

Inhoud

I Inleiding	5
1.1 Inleidende beschouwingen	5
1.2 Het ‘veld’	7
1.3 Methodologie	8
1.4 Opbouw eindwerk	10
II Een blik op en achter de muren	11
2.1 De strafinrichting in cijfers	11
2.2 Ruimte en Architectuur	11
2.2.1 De gevangenis als ruimte in de ruimte	11
2.2.2 De gevangenis als organisatie	13
2.2.3 Het gevangenisgebouw	14
2.2.4 Panopticon	14
2.2.5 Ducpétiaux	16
2.2.6 Een nieuw concept	17
2.3 Als sardienen in een doos	18
2.3.1 Afbakening en omschrijving van het begrip ‘penitentiaire inflatie’	19
2.3.2 Meer gedetineerden= meer cellen bouwen?	20
2.3.3 Een reductionistisch beleid	20

2.3.4	Gevolgen van overbevolking	22
2.3.5	België op het matje	23
2.4	De geïnterneerden	24
III	Wetgeving en Gevangenisbeleid	26
3.1	Overzicht voorbije jaren (1980-2005)	26
3.2	Masterplan 2008-2012	29
3.3	De gevangenis van de 21 ^{ste} eeuw in het licht van de basiswet	31
IV	Conceptualisering	35
4.1	Wat is een gevangenis?	35
4.1.1	Rode kaart? Op de bank!	36
4.1.2	Opsluiting als toverformule?	38
4.2	Wat doet een gevangenis?	42
V	Infrastructuur	46
5.1	De Cel	46
5.1.1	Aantal celgenoten	46
5.1.2	Indeling/Accommodatie	47
5.1.3	Naar Scandinavisch voorbeeld?	48
5.2	‘De Wandeling’	51
5.3	Afdelingen/Vleugels	53
5.3.1	Van gesloten naar open	54
5.3.2	Categorisering volgens delict	54

5.3.3 'Worst case scenario': internering	55
5.3.4 Zedendelinquenten: een categorie apart	57
VI Persoonlijke Ontwikkeling	60
6.1 Sociaal-culturele activiteiten	60
6.1.1 Cursussen	60
6.1.2 Sport	62
6.1.3 Cultuur en Ontspanning	64
6.2 Onderwijs en Opleiding	66
6.3 Arbeid	68
VII Sociaal Contact	71
7.1 Gedetineerden onderling	71
7.1.1 Een asociaal systeem	71
7.1.2 De zedendelinquenten	72
7.2. Contact met penitentiaire beampten	73
7.2.1 Houding naar gedetineerden toe	73
7.2.2 Informatie en communicatie	75
7.2.3 Een transparant beleid	76
7.3 Contact met de wereld achter de muren	78
7.3.1 Bezoek	78
7.3.2 Telefoon	82
7.3.3 Relaties met buiten	82
VIII Zorg en Begeleiding	84

8.1 Psychosociale hulpverlening	84
8.1.1 PSD	84
8.1.2 JWW en CAW	87
8.2 Medische zorg	88
8.3 Detentietraject en Voorwaardelijke Invrijheidstelling	90
8.3.1 Detentietraject	90
8.3.2 Voorwaardelijke Invrijheidstelling	92
XI Conclusie	95
X Bibliografie	101
XI Bijlage	105

I. Inleiding

1.1 Inleidende beschouwingen

De gevangenis vormt al twee eeuwen het symbool bij uitstek van beteugeling van misdaad en bestraffing van delinquenten (Neys, Peters, Pieters & Vanacker, 1994, p. 1). Zij bekleedt werkelijk een monopoliepositie binnen het hele arsenaal van strafrechtelijke reacties, zoals ook Matthews en Francis aangeven:

The prison system tends to monopolize all forms of confinement. As other forms of institutionalization decrease in most western countries the prison becomes increasingly identified as the central and dominant form of confinement. (Matthews & Francis, 1996, p. 121)

De volgende vraag dringt zich vanzelfsprekend op: hoe komt het dat de gevangenis het penale landschap domineert? Cayley geeft een tweeledige verklaring. Een eerste oorzaak voor de dominante positie van de gevangenis kan gevonden worden in het feit dat het overtreden van de wet eerder gezien wordt als een verstoring van de sociale orde dan als een aanslag op bepaalde personen. Aangezien dus de maatschappij in haar geheel bedreigd wordt, dient er een voorbeeld gesteld te worden. De gevangenis bekleedt hier dus de positie van voorbeeldmechanisme en afschrikmiddel ten aanzien van de gehele samenleving. Als tweede reden voert Cayley aan dat de gevangenisstraf, en dus vrijheidsberoving, synoniem geworden is voor ‘deserved punishment’. Elk ander antwoord dat geboden zou worden op ernstige vormen van delinquentie, zoals bijvoorbeeld het betalen van een schadevergoeding of dergelijke, zou bij het grotere publiek nefast onthaald worden. Men zou het gevoel krijgen dat de feiten gebanaliseerd worden en de overtreder ‘zijn verdiende loon’ ontloopt (Cayley, 1998, p. 123). In de volksmond klinkt het ‘wie zijn gat verbrandt moet op de blaren zitten’, en dus ook ‘wie de wet overtreedt verdient het om de gevangenis in te vliegen’.

Aangezien de gevangenis deze vooraanstaande positie in het hele bestraffingsstelsel toebedeeld krijgt, is het niet verwonderlijk dat zij door de tijden heen en tot op de dag van vandaag het voorwerp uitmaakt van kritiek en debat. Iedereen heeft een mening, ook al heeft de overgrote meerderheid van de bevolking nog nooit voet gezet in een gevangenis, laat staan zelf detentie meegemaakt. We hebben echter allemaal een idee van wat een gevangenis is en hoe ze eruit zou moeten zien.

... we cannot really know what kind of people prisoners are. But we nonetheless do have some ideas of what prisons are like, and these ideas - these images - enable us to talk about prisons with others - to argue that modern prisons are too soft on criminals or that inmates become hardened criminals within our prisons; to assert that existing prisons should be improved, that new prisons should be constructed or that too much money is already spent on prisons; (Jones & Schmid, 2000, p. 2)

Een belangrijke speler in de constructie van onze conceptie over de gevangenis is de media. De media kan gezien worden als vierde macht in de samenleving en heeft het monopolie over onze beeldvorming. In de kranten lezen we over de zoveelste ontsnapping, op televisie zien we het leed van slachtoffers breed op het scherm uitgesmeerd worden en horen we het eindeloze gepalaver van politici in politieke debatten aan tot onze oren ervan gloeien. We worden langs alle kanten gebombardeerd met informatie en we moeten ons ervan bewust zijn dat een kritische bril opzetten noodzakelijk is. De media is immers tevens een sensatiekanaal en vooral berichtgeving waarbij de gevangenis als instelling lijkt te falen en de gedetineerde als zware crimineel wordt afgeschilderd, is populair. Goed nieuws is geen nieuws.

Het huidige debat dat de laatste jaren rond de gevangenis opgelaaid is, is gecentreerd rond het probleem van overbevolking en de constructie van nieuwe gevangenissen. Ook nu heeft iedereen, gaande van Jan met de pet op straat tot de gevangenisdirecteurs, een mening over hoe die nieuwe gevangenissen eruit zouden moeten zien en hoe de problematiek van de overbevolking best aangepakt kan worden. Het viel me op dat in deze hele

discussie rond ‘de gevangenis van de 21ste eeuw’ een belangrijke speler vergeten leek te worden: de gedetineerde zelf. Ik vond het bevreemdend dat de ‘bewoners’ zelf niet aan bod leken te komen en er over de hoofden van gedetineerden heen gediscussieerd leek te worden zonder hen als ankerpunt te nemen. In dit eindwerk ben ik dan ook op zoek gegaan naar de stem van de gedetineerde. Wat is zijn mening in deze hele discussie? Wat zijn de grieven aangaande het huidige systeem? Welke wensen koesteren gedetineerden met het oog op de gevangenis van de toekomst?

1.2 Het ‘veld’

Ik heb mijn onderzoek verricht gedurende het academiejaar 2009-2010. Het bleek niet eenvoudig te zijn om op eigen houtje toegang te krijgen tot een gevangenis. Het internet bracht soelaas en na een aantal interactieve omzwervingen ben ik terecht gekomen bij vzw De Rode Antraciet. Dit is een organisatie die cursussen, sociaal- culturele projecten en sportactiviteiten aanbiedt in de verschillende Vlaamse gevangenissen. De Rode Antraciet organiseerde op 29 oktober 2009 in het provinciehuis van Leuven ter ere van haar vijfjarig bestaan een symposium met als titel: “De gevangenis van de 21ste eeuw”. Daarmee werd het officiële startschot voor mijn onderzoek gegeven¹. Dit symposium vormde een zeer interessante theoretische insteek voor mijn onderzoek en bood een goede basis voor mijn latere gesprekken met gedetineerden. Dankzij een aantal medewerkers van De Rode Antraciet, ben ik vervolgens vanaf februari 2010 in de hulpgevangenis van Leuven en de gevangenissen van Mechelen en Dendermonde in gesprek kunnen treden met gedetineerden rond dit thema. Daarnaast heb ik van oktober 2009 tot mei 2010 als vrijwilliger deelgenomen aan een maandelijks gespreksgroep in de centrale gevangenis van Leuven, onder leiding van de aalmoezenier.

---

¹ Voor een verslag van dit symposium verwijst ik graag naar de bijlage (11.2)

1.3 Methodologie

In tegenstelling tot Jan De Cock², een ontwikkelingswerker die zich wereldwijd vrijwillig liet opsluiten in gevangenissen, was het voor mij helaas niet mogelijk me mee te laten opsluiten in Vlaamse gevangenissen om zo aan participerende observatie te doen. De strenge veiligheidsvoorschriften maakten dat ik als onderzoeker beperkt werd in mijn keuzevrijheid van onderzoeksmethoden en noodgedwongen mijn toevlucht moest nemen tot groepsinterviews. In elk van de vier gevangenissen ben ik met een groepje van ongeveer zes gedetineerden in minimum twee opeenvolgende sessies van telkens twee uren in gesprek gegaan. Ik heb gekozen om aan de hand van semigestructureerde interviews te werken en op die manier zoveel mogelijk ruimte te laten voor spontaniteit en eigen inbreng van de deelnemers. Op voorhand heb ik een lijst opgesteld met thema's en bijhorende onderzoeksvragen, die ik telkens als vertrekpunt nam (zie bijlage 11.1). Tijdens de gesprekken ondervond ik echter al snel dat de gedetineerden spontaan veel thema's aansneden en vragen beantwoordden zelfs zonder dat ik ze gesteld had. Door op deze manier te werken, heb ik getracht geen eenzijdige informatiestroom op te zetten door mezelf te positioneren als afstandelijke interviewer, maar integendeel te komen tot een wederzijdse uitwisseling en dialoog. Daarnaast was het een bewuste keuze om slechts met enkele kleine groepjes gedetineerden intensief en op een regelmatige basis in gesprek te gaan. Als antropologisch onderzoeker hecht ik meer belang aan de kwaliteit van inter-persoonlijke en op wederzijds vertrouwen gestoelde gesprekken, in plaats van, zoals bijvoorbeeld sociologen of demografen, tijd te besteden aan kwantitatieve, en daardoor vaak meer oppervlakkige, contacten. Het is niet gemakkelijk een vertrouwensrelatie te bekomen in een omgeving waar zelfs gedetineerden elkaar niet vertrouwen en steeds op hun hoede zijn wat ze tegen wie zeggen. In een gevangenis gelden er immers andere regels

---

² Jan De Cock (°1964) verbleef als ontwikkelingswerker in Latijns-Amerika en Afrika. Hij trok in 2001-2002 wereldwijd langs zo'n honderd gevangenissen en liet zich vrijwillig opsluiten om er dag in dag uit mee te leven met de gevangenen en te ervaren wat het betekent om opgesloten te zitten.

van sociale interactie dan buiten de muren het geval is. Gedetineerden lopen steeds het risico dat wat ze zeggen, of het nu tegen een medegedetineerde dan wel tegen een penitentiaire beampte of medewerker van de psychosociale dienst is, later tegen hen gebruikt zal worden. Ik heb niettemin ondervonden dat er al snel een wederzijds vertrouwen tot stand kwam, en dat had er alles mee te maken dat ik een vrouw in een mannenomgeving was. Ik heb enkel met mannelijke gedetineerden gesproken³ en een gedetineerde in Dendermonde liet vallen dat hij zich ten aanzien van een andere man nooit zo kwetsbaar zou durven opstellen als hij deed tijdens de gesprekken met mij. Daarnaast vonden veel mannen het, laten we eerlijk zijn, ook gewoon fijn om nog eens met een (jonge) vrouw te kunnen spreken.

Ik merkte dat het na enige tijd meer leek alsof ik met een groep kameraden gezellig op café zat dan dat ik in de gevangenis met zware jongens aan het praten was. Er ontstaat iets dat op een vriendschapsrelatie lijkt en daar schrok ik toch wel van.. Het is een innerlijk conflict waar veel zorg- en hulpverleners in de gevangenis mee worstelen, zo heb ik achteraf gehoord van verschillende sociaal-cultureel werkers. Aan de ene kant is het nodig de mens achter de daad te zien en iemand niet te identificeren met of te reduceren tot dat één enkele feit dat hij begaan heeft. Aan de andere kant roept dit ook onvermijdelijk morele bezwaren op: ‘hoe kan je het opbrengen vriendelijk te zijn tegen een moordenaar?’, of sterker nog: ‘hoe kan je met jezelf leven nadat je een zedendelinquent troostende woorden toegesproken hebt?’.

Het is, denk ik, onvermijdelijk dat je als onderzoeker in eender welke setting waar je veel tijd doorbrengt met je participanten, of het nu op een tropisch eiland dan wel in een gevangenis is, na enige tijd vriendschapsrelaties ontwikkelt en daardoor de afstand tussen jezelf en de deelnemers verkleint. Het is desondanks echter nodig steeds een emotionele afstand te bewaren ten aanzien van de informant aangezien in een te nauwe persoonlijke betrokkenheid het risico van waarnemingsvervorming schuilt. Deze

---

³ In geen van de vier gevangenissen waar ik onderzoek deed was een vrouwenafdeling aanwezig.

contradictie tussen enerzijds subjectieve waarneming en anderzijds het behoud van een objectieve en neutrale blik brengt een moeilijke evenwichtsoefening met zich mee en de onderzoeker dient zich van dit probleem bewust te zijn.

1.4 Opbouw eindwerk

Deze verhandeling beslaat twee grote delen. Ten eerste presenteer ik een theoretisch kader om de lezer enige duiding en inzicht te verschaffen aangaande de situering en structuur van de gevangenis (Hoofdstuk II), het wetgevend kader en de evolutie die het gevangenisbeleid doorgemaakt heeft naar aanloop van de constructie van ‘de gevangenis van de 21ste eeuw (Hoofdstuk III) en de conceptualisering van het complexe gegeven dat een gevangenis uitmaakt (Hoofdstuk IV). Ten tweede zal ik de resultaten van mijn veldwerk weergeven zoals ze voortgekomen zijn uit de gesprekken met gedetineerden. Het thema ‘de gevangenis van de 21ste eeuw’ beslaat twee grote domeinen: enerzijds de infrastructuur van de gevangenis (Hoofdstuk V) en anderzijds de inhoudelijke structuur en organisatie van het leven binnen de muren (Hoofdstuk VI, VII en VIII).

II. Een blik op en achter de muren

2.1 De strafinrichting⁴ in cijfers

België telt 31 strafinrichtingen (16 in Vlaanderen, 13 in Wallonië en 2 in Brussel) en 1 inrichting tot de bescherming van de maatschappij (in Paifve). De strafinrichtingen kunnen ingedeeld worden in twee grote groepen. Enerzijds worden in de arresthuizen personen in voorlopige hechtenis opgesloten en anderzijds verblijven in de straffhuizen personen die veroordeeld zijn tot een vrijheidsberovende straf of maatregel. Veroordeelden en gedetineerden in voorlopige hechtenis moeten immers krachtens het Wetboek van Strafvordering gescheiden blijven. In de praktijk is deze regel wegens de grote overbevolking echter niet haalbaar en worden veroordeelden ook in arresthuizen ondergebracht (Welzijnszorg, 2003, p. 14).

Bovendien onderscheidt men bij de strafinrichtingen drie categorieën. Allereerst bestaan er *open inrichtingen* met een minimum aan controle. Binnen deze inrichtingen staan een opvoedkundig regime en vrijwillig aanvaarde tucht centraal. De gedetineerden krijgen er de mogelijkheid om in de tuin, in ateliers of zelfs buiten de muren te werken. De *halfopen inrichtingen* met een cellulair regime tijdens de nacht en met tewerkstelling buiten of in werkplaatsen overdag vormen een tweede categorie. Tenslotte zijn er *gesloten inrichtingen* met een cellulair regime en extra middelen ter bewaking en beveiliging (Welzijnszorg, 2003, p. 14).

2.2 Ruimte en Architectuur

2.2.1 De gevangenis als ruimte in de ruimte

---

⁴ Neys e.a geven volgende definitie: “De term strafinrichting is een generieke term ter aanduiding van om het even welke van staatswege georganiseerde inrichting voor de tenuitvoerlegging van veroordelingen tot effectieve vrijheidsbenemende straffen en voor de opsluiting van personen die als verdachte van hun vrijheid warden beroofd op grond van de Wet op de voorlopige hechtenis.” (Neys, A., Peters, T., Pieters, J. & Vanacker, J. (1994), *Tralies in de weg*, Leuven: Universitaire Pers Leuven, p. 425)

De gevangenis is een ruimte in de ruimte. Hiermee bedoel ik dat de gevangenis als een aparte ruimte binnen de samenleving wordt beschouwd, als niet horende bij de maatschappij.

A prison is a separate World, segregated from the larger society, for the confinement of violent criminals; violence is constantly just beneath the surface of the prison world, and it can erupt at any time. (Jones & Schmid, 2000, p. 2)

De gevangenis wordt door buitenstaanders inderdaad vaak gezien als een gewelddadige en onveilige plaats. Van vrienden en familie kreeg ik ook vaak tijdens mijn onderzoek opmerkingen te horen als ‘wees maar voorzichtig daarbinnen’ of ‘zijt ge niet bang dat er u daar iets overkomt?’. Nochtans zijn gewelddadige incidenten in een gevangenis de uitzondering en loop je er niet meer gevaar dan wanneer je buiten op straat wandelt.

De gevangenis is een wereld op zich, met eigen regels, normen en waarden. Het apart zetten van wetsovertreders, hun uitsluiting uit de rest van de maatschappij, is een duidelijk statement dat fysieke en sociale uitsluiting de prijs is die er betaald moet worden voor deviant gedrag (Matthews, 1999, p. 26). Binnen de gevangenis zelf wordt de ruimte op dusdanige wijze ingedeeld dat veiligheid gegarandeerd kan worden en de orde gehandhaafd blijft. Gedetineerden worden in verschillende afdelingen ondergebracht en kunnen bij verstoring van de orde ‘op tucht’ in een afgesloten isoleerruimte geplaatst worden. De gevangenis zorgt dus niet enkel voor een externe segregatie (gedetineerden versus vrije burgers) maar hanteert zelf ook een interne segregatie door gedetineerden in te delen in verscheidene vleugels en apart te zetten als tuchtsanctie. Bovendien kunnen gedetineerden ‘op transfer’ geplaatst worden. Dit betekent dat ze onvrijwillig naar een meer rigide gevangenis overgeplaatst kunnen worden wanneer ze als een ‘probleemgeval’ beschouwd worden of als beloning voor goed gedrag naar een meer open regime mogen verhuizen. Segregatie en afzondering, het verhuizen van gedetineerden van de ene plaats naar de andere, worden dus binnen de gevangenis gebruikt als systeem van controle en als deel van het bestraffing- en beloningsrepertoire (Matthews, 1999, p. 27).

De gevangenis fungeert verder zowel als publieke en als private ruimte. Een gevangenis is een publieke instelling aangezien ze van overheidswege ‘beheerd’ wordt en ten dienste staat van de staat. Aan de andere kant heeft de

gevangenis eveneens een privaat karakter aangezien ze een afscheiding vormt van het publieke, maatschappelijke domein (Matthews, 1999, p. 27).

Ruimte is dus nooit neutraal en kan op vele wijzen ingevuld en begrepen worden. Volgens Foucault moet de gevangenis als ruimte “eliminate the efforts of imprecise distributions, the uncontrolled disappearance of individuals, their diffuse circulation, their unusable and dangerous coagulation” (Foucault, 1977). Volgens Foucault moet een gevangenis dus op een zodanige wijze geconstrueerd worden dat ze zowel de gedetineerden op een praktische manier ‘verdeelt’ als dat ze inspectie en controle vergemakkelijkt (Matthews, 1999, p. 28).

2.2.2 De gevangenis als organisatie

De gevangenis kan verder gezien worden als een organisatie. Een organisatie functioneert als een sociaal systeem waarbinnen verschillende actoren samenwerken binnen een bepaalde structuur en cultuur om bepaalde doelstellingen met het oog op het algemeen belang te verwezenlijken. In die zin kan de gevangenis dus begrepen worden als een organisatie waarbinnen directie, penitentiaire beampten, psychiaters, psychologen, herstelconsulenten, enzovoort instaan voor de begeleiding van gedetineerden met het oog op de garantie van een humane detentie en een succesvolle re-integratie (Van Camp, Van Win, Aertsen, Daeninck, Hodiaumont & Malempré, 2004, p.89).

Een organisatie omvat ook een bepaalde organisatiecultuur die, volgens de ajuintheorie van Schein, opgebouwd is uit vier lagen: symbolen, helden, rituele praktijken en waarden. Symbolen, de buitenste laag, omvatten alle externe kenmerken. Toegepast op een gevangenis is dit de stervormige structuur, kledij van de gedetineerden en personeel, tralies, etc.. De tweede laag wordt de laag van de helden genoemd en dit zijn de personen die de organisatie maken tot wat ze is. Onder deze noemer kunnen we dus bijvoorbeeld Ducpétiaux, penitentiaire beampten, directie en aalmoezenier brengen. Rituele praktijken wijst op de strategieën en het vakjargon die gebruikt worden. In een gevangenis zijn dit dus bijvoorbeeld de beveiligingsmaatregelen, het onthaal (afnemen van persoonlijke voorwerpen) en de vrijlating (teruggave van persoonlijk bezit) van de gedetineerde. De binnenste laag is de meest fundamentele en meest diepgewortelde van de vier. Ze omvat de geldende normen en waarden (wat is goed, wat is slecht) en overtuigingen die de personeelsleden erop na houden. In detentiecontext kan

het respect voor de religieuze overtuiging van gedetineerden hieronder begrepen worden (Van Camp, e.a., 2004, p. 92).

2.2.3 Het gevangenisgebouw

Een gevangenisgebouw is allereerst een fysiek functioneel gebouw met een zeker vorm en dient praktisch te zijn in gebruik. Het draait echter niet om dit fysieke object *an sich* maar om wat dat object doet, namelijk het ordenen van ruimtes en het ordenen van relaties tussen mensen. Gevangenis zijn daardoor zowel functioneel als sociaal betekenisvol (Hillier & Hanson, 1988, p. 1). De gevangenis geeft de gevangenispopulatie vorm: het is door de grenzen die de muren trekken dat we gedetineerden van gewone burgers kunnen onderscheiden. Het is maar door de ruimte die de gevangenis belichaamt dat we de gevangenscultuur kunnen onderkennen. Hillier en Hanson stellen in dit verband:

Spatial order is one of the most striking means by which we recognise the existence of the cultural differences between one social formation and another, that is, differences in the ways members of those societies live out and reproduce their social existence. (Hillier & Hanson, 1988, p. 27)

De manier waarop een gevangenis de sociale ruimte ordent hangt samen met de maatschappelijke opvattingen rond detentie. Een gevangenis kan als gebouw en institutie dan ook vele voren aannemen. Hieronder geef ik een kort overzicht van vroegere, huidige en toekomstige (?) gevangenisvormen.

2.2.4 Panopticon

Foucault (1977) bestempelde het panopticonmodel als het meest efficiënte systeem om een strikte bewaking te kunnen garanderen (Matthews, 1999, p. 31). Bentham ontwikkelde dit model vervolgens in de praktijk in de vorm van een ambitieus architecturaal hoogstandje. In 1787 stelde hij in een brief dit project voor met de woorden “A new mode of obtaining power, power of mind over mind, in a quantity hitherto without example” (Bentham 1791, i).

So while Hobbes’ *Leviathan* came to symbolize the contractual model of society, Bentham’s *Panopticon* was seized upon as the ideal model of routinized discipline and habituation. (Matthews & Francis, 1996, p. 111)

In 1794 sloot de Britse overheid een contract met Bentham om een grote gevangenis te bouwen volgens de plannen die hij besproken had in zijn boek 'The Panopticon' (Lewis, 1926, p. 374). Bentham's ideeën getuigen van een utilitaristische ingesteldheid (Semple, 1993, p. 22). Hij was er zich van bewust dat een gevangenisstraf een grote impact heeft op een gedetineerde maar bestempelde dit tegelijkertijd als zijnde noodzakelijk: "Punishment is everywhere an evil; but everywhere a necessary one: ... No punishment, no government; no government, no political society." (Semple, 1993, p. 25). Semple maakt aan de hand van een citaat van E. Halévy⁵ op treffende wijze de link tussen de gevangenis en de utilitaristische staat duidelijk:

The prison realizes the ideal of a school in which the educator is to be absolute master to determine the external conditions in which the pupil is situated, or of a society in which the legislator is the absolute master to create at will all the social relations of the citizens among themselves. (Semple, 1993, p. 2)

De bewaking in deze 'panopticongevangenis' werd ten top gedreven doordat bewakers in de centrale observatietoren de omliggende individuele cellen rechtstreeks konden gadeslaan. Foucault beschreef deze ingenieuze architectuur gedetailleerd in 'Discipline and Punish':

At the periphery, an annular (circular) building; at the centre, a tower; this tower is pierced with wide windows that open onto the inner side of the ring; the peripheric building is divided into cells, each of which extends the whole width of the building; they have two windows, one on the inside, corresponding to the windows of the tower; the other, on the outside, allows the light to cross the cell from one end to the other. All that is needed then is to place a supervisor in a central tower and to shut up in each cell a madman, a patient, a condemned man, a worker or a schoolboy. By the effect of the backlighting, one can observe from the tower, standing out precisely against the light, the small captive shadows in the cells of the periphery. They are like so many cages, so many small theatres, in which each actor is alone, perfectly individualized and constantly visible. (Foucault, 1977, p. 200)

De essentie van dit model bestaat dus in het kunnen zien (*-opticon*) van alles (*-pan*), van alle gedetineerden. De gedetineerden van hun kant konden de

---

⁵ E. Halévy, *The Growth of Philosophic Radicalism*, trans. M. Morris (London, 1928; repr. 1972), 83-5

bewakers echter niet zien en hadden dus geen idee op welk moment ze al dan niet bekeken werden. Het hele model draaide dus rond het idee ‘zien zonder gezien te worden’ (Cayley, 1998, p. 147). Matthews vat de kracht van het panopticonmodel als volgt samen:

Panopticon power, therefore, has the essential characteristic that it is unverifiable, continuous, and brings both those who exercise it, and those who are subject to it, into a relation in which parties are complicit, although not necessarily actively engaged. (Matthews, 1999, p. 32-33)

De meeste gevangenissen in België zijn in de negentiende eeuw gebouwd volgens het ‘*panopticon-model*’. Ze hebben een stervormige structuur en zijn opgebouwd uit verschillende vleugels met individuele cellen. Iedere vleugel geeft uit op het centrum van de gevangenis, dat het hart van de ster vormt. De bedoeling was dat op deze manier een maximale controle en veiligheid gewaarborgd kan worden aangezien men vanuit dit centrum de hele gevangenis kan zien (Welzijnszorg, 2003, p. 15). Het panopticonmodel zoals wij het kennen is minder rigide, minder ver doorgedreven dan het geval was bij Bentham. Waar de bewakers bij Bentham rechtstreeks vanuit het centrum in de individuele cellen konden kijken, is dat in onze gevangenissen echter niet het geval. In die zin is er toch enige vorm van privacy mogelijk voor de gedetineerden.

2.2.5 Ducpétiaux

Onze huidige panopticongevangenissen worden ook ‘*Ducpétiaux-gevangenissen*’ genoemd. Ducpétiaux werd in 1830 aangesteld tot inspecteur-generaal van de gevangenissen en had zeer vooruitstrevende gedachten voor die tijd. Zo was hij ervan overtuigd dat een gevangene tot inkeer, berouw en zedelijke verbetering zou komen door strikt individuele opsluiting in een cel. Zijn stelling was dat de mens van nature goed is maar door allerlei externe invloeden ‘bedorven’ wordt. Het ultieme doel was voor hem dan ook om van de gedetineerde terug een beter mens te maken (Welzijnszorg, 2003, p. 15). Het hoofddoel was dus de morele beïnvloeding van de delinquent. De gedachte was dat door gedetineerden op individuele afzondering te plaatsen zij hun fouten zouden inzien en zichzelf zouden beteren. Individuele begeleiding, vooral door aalmoezeniers en onderwijzers, zou hen daarin bijstaan (Van Camp, e.a., 2004, p. 10). Ducpétiaux was dus van mening dat de gevangenis

hét middel bij uitstek was om delinquenten te bestraffen én moreel te heropvoeden (Neys, e.a., 1994, p. 10).

Ducpétiaux kan gezien worden als de grondlegger van het penitentiair beleid in België en zijn ideeën resulteerden in een grootschalig bouwproject. Gevangenissen geënt op het cellulaire principe schoten als paddenstoelen uit de grond (Van Camp, e.a., 2004, p. 10). De meeste gevangenissen in België hebben daardoor dezelfde indeling: cellulaire vleugels met meerdere verdiepingen en open galerijen om een optimale zichtbaarheid van de vleugels vanuit het centrum te garanderen (Neys, e.a., 1994, p. 160). Ook het huidige gevangeniswezen wordt nog steeds door zijn denken beïnvloed en de meeste van deze negentiende-eeuwse gevangenissen doen vandaag nog steeds dienst, alhoewel ze lang niet meer voldoen aan de huidige behoeften. In vele (om niet te zeggen alle) gevangenissen heersen vandaag nog steeds middeleeuwse toestanden: er is een groot gebrek aan degelijke zorg en begeleiding, opleiding en tewerkstelling, sport en ontspanning en ook de sanitaire voorzieningen schieten vaak schromelijk tekort (Welzijnszorg, 2003, p.15).

2.2.6 Een nieuw concept

Tegenwoordig gaan dan ook meer en meer stemmen op om, met het oog op het bouwen van nieuwe gevangenissen, het verouderde en voorbijgestreefde Ducpétiauxmodel te verlaten en een nieuwe weg in te slaan. Een systeem van leefhuizen, waar gedetineerden in kleinere groepjes samenleven, in de plaats van individuele cellen, wordt daarbij vaak, ook door gedetineerden zelf, als ideaal streefdoel naar voren geschoven. Dit idee is reeds bij Morris (1976) terug te vinden. Hij werkte een model uit waarbij recidivisten in kleinere leefgroepen van zes tot acht gedetineerden geplaatst werden en waar ze in 'huizen' met twee tot vier begeleiders zouden samenleven. Gedetineerden zouden meer verantwoordelijkheden krijgen en het doel was om hen nieuwe gedragspatronen aan te leren en het 'normale' leven zoveel mogelijk te benaderen (Morris, 1976, p. 113-114). Dit model werd in de praktijk uitgetest in de gevangenis van Butner:

The University of North Carolina evaluation team established that the conditions Morris advocated existed at Butner. There are no prison bars inside the institution, nor a pass system or checkpoints to monitor inmate movement. Prisoners, staff, and visitors walk around freely. (Johnson & Toch, 1982, p. 251).

Dit nieuwe gevangenisconcept vinden we later bij Matthews (1999) beschreven onder de noemer ‘podular design’. Een gevangenis bestaat volgens dit model niet meer uit één groot gebouw met verschillende vleugels en individuele cellen maar uit aparte kleinere gebouwen, ‘leefhuizen’, die allemaal uitgeven op een centrale binnenplaats. Die centraal gelegen binnenruimte kan dan dienst doen als multifunctionele ruimte met bijvoorbeeld een tuin (met eventueel een afgesloten ‘bezoekerstuin’ zodat gedetineerden in de zomermaanden ook in openlucht bezoek kunnen ontvangen) en sportvelden. Een heel nieuw denken over de gevangenis als bewakingsinstituut maakt dus zijn opmars, waarbij de nadruk niet meer ligt op individuele opsluiting maar integendeel op socialisering en beweging. Matthews beschrijft deze ‘new generation prisons’ als plaatsen waar “the emphasis is upon the provision of accomodation and association rather than employment.” (Matthews, 1999, p. 34). Andere landen, zoals bijvoorbeeld Noorwegen, bewijzen reeds dat dit nieuwe model met succes in de praktijk toegepast kan worden. In hoofdstuk V zal ik hier dieper op ingaan.

2.3 Als sardiënen in een doos

Reeds in 1982 poneerde Dale E. Smith aangaande overbevolking volgende stelling:

The single most critical issue confronting corrections today is the sheer number of individuals confined in our nation’s prisons and jails. In state after state and country after country, the volume of prisoners has increased to such a degree that what were once considered “rated capacities” are milestones long passed, left only to mark some earlier period’s standard of adequacy. (Johnson & Toch, 1982, p. 45)

Ook in België vormt de overbevolking van onze gevangenissen al jaren één van de grote problemen (zo niet het grootste) waarmee Justitie te kampen heeft. De overplaatsing van gedetineerden naar de gevangenis van Tilburg bij onze noorderburen (ik noem het gedwongen deportaties) is weer maar eens een schrijnend voorbeeld hiervan. Laat ik deze prangende problematiek hier even verder onder de loep nemen.

2.3.1 Afbakening en omschrijving van het begrip ‘penitentiaire inflatie’

Vooraleer er gedacht kan worden aan mogelijke oplossingen voor dit probleem, is het belangrijk eerst te omschrijven wat dit precies inhoudt en wat de gevolgen ervan zijn. Snacken geeft drie grote kenmerken. Allereerst omschrijft ze de penitentiaire inflatie als een internationaal fenomeen. Vergelijkende studies tussen de verschillende westerse landen tonen immers aan dat veel landen met deze problematiek te kampen hebben. Het is dan ook belangrijk verder dan de eigen landsgrenzen te kijken en te beseffen dat er grensoverschrijdende mechanismen werkzaam zijn. Ten tweede geeft ze aan dat de penitentiaire inflatie voor veel problemen zorgt wat betreft de uitvoering van vrijheidsberovende straffen. De steeds maar toenemende gevangenispopulatie heeft gezorgd voor een chronische overbevolking van de Belgische gevangenissen, wat op zijn beurt resulteert in vaak onmenselijke levensomstandigheden voor de gedetineerden. Bovendien wordt het hierdoor zeer moeilijk, zo niet onmogelijk, om een penitentiair beleid te voeren (Snacken, 2002, p. 131). Tenslotte bestempelt Snacken het steeds toenemende aantal gedetineerden als een fundamenteel probleem. Ze baseert zich voor deze stelling op een aantal onderzoeken waarbij steeds gewezen werd op de talrijke nadelen die een vrijheidsberoving met zich meebrengt, en dit niet alleen voor de gedetineerde en diens familieleden, maar ook voor de slachtoffers en de samenleving. Zo is voor de gedetineerde detentieschade haast onvermijdelijk en komen zijn familieleden soms in financiële moeilijkheden doordat de gedetineerde niet langer een beroep kan doen op het socialezekerheidsstelsel. Slachtoffers, zo blijkt uit onderzoek, vinden een erkenning van wat hen is aangedaan in de meeste gevallen belangrijker dan een opsluiting van de dader (Snacken, 2002, p. 132). Voor de samenleving tenslotte, laten de nadelen van detentie zich pas op langere termijn voelen. Door opsluiting van de dader wordt deze tijdelijk ‘geneutraliseerd’ en kunnen geen nieuwe misdrijven begaan worden. Op lange termijn echter zorgt vrijheidsberoving voor meer problemen dan ze op het eerste zicht lijkt op te lossen. Snacken heeft het m.i. volledig bij het rechte eind wanneer ze stelt dat:

De bescherming van de maatschappij moet op langere termijn worden bekeken. De meeste gedetineerden, en principieel alle gedetineerden veroordeeld tot een tijdelijke straf, keren ooit terug naar de samenleving. Een echte bescherming van de maatschappij vereist dus dat de veroordeelde de mogelijkheid gegeven wordt om opnieuw in de maatschappij te functioneren zonder tot delinquent gedrag over te gaan. Door de stigmatiserende en

desocialiserende werking van de gevangenis zelf, is de vrijheidsberoving evenwel de meest schadelijke, en dus minst efficiënte wijze van reageren op delinquentie. (Snacken, 2002, p. 133)

2.3.2 Meer gedetineerden = meer cellen bouwen?

Indien als oplossing voor het probleem van overbevolking de uitbreiding van de gevangenis capaciteit vooropgesteld wordt, is er sprake van een *expansionistisch beleid*. Rutherford kent volgende kenmerken toe aan een expansionistisch systeem: een continue, constante groei van de gevangenis populatie, een sterke overbevolking, nieuwbouwprogramma's, versterking en vergroting van de gesloten capaciteit, groei van het personeel op alle niveaus en een intensivering van de bureaucratische structuur (Beyens, Snacken & Eliaerts, 1993, p. 259).

Een loutere capaciteitsuitbreiding blijkt in de praktijk echter weinig zinvol of doeltreffend te zijn. Een toename van cellen raakt immers niet aan de oorzaken van de overbevolking waardoor het probleem niet verdwijnt (Beyens, e.a., 1993, p. 260). Zolang niet geraakt wordt aan de werkelijke kern van de problematiek, zal de gevangenis populatie blijven stijgen. Het is onmogelijk tot in het oneindige nieuwe plaatsen te blijven voorzien om de continue instroom van gedetineerden de baas te kunnen blijven.

Het mag duidelijk zijn dat blijven bijbouwen niet de beste oplossing is. Bovendien wordt er door tegenstanders van een expansionistisch beleid gewezen op het zeer hoge prijskaartje. Niet enkel het bouwen van nieuwe gevangenissen kost geld. Al die gebouwen moeten ook onderhouden worden, nutsvoorzieningen (elektriciteit, water, verwarming) moeten in rekening gebracht worden, om nog maar te zwijgen van de bijkomende personeelskost (Beyens, e.a., 1993, p.260).

2.3.3 Een reductionistische beleid

2.3.3.1 Begripsomschrijving

Bij Snacken is een goede definitie terug te vinden van wat een reductionistisch beleid inhoudt: "een beleid waarbij enerzijds zo weinig mogelijk mensen van hun vrijheid beroofd worden, en dus op een andere manier gestraft worden, en waarbij anderzijds, indien een detentie toch opgelegd wordt, deze detentie zo kort mogelijk gehouden wordt." (Snacken, 2002, p. 133). De gevangenisstraf

fungeert dus als een *ultimum remedium* en er zal, voor zover mogelijk, getracht worden alternatieve, niet-vrijheidsberovende straffen op te leggen.(cf supra)

Hierbij dient er benadrukt te worden dat er een hemelsbreed verschil bestaat tussen een reductionistische theorie en de praktijk. Een consequente doorvoering van de theorie naar de praktijk vergt volgens Rutherford een gezonde dosis scepticisme bij de beleidsmensen ten aanzien van de voordelen van een vrijheidsberovende straf (Beyens, e.a., 1993, p. 260).

2.3.3.2 Manieren van doorvoering

Naargelang men de klemtoon legt op de instroom van nieuwe gedetineerden in de gevangenis, dan wel op de uitstroom van gedetineerden uit de gevangenis, wordt er een verschillend beleid gevoerd. Snacken en Beyens stellen dat een reductionistisch beleid best geïmplementeerd wordt door een combinatie van twee strategieën: de voordeurstrategie en de achterdeurstrategie (Snacken, 2009, p. 22; Beyens, e.a., 1993, p. 258).

De voordeurstrategie houdt in dat men zich gaat concentreren op de instroom en deze zoveel mogelijk gaat trachten te beperken. Hiertoe kunnen een aantal maatregelen genomen worden zoals: decriminalisering, beperking van gebruik en duurtijd van de voorlopige hechtenis en de gevangenisstraf en het consequent de voorkeur geven aan niet-vrijheidsberovende straffen (Snacken, 2009, p. 22; Beyens, e.a., 1993, p. 258).

Bij de achterdeurstrategie daarentegen komt de focus te liggen op de uitstroom van gedetineerden. Via een verruimde toepassing van de vervroegde invrijheidsstelling probeert men de gevangenen zo snel mogelijk weer buiten te krijgen. De voorwaardelijke invrijheidsstelling wordt dan gezien als hét instrument voor een succesvol reductionistisch beleid (Snacken, 2009, p. 22; Beyens, e.a., 1993, p. 258).

Een analyse van het strafbeleid in België van de laatste dertig jaar, laat echter zien dat er inzake de reductionistische politiek nog veel werk aan de winkel is.

Men is er niet in geslaagd om al deze onderdelen van het reductionistisch strafbeleid consequent in de praktijk te brengen, waardoor België verزند is in een halfslachtig ‘vis-noch-vlees’ beleid, waar men vanalles heeft geprobeerd zonder echte keuzes te maken. (Beyens & Janssens, 2009, p. 7)

Het huidige klimaat van onzekerheid en wantrouwen is een uitvloeisel van de gebeurtenissen van de voorbije jaren: de aanslagen van 11 september, de oorlog in Irak, de Dutroux-affaire in eigen land, ... De burger voelt zich onveilig waardoor de tolerantie daalt en de vraag naar strengere straffen klinkt (Welzijnszorg, 2003, p. 19).

Snacken hamert er dan ook op dat een reductionistisch beleid enkel mogelijk is en maar succesvol kan zijn als er, zoals Rutherford stelde, een sceptische houding wordt aangenomen ten aanzien van vrijheidsberovende straffen, en dit zowel voor minder ernstige als voor zware misdrijven (Snacken, 2009, p. 23; Beyens, e.a., 1993, p. 259).

2.3.4 Gevolgen van overbevolking

Hierboven werden reeds een aantal door Snacken geformuleerde gevolgen van overbevolking aangegeven. In wat volgt zal ik systematisch de verschillende gevolgen even verder uitdiepen.

2.3.4.1 Leefomstandigheden

Gedetineerden zitten, zoals sardijnen in een doosje, vaak met twee, drie of zelfs vier in een eenpersoonscel. De privacy is in zo een situatie ver zoek en ook op hygiënisch vlak vormen er zich problemen: het aantal douchebeurten per gedetineerde wordt teruggedrongen en kledij en beddengoed kunnen minder vaak gewassen worden (Welzijnszorg, 2003, p. 19). Epstein wijst in dit verband ook op frustraties die kunnen ontstaan als vele mensen een kleine ruimte moeten delen:

When an environment becomes crowded: resources may become scarce; activities of one person may interfere with the activities of another person; unavoidable interpersonal interaction may distract the individual or may create group maintenance behavior which prevents the individual from attaining his or her personal goals; while violations of spatial norms may increase arousal and discomfort. (Epstein, Y.M., 1981, p. 127)

De overbevolking brengt dus onvermijdelijk beperkingen met zich mee (minder douchebeurten, minder privacy op cel, televisie moeten delen met de celgenoot, . . .) en dit kan een bedreiging vormen voor het welzijn van de gedetineerde (Johnson & Toch, 1982, p. 52).

2.3.4.2 Werkdruk personeel

De steeds stijgende gevangenispopulatie brengt ook een aanzienlijke belasting van en stijgende werkdruk voor het personeel met zich mee. De penitentiaire beampten kunnen zich minder op individueel niveau bezighouden met de gedetineerden (voor een persoonlijk gesprek is er nauwelijks tijd) waardoor ze zich noodzakelijk dienen te beperken tot het controleren en begeleiden van ‘bewegingen’. Het kort op mekaar leven zorgt onvermijdelijk voor agitatie en spanningen met als gevolg een toenemend onveiligheidsgevoel voor zowel gedetineerden als personeel (Welzijnszorg, 2003, p. 19).

2.3.4.3 Ontspanning, opleiding en tewerkstelling

Het werkaanbod kan niet langer tegemoetkomen aan de grote vraag, waardoor een groot aantal gedetineerden geen nuttige dagbesteding heeft, geen geld kan verdienen en zich daardoor ook moeilijker kan voorbereiden op reclassering. Slechts een beperkt aantal gedetineerden kan deelnemen aan vormings- en opleidingscursussen en sport- en ontspanningsactiviteiten. Verder kunnen ook de medische zorgverleners (psycholoog, psychiater, psycho-sociale dienst,...) het niet meer bolwerken waardoor een aanzienlijk deel van de gevangenispopulatie verstoken blijft van de noodzakelijke hulpverlening (Welzijnszorg, 2003, p. 19).

2.3.4.4 Locatie

Als stelregel geldt dat een gedetineerde zijn straf moet kunnen uitzitten in de regio waar hij ‘het centrum van zijn belangen heeft’. De overbevolking heeft echter tot gevolg dat een gedetineerde geplaatst wordt waar er nog ergens een plaatsje vrij is. Onnodig te zeggen dat dit weer consequenties heeft op het vlak van bezoek en het onderhouden van relaties en contact met familie en vrienden (Welzijnszorg, 2003, p. 19). Het transport van gedetineerden naar Tilburg, is in dit opzicht een teken aan de wand.

2.3.5 België op het matje

De schrijnende toestanden in onze gevangenissen ontgingen ook de Raad van Europa niet. Het ‘Europees Comité ter Voorkoming van Foltering en Onmenselijke of Vernederende Behandeling of Bestrafing’ riep België al meermaals op het matje. Reeds drie maal stelde dit Comité vast dat er in de bezochte gevangenissen sprake was van een onmenselijke en vernederende

behandeling van gedetineerden ten gevolge van de overbevolking, de verouderde en te wensen overlatende infrastructuur zonder sanitaire voorzieningen op cel en een onvoldoende activiteiten aanbod. De onderwaardering van het personeel, de gebrekkige vormingskansen en tewerkstellingsmogelijkheden voor gedetineerden, het tekort aan psychische begeleiding, ... zorgen er allemaal voor dat het onmogelijk geworden is om een degelijk en doeltreffend penitentiair beleid te voeren (Welzijnszorg, 2003, p. 20).

2.4 De geïnterneerden

Internering werd in België geregeld door de Wet van 9 april 1930 tot de Bescherming van de Maatschappij tegen abnormalen, gewoontemisdadigers en plegers van bepaalde seksuele strafbare feiten. Deze Wet is volledig vervangen door de Wet van 1 juli 1964.

Internering is een maatregel, geen straf. Dit betekent dat een geïnterneerde geen veroordeling oploopt maar als gevaarlijk voor de samenleving wordt beschouwd. Ze zijn niet verantwoordelijk voor hun daden en kunnen niet schuldig bevonden worden omdat ze niet over voldoende geestelijke vermogens beschikken (bv. schizofrenie, psychotische stoornissen, persoonlijkheidsstoornissen, mentaal gehandicapten,...). Schuld veronderstelt immers het bewust stellen van een vermijdbare handeling (Welzijnszorg, 2003, p. 26).

Ongeveer tien procent van de gevangenispopulatie zijn geïnterneerden. Het opsluiten van geïnterneerden heeft een tweeledig doel: enerzijds de bescherming van de maatschappij en anderzijds de medisch-psychiatrische behandeling van geesteszieke delinquenten. Om aan dit laatste (psychische behandeling op maat) tegemoet te kunnen komen is vereist dat geïnterneerden in speciaal daarvoor bestemde instellingen of afdelingen worden opgenomen. De praktijk is echter anders. Wegens overbevolking worden geïnterneerden tussen de gewone gedetineerden verspreid in de gevangenissen. Dit leidt tot schrijnende toestanden waarbij geïnterneerden niet de zorg krijgen die ze nodig hebben. Deze mensonterende en middeleeuwse toestanden werden ook opgemerkt en tweemaal zwaar veroordeeld door het Europees Comité voor de Preventie van Foltering en Onmenselijke of Vernederende Behandeling of

Bestrafing. Desondanks is er nog zeer veel werk aan de winkel (Welzijnszorg, 2003, p. 27).

III. Wetgeving en gevangenisbeleid

In deze verhandeling is het de bedoeling ‘de gevangenis van de 21ste eeuw’ te bestuderen vanuit het standpunt van de gedetineerden. Daarbij is het echter belangrijk eerst eens een kijkje nemen naar de beleidsbeslissingen die de voorbije jaren genomen zijn en kort te peilen naar het huidige klimaat binnen het penitentiaire veld.

3.1 Overzicht voorbije jaren (1980-2005)

Het strafrechtelijk beleid in België is jarenlang verwaarloosd geweest. Enkele incidenten tijdens de jaren tachtig (Bende van Nijvel, Heizeldrama) zorgen echter voor een kentering. De parlementaire onderzoekscommissies brengen nu de gebrekkige werking van het gerechtelijk apparaat onder de aandacht, wat leidt tot een legitimiteitscrisis voor zowel de politieke als de gerechtelijke wereld. Bovendien neemt het aantal strafzaken toe, wat op zijn beurt resulteert in een vergroting van de gerechtelijke achterstand. Het gerechtelijk apparaat boet in aan vertrouwen en het onveiligheidsgevoel bij de burger neemt toe (Snacken, 2002, p. 7; Snacken, 2009, p. 18).

Het Pinksterplan van 5 juni 1990 probeert tegemoet te komen aan deze problematiek. De publieke argwaan ten aanzien van justitie wordt gekaderd binnen een crisis van de instellingen en de democratie. Het doel is het vertrouwen van de burger terug te winnen en men wil dit verwezenlijken door te hameren op de gerechtelijke en politionele verantwoordelijkheid, doelmatigheid en doorzichtigheid. Coördinatie en coherentie tussen de verschillende diensten zijn daarbij dan ook een belangrijk punt op de agenda. Ondanks deze doelstellingen komt men evenwel niet echt met concrete voorstellen op de propen ten aanzien van Justitie. De Minister van Justitie krijgt enkel de vage instructie om het algemeen strafrechtelijk beleid te oriënteren (Snacken, 2002, p. 7).

De doelstellingen van het Pinksterplan worden grotendeels hernomen in het Veiligheidsplan van 1992, met dit verschil dat nu vooral toegespitst wordt op de kleine of veelvoorkomende straatcriminaliteit. Wederom ligt de klemtoon

op coherentie, doelmatigheid en zichtbaarheid van de strafrechtelijke reactie en wordt daarenboven gepleit voor meer aandacht voor de slachtoffers van misdrijven. In de daaropvolgende jaren wordt de ene na de andere wet uitgevaardigd: het afsluiten van lokale veiligheids- en preventiecontracten (1992), de oprichting van een dienst slachtofferonthaal op de parketten (1993), de invoering van de strafbemiddeling (1994) en van het snelrecht (1994), de invoering van de vrijheid of invrijheidstelling onder voorwaarden als alternatief voor de voorlopige hechtenis (1990) en de uitbreiding van de toepassing van de opschorting, het uitstel, de probatie en de dienstverlening (1994) (Snacken, 2009, p. 18).

Vanaf de jaren negentig komt er ook geleidelijk meer aandacht voor de psychosociale toestand en rechtspositie van gedetineerden. Sinds de staats hervorming van 1980 is de Vlaamse overheid bevoegd voor de ‘sociale hulpverlening aan gedetineerden met het oog op hun sociale re-integratie’.⁶ In 1994 sluiten de Staat (Justitie) en de Vlaamse Gemeenschap een samenwerkingsakkoord betreffende de sociale hulpverlening aan gedetineerden (Van Camp, e.a., 2004, p. 12).

Ondertussen wordt de gerechtelijke wereld geconfronteerd met schrijnende toestanden van overbevolking, ten gevolge van een sinds 1983 continu stijgende gevangenispopulatie. Vooral de arresthuizen barsten uit hun voegen wat enerzijds onmenselijke levensomstandigheden voor de gedetineerden en anderzijds uitermate moeilijke werkomstandigheden voor het personeel met zich meebrengt. Stakingen van het penitentiair personeel blijven dan ook niet uit en de administratie ziet zich geconfronteerd met allerlei enorme problemen, waaronder de onmogelijkheid om een penitentiair beleid te voeren wegens de penibele toestand waarin het hele systeem verkeert (Snacken, 2002, p. 9).

De oriëntatienota ‘Straf- en gevangenisbeleid’ van minister van Justitie Stefaan de Clerck (juni 1996) poogt deze problematiek het hoofd te bieden door een coherent sociaal straf- en gevangenisbeleid op poten te zetten (Snacken, 2002, p. 9). De Clerck tracht hiermee een geïntegreerde en uitgebouwde visie op het penaal beleid te ontwikkelen (Dupont, 1998, p. 17). Deze nota vormt een eerste belangrijke aanzet tot de verwezenlijking van een

---

⁶ art. 5, §1, II, 7° wet 8 augustus 1980

herstelgerichte detentie (Van Camp, e.a., 2004, p. 38). Er wordt resoluut gekozen voor een reductionistische aanpak: vrijheidsberoving moet zoveel mogelijk vermeden worden en kan enkel nog aangewend worden als '*ultimum remedium*'. De focus komt dus te liggen op de niet-vrijheidsberovende sancties. Er heerst nu de overtuiging dat een louter bijbouwen van gevangenissen en een creatie van extra cellen geen oplossing biedt aan het probleem van overbevolking. Daarenboven wordt een drastische hervorming van het penitentiair beleid in het vooruitzicht gesteld waarbij onder andere de creatie van een rechtspositie voor gedetineerden een agendapunt wordt. Het is Prof. Lieven Dupont die de (on)dankbare taak krijgt de wet met betrekking tot zo een rechtspositie uit te schrijven (cf. infra) (Snacken, 2009, p. 19).

De oriëntatienota 'flopt' echter als gevolg van de Dutroux-mania die losbreekt in augustus 1996. Enkel de aspecten die direct aansluiting vinden bij de publieke bezorgdheid van die periode (een enorme solidariteit met de slachtoffers, waarvan de Witte Mars getuigt, en een nooit geziene haat jegens justitie) krijgen nog aandacht: de behandeling van seksuele delinquenten en de hervorming van de voorwaardelijke invrijheidstelling. In extremis zou gesteld kunnen worden dat het politieke en gerechtelijke apparaat in deze gestuurd werd door de publieke opinie. De kloof tussen justitie en burger is groter dan ooit tevoren. De nota wordt nooit in haar geheel besproken in het Parlement en het vooropgestelde reductionistische beleid is politiek niet meer haalbaar (Snacken, 2009, p. 19).

Alsof het gerechtelijk apparaat nog niet genoeg onder vuur ligt, slaagt Dutroux er in 1998 in te ontsnappen uit het gerechtsgebouw. Het ontslag van de ministers van Justitie en van Binnenlandse Zaken is het gevolg en het Octopusakkoord ziet het levenslicht (Snacken, 2002, p. 10). Dit akkoord vormt de basis voor een hervorming van zowel politiediensten als openbaar ministerie, de oprichting van strafuitvoeringsrechtbanken en de verbetering van de positie van slachtoffers (Wet Franchimont 12 maart 1998) (Snacken, 2009, p. 19). Er wordt alles aan gedaan om de kloof tussen justitie en burger terug te verkleinen. Enerzijds worden er verschillende wetten in ijltempo uitgevaardigd en anderzijds wordt getracht justitie en burger weer dicht bij elkaar te brengen door vanaf 1997 justitiehuisen op te richten (Snacken, 2002, p. 11). Het draait er nu allemaal om het veiligheidsgevoel bij de burger weer op te krikken en de achterdocht en argwaan jegens justitie zoveel mogelijk weg te werken of tenminste te neutraliseren.

Intussen werkt de Commissie Dupont onder Minister Verwilghen verder aan de creatie van een rechtspositie voor gedetineerden. Er wordt hierbij uitgegaan van de gedachte dat een zinvolle strafuitvoering de ervaringen van zowel slachtoffers als dader moet in aanmerking nemen (Van Camp, e.a., 2004, p. 25). In zijn voorontwerp van de basiswet beklemtoont Lieven Dupont hierbij dat “de systematische negatie van de betekenis, van de ervaring en van de aanvaarding of de weigering van de feiten door de slachtoffers en de daders ontmenselijkt de strafuitvoering” (Dupont, 2000, p.48). Dit alles resulteert echter pas in 2005, nu onder Minister Onclinx, tot de ‘Basiswet gevangeniswezen en rechtspositie van gedetineerden’⁷. Ook wordt het, nu de gemoederen rond de hele Dutrouxzaak met de jaren wat bedaard zijn, opnieuw mogelijk de reductionistische aanpak van de oriëntatienota terug onder de loep te nemen, waarbij de gevangenisstraf straf het ‘*ultimum remedium*’ blijft. Alternatieve (niet-vrijheidsberovende) straffen genieten voorkeur en met de invoering van de autonome werkstraf door de wet van 17 april 2002 wordt dit ook werkelijk in de praktijk veruitwendigd. Maar daar blijft het niet bij. Vanaf 2000 worden de vereisten waaronder elektronisch toezicht doorgang kan vinden versoepeld en worden er nog een reeks wetten uitgevaardigd, waaronder de wet van 22 juni 2005 waarbij de mogelijkheid tot bemiddeling nu voor de gehele strafprocedure wordt ingevoerd (Snacken, 2009, p. 20). Ook wordt op 8 december 2000, in nasleep van het samenwerkingsakkoord van 1994, het Strategisch Plan Hulp- en Dienstverlening aan gedetineerden’ goedgekeurd (Van Camp, e.a., 2004, p.12).

3.2 Masterplan 2008-2012

Tijdens de regering Leterme I wordt strafuitvoering een kernpunt op de agenda. Alhoewel het regeerakkoord van 18 maart 2008 de nieuwe plannen voor justitie niet in detail concretiseert (er wordt enkel gesproken over een ‘geloofwaardige strafuitvoering’, maar over de precieze inhoud van dat begrip wordt vrij vaag gebleven), zorgt nieuwe minister Jo Vandeurzen dat er begin april een nieuwe beleidsnota⁸ Justitie wordt voorgesteld met een meer precieze

---

⁷ Basiswet betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van de gedetineerden van 12 januari 2005, *B.S.*, 1 februari 2005

⁸ Algemene beleidsnota van de minister van Justitie, *Parl. St. Kamer 2007-2008*, nr.0995/003

omschrijving van doelstellingen en maatregelen ten aanzien van Justitie en strafbeleid (Daems, 2008, p. 67).

De problematiek van overbevolking wordt in de beleidsnota, terecht, als prioritair beschouwd. Er moeten dringend oplossingen gevonden worden. De nota besteedt daarom speciale aandacht aan de strafuitvoering en er wordt een actieplan opgesteld om tot een geloofwaardige strafuitvoering te kunnen komen. Minister Vandeurzen pleit binnen deze nota voor een creatie van 1500 extra plaatsen (Snacken, 2009, p. 20). Tegelijkertijd bevestigt de beleidsnota, naar het voorbeeld van de oriëntatienota van minister De Clerck, dat de vrijheidsberovende straf een '*ultimum remedium*' moet zijn: "een maatregel die van toepassing is op zware misdadigers voor wie alternatieve maatregelen niet aangewezen of onmogelijk zijn" (Daems, 2008, p. 69). Dit is mijns inziens enigszins paradoxaal. De gevangenisstraf als laatste middel aanwenden, heeft immers tot doel minder mensen van hun vrijheid te beroven en dus ook op die manier de overbevolking tegen te gaan. Het lijkt dan ook in tegenstrijd met deze visie om de gevangenis capaciteit dermate uit te breiden. Toch is, volgens Beyens en Janssens, die nadruk op capaciteitsuitbreiding te verklaren: "Omdat de overbevolking elk initiatief verlamt, wordt de capaciteitsuitbreiding naar voor geschoven als een absolute voorwaarde voor een humaan en geloofwaardig strafuitvoeringsbeleid en voor vernieuwing binnen de gevangenis. Verdedigers van een humane strafuitvoering worden hierdoor als het ware in een expansionistisch scenario van capaciteitsuitbreiding van de gevangenissen gedrukt." (Beyens & Janssens, 2009, p.8).

Tenslotte wordt op 18 april 2008 het Masterplan 2008-2012 voor een gevangenisinfrastructuur in humane omstandigheden goedgekeurd. Hierbinnen wordt de vage notie 'geloofwaardige strafuitvoering' uit het regeerakkoord als volgt omschreven: "Een geloofwaardige strafuitvoering betekent dat straffen die uitgesproken worden ook, meteen, op een correcte manier, van toepassing zijn, dat er geen wachttijden zijn, geen periodes van straffeloosheid, en dat er een professionele opvolging is en dus controle op de uitvoering van de straf, dat er transparantie is voor dader en slachtoffer over de strafuitvoering." (Daems, 2008, p. 67). Het Masterplan werkt de beleidsnota verder uit. Er wordt daarbij gefocust op de creatie van extra plaatsen, in totaal 1500 cellen (d.m.v. bouwen van cellen, drie extra gevangenissen in Vlaanderen, Wallonië en Brussel,...) om het probleem van

overbevolking tegen te gaan (Daems, 2008, p. 70). De kern van het Masterplan kan in drie regels worden samengevat:

1. Renovatie van verloren capaciteit
2. Bouw van bijkomende cellen op bestaande sites
3. Bouw van nieuwe inrichtingen

Het Masterplan is dan ook wezenlijk één groot ‘(ver)nieuwbouwplan’ (Beyens & Janssens, 2009, p. 8). Zoals hoger reeds vermeld, is het hierbij belangrijk dat er doordacht bijgebouwd en vernieuwd wordt. Of, zoals Beyens en Janssens het m.i. terecht verwoorden: “Men zou (...) de kans moeten grijpen om gevangenissen te bouwen die beantwoorden aan de noden van een hedendaags gevangenisregime en van een veranderde gevangenisbevolking, die over het algemeen langer in de gevangenis verblijft en (cultureel) veel diverser is dan enkele decennia geleden. Gevangenissen zijn immers de gestolde versie van de visie op de functie van de gevangenisstraf. Een gevangenisontwerp bepaalt en beperkt de mogelijkheden om een gevangenisregime uit te voeren.”(Beyens & Janssens, 2009, p. 12).

Desalniettemin schiet het Masterplan op een aantal punten schromelijk tekort. Ondanks het feit dat de Basiswet van 2005 duidelijke principes, regels en doelstellingen bevat, blijft het Masterplan uiterst vaag over de normatieve visie op het straffen en geeft het ook geen informatie over het inhoudelijk ontwerp waaraan de nieuwe gevangenissen moeten voldoen (Beyens & Janssens, 2009, p. 8).

3.3 De gevangenis van de 21ste eeuw in het licht van de basiswet

De middeleeuwse visie omtrent vrijheidsberoving - sluit ze op, steek ze goed weg en zet ze op water en brood – wordt na de tweede wereldoorlog verlaten en er wordt meer en meer gepleit voor een menswaardige opsluiting. Het hedendaagse denken richt zich zo veel mogelijk naar re-integratie en rehabilitatie van gedetineerden in de maatschappij. De gevangenisstraf krijgt zo een andere inhoudelijke invulling: vroeger stond de gevangenisstraf synoniem voor ‘opsluiten en daarmee gedaan’, nu ziet men de gevangenis meer en meer als een plaats waar de gedetineerde voorbereid en begeleid moet

worden met het oog op zijn uiteindelijke terugkeer in de samenleving. Deze moderne visie wordt vertolkt in de Basiswet over het gevangeniswezen en de rechtspositie van de gedetineerde. Het is dan ook niet verwonderlijk dat Beyens en Janssens aangeven dat volgens hen deze wet als een fundament zou moeten gaan dienen waarop het gevangenisconcept van onze toekomstige penitentiaire instellingen zal steunen (Beyens & Janssens, 2009, p. 13).

Diezelfde auteurs geven een mooi overzicht van de kernpunten van de Basiswet (Beyens & Janssens, 2009, p. 13):

- De rechtspositionele benadering van gedetineerden: wie opgesloten wordt, verliest zijn bewegingsvrijheid, maar hij blijft een burger met rechten;
- Het strafkarakter van de vrijheidsstraf bestaat uitsluitend in het geheel of gedeeltelijk verlies van de vrijheid van komen en gaan en de daarmee onlosmakelijk verbonden vrijheidsbeperkingen;
- Detentieschade moet zoveel mogelijk bestreden worden;
- De doelstellingen van de vrijheidsstraf zijn: “het herstel van het door het misdrijf aan de slachtoffers aangedane onrecht, de rehabilitatie van de veroordeelde en de geïndividualiseerde voorbereiding van zijn re-integratie in de vrije samenleving;
- Bij de uitvoering van de gevangenisstraf wordt ervoor gezorgd dat de orde en de veiligheid worden bewaard;
- Belangrijke basisbeginselen zijn: normalisering, responsabilisering, participatie;
- Een tuchtprocedure, een beklagprocedure en een beroepsprocedure worden uitgestippeld;
- Er moet extern en onafhankelijk toezicht op detentie georganiseerd worden;
- De samenwerking met ‘gemeenschappen en gewesten’ om de hulp- en dienstverlening te organiseren is cruciaal.

Deze principes uit de Basiswet laten duidelijk de kloof zien tussen het oude en het nieuwe denken omtrent de vrijheidsstraf. Beyens en Janssens verwoorden het als volgt: “Hier verschijnt een re-integratieve gevangenis, gericht op de buitenwereld, op wederkerig herstel, zowel naar het slachtoffer als naar de gedetineerde toe. Een poreuze gevangenis, die de buitenwereld binnenlaat. Een gevangenis waar gedetineerden begeleid worden naar een nieuwe start in de samenleving buiten de criminaliteit.(...)” (Beyens & Janssens, 2009, p. 13). Wezenlijk komen de krachtlijnen van de Basiswet neer op een ‘*normalisering*’ van het gevangeniswezen: het leven achter de tralies moet zoveel mogelijk lijken op het ‘echte’ leven daarbuiten.

Het debat dat nu aangegaan moet worden is hoe de nieuwe gevangenissen en penitentiaire instellingen er moeten gaan uitzien. Wat is de achterliggende penitentiaire visie waar het ambitieuze project van het masterplan op zal steunen? Beyens en Janssens zijn fervente voorstanders van een zo goed mogelijke integratie van de basiswet in het gevangenisconcept van ‘de nieuwe gevangenis van de 21ste eeuw’ (Beyens & Janssens, 2009, p. 8).

Op papier klinkt dit natuurlijk allemaal heel mooi en veelbelovend, maar is het ook te verwezenlijken? De praktijk toont dat er nog veel moeilijkheden liggen op de weg naar die moderne, op de buitenwereld gerichte gevangenis. De implementatie van de Basiswet verloopt zeer traag. Allereerst hebben de penitentiaire beampten zo hun bedenkingen bij die nieuwe moderne principes die de Basiswet vooropstelt. De Basiswet voert immers een tuchtprocedure en een beklagprocedure in, op basis waarvan gedetineerden nu het recht krijgen hun ongenoegen te uiten jegens het gevangenisregime. Geen wonder dat het gevangenispersoneel vreest door gedetineerden gevisieerd en, erger nog, voor de rechter gesleept te worden (Beyens & Janssens, 2009, p. 14). Zij zien het geven van zulke rechten aan gedetineerden als een aantasting van hun statuut en belemmering van de degelijke uitoefening van hun beroep (Snacken, 2009, p. 23). Volgens Beyens en Janssens is deze vrees van de penitentiaire beampten onterecht en “is het feit dat gedetineerden kunnen klagen of beroep kunnen aantekenen ten aanzien van beslissingen van de directie vooral een zaak van de directie en niet zozeer van de penitentiaire beampten op de werkvloer.” Daarnaast mag het duidelijk zijn dat een wet er niet een-twee-drie voor kan zorgen dat de hele ‘gevangenscultuur’ van vandaag op morgen verandert. Het heersende gevangenisregime moet immers ingrijpende wijzigingen ondergaan (aan gedetineerden worden nu niet meer enkel gunsten

verleent maar ze krijgen ook werkelijke rechten, of beter gesteld, ze mogen een aantal burgerrechten behouden) en deze transformaties worden niet zomaar door iedereen met open armen ontvangen (Beyens & Janssens, 2009, p. 14). De implementatie van de Basiswet is dan ook een werk van lange adem, een leerproces dat stap voor stap doorgevoerd moet worden. Beyens en Janssen voegen hier nog het volgende aan toe: “Het personeelsbeleid in gevangenissen is bij dit alles cruciaal: steun van het hele penitentiaire kader om binnen de contouren van een nieuwe wet te functioneren is een *conditio sine qua non*” (Beyens & Janssens, 2009, p. 15).

IV. Conceptualisering

Alvorens na te gaan hoe gedetineerden hun detentie beleven en wat hun verwachtingen en wensen naar de toekomst zijn, is het nodig eerst even stil te staan bij wat een gevangenis nu eigenlijk is. Met welk doel richt een maatschappij gevangenissen op? Wat verwacht de samenleving van een gevangenis? Welke plaats wordt er aan de gevangenis, en dus ook aan de gedetineerde, gegeven binnen de samenleving? Ook wens ik hier reeds een eerste licht te werpen op wat detentie met een mens doet. Dit zal in de volgende hoofdstukken uitvoeriger behandeld worden.

4.1 Wat is een gevangenis?

Criminaliteit creëert angst in een samenleving. Het vertrouwen dat burgers in mekaar hebben wordt aangetast en dit resulteert in een gevoel van onveiligheid. De samenleving zoekt naar een oplossing om dat onveiligheidsgevoel te neutraliseren en in het beste geval helemaal weg te werken. Er wordt daarbij betrokken vanuit de idee dat wie iets fout doet, de regels overtreedt, daarvoor gestraft moet worden. Door iemand uit de maatschappij weg te plukken en hem achter tralies te zetten worden dus als het ware twee vliegen in één klap geslagen: de delinquent wordt gestraft en de burgers kunnen zich weer veilig voelen want de ‘rotte appel’ is uit de mand gehaald. De gestrafte is niet langer ‘een van hen’, hij wordt letterlijk van hen verwijderd.

Perhaps ... we have become convinced that certain offenders, once they offend, are no longer ‘members of the public’ and cease to be deserving of the kinds of consideration we typically afford to each other. Perhaps ... we already assume a social and cultural divide between ‘us’, the innocent, long-suffering middle-class victims, and ‘them’, the dangerous undeserving poor. By engaging in violence, or drug abuse, or recidivism, they reveal themselves for what they are: ‘the dangerous other’, the underclass. ‘Our’ security depends upon ‘their’ control. (Garland, 2001, p. 182)

Wie een delict begaat en opgesloten wordt, wordt dus automatisch ‘De Andere’ in de maatschappij. De oorzaak van deze ‘andersheid’, van dit ‘anders

zijn', en de manier waarop dit tot stand komt is tweevoudig. Aan de ene kant onderscheidt die persoon zichzelf van de andere 'goede' burgers door een misdaad te begaan, waarbij hij zichzelf vrijwillig, door zijn eigen toedoen, als outsider profileert in de samenleving. Aan de andere kant wordt hij zichtbaar als 'De Andere' door onvrijwillig, gedwongen opgesloten te worden. Er is dus zowel een actief (vrijwillig) als een passief (onvrijwillig) aspect te onderscheiden in deze 'andersheid' ten gevolge van het begaan van een misdrijf. Een uitspitten van het eerste 'actieve' luik en een onderzoek naar de motieven van een dader liggen buiten het bestek van dit eindwerk. Vandaar dat ik het proces van 'anders worden' in wat volgt enkel zal bestuderen binnen het tweede 'passieve' luik, de eigenlijke vrijheidsberoving. Ik beroep me hierbij op een aantal theorieën van verschillende auteurs. Om echter niet louter op theoretisch, abstract niveau te blijven, zal ik dit allemaal wat concreter proberen te maken door de verschillende hypothesen te linken aan de specifieke casus van M., een gevangene die ik ontmoet heb in Leuven-Centraal. M. overviel een taxichauffeur en, in de overtuiging dat de chauffeur een wapen had, schoot de man ter plekke neer met de dood tot gevolg. M. werd de volgende dag in zijn woning meteen aangehouden door de politie. Dit alles resulteerde in de opsluiting van M. in de centrale gevangenis van Leuven waar hij een dertigjarige straf uitzit (hiervan heeft hij reeds tien jaren, één derde van zijn straf dus, achter de rug waardoor zijn hoop nu gevestigd is op vervroegde vrijlating).

4.1.1 Rode kaart? Op de bank!

Opsluiting in de gevangenis maakt je zichtbaar als 'De Andere' in de samenleving. Vanaf dit moment weet iedereen 'die persoon heeft iets slechts gedaan en is niet langer één van ons'.

De samenleving moet bang zijn van die 'Ander'. Al was hij een studiegenoot, buur, werkmaker, broer, papa,... maar dat willen we liever niet horen, want wij zijn toch 'anders'. (Machiels, 2009, p. 45)

We sluiten criminelen op met het doel om er 'beter mensen' van te maken. Het ultieme doel is rehabilitatie en re-integratie. Dit systeem is gestoeld op de overtuiging dat de gevangenis deze slechte mensen zal veranderen totdat ze uiteindelijk, in de ideale situatie, terug goede en eerbare burgers worden. De gevangenis is een manier om wetsovertreders een 'time out' te geven, om te zeggen 'jij mag even niet meer meedoen met ons'. Dit principe is overal in

onze maatschappij terug te vinden. Denk bijvoorbeeld maar aan een voetbalmatch: als een speler een zware overtreding begaat en een rode kaart krijgt, vliegt hij ook stante pede aan de kant en mag hij niet meer meespelen. Of nog: als een klein kind stout is moet het in de hoek gaan staan. De ouders maken zo duidelijk: 'wie stout is mag even niet meer meedoen met de rest' en 'denk maar eens na over wat je gedaan hebt'. Deze twee, misschien wat simplistische voorbeelden, zijn een treffende illustratie van hoe ons hele denken rond straffen gestoeld is op het 'time-out principe'. De gevangenis fungeert dus in dat opzicht als een plaats waar de gedetineerde als het ware 'op wacht' gezet wordt en hij die tijd dient te benutten om te reflecteren over wat hij gedaan heeft, zijn fouten te onderkennen en zichzelf te beteren. Dit klinkt allemaal mooi maar hoe vindt die verandering, dat proces van innerlijke transformatie plaats? Waardoor wordt men opnieuw 'een Goed Mens'?

Dat 'op wacht zetten', deze 'wachtruimte', is iets dat we terugvinden in het model van Van Gennep (1960) en Turner (1969) in hun concept van *rite de passage*. Zo een *rite de passage* is een ritueel dat de verandering in iemands (sociale) status markeert. Er zijn drie van elkaar onderscheiden fases: segregatie/isolatie, de liminale fase en re-integratie. Kan de opsluiting in de gevangenis gezien worden als een soort van *rite de passage*? Allereerst moet er een fysieke of symbolische segregatie plaatsvinden. Dit is duidelijk het geval: de delinquent wordt uit de samenleving geplukt en geïsoleerd van de brave burgers. Het moment waarop M. aangehouden werd door de autoriteiten en in hechtenis genomen werd, kan duidelijk gecategoriseerd worden binnen deze eerste fase van (fysieke) segregatie. Ten tweede moet er een soort van liminale sfeer bestaan. Liminaliteit betekent dat iemand zich tussen twee 'werelden' bevindt. Op dat moment wordt de persoon niet meer aanvaard door de samenleving en is hij een echte 'outsider'.

Once this man walked into the prison, and the gate shut behind him, he left behind his familiar social world and entered a new and unfamiliar one, with its own social organization and culture. (Jones & Schmid, 2000, p. 1)

In dat opzicht kan duidelijk gesteld worden dat de gevangenis de functie van liminale zone vervult waarbij iemand ontdaan wordt van iedere zichtbare manifestatie van zijn sociale rol en status en de liminale fase betreedt tussen zijn oude en toekomstige identiteit. Het maakt niet uit of je voordien een geneesheer, een tandarts, een poetsvrouw of een dokwerker was: eens in de gevangenis word je 'een gevangene' en ben je niet anders dan de rest van de

gedetineerden. Dit fenomeen wordt door Turner (1969) ‘*communitas*’ genoemd: iedereen is gelijk binnen de liminale sfeer, er is gelijkheid en solidariteit. Uit de gesprekken bleek dat gedetineerden de gevangenis ook werkelijk als zo een ‘*non-lieu*’ ervaren. J. verwoordde het als volgt: “Je hebt het gevoel geen echte burger meer te zijn. De gevangenis maakt iedereen gelijk aan elkaar en de positie en rol die je vroeger had, ben je nu kwijt.” Tenslotte moet er een re-integratie plaatsvinden en neem je een nieuwe identiteit en nieuwe sociale rol op. Dit is het ultieme doel na detentie: de re-integratie van ex-gedetineerden in de maatschappij. Het lijkt dus dat het proces van opsluiting (en vrijlating) gekwalificeerd kan worden als een *rite de passage* aangezien de drie noodzakelijke fasen duidelijk aanwezig zijn.

4.1.2 Opsluiting als toverformule?

Nochtans verklaart dit nog steeds niet hoe het simpelweg opsluiten van iemand ervoor kan zorgen dat deze persoon daadwerkelijk verandert en terug een goede, brave burger wordt. Het zou mooi zijn als iemand opsluiten er op magische wijze voor zou zorgen dat de delinquent bij vrijlating als herboren burger vanzelf het rechte pad op zou wandelen. Helaas is dat in de praktijk niet het geval. Wat gebeurt er dan binnen die liminale fase (in de gevangenis) dat ervoor zorgt dat iemand verandert? Daarenboven veronderstelt een *rite de passage* dat iedereen die de liminale sfeer verlaat eenzelfde transformatie ondergaan heeft en klaar is om opnieuw in de samenleving opgenomen te worden. Dat dit beeld niet beantwoordt aan de werkelijkheid mag duidelijk zijn uit de recidivecijfers van België: meer dan zestig procent begaat opnieuw een misdrijf en wordt andermaal opgesloten in een penitentiaire instelling. Om een verklaring te vinden voor de verandering die (al dan niet) plaatsvindt binnen de liminale sfeer, wend ik mij tot de theorie van Erikson en Tappan betreffende identiteitsvorming.

Het is allereerst belangrijk het individuele level van naderbij te bestuderen: waarom verandert deze bepaalde persoon tijdens zijn verblijf in de gevangenis? Het feit dat er bijvoorbeeld nog 280 andere gedetineerden in de gevangenis zitten samen met M. en zij zijn medegevangenen zijn in de liminale sfeer die de gevangenis uitmaakt, betekent daarom nog niet dat ze ook werkelijk allemaal zullen veranderen. Sommige gedetineerden zullen een nieuwe identiteit aannemen en anderen niet.

Hierbij aansluitend is Erikson's psychologische standpunt van belang. Hij stelt namelijk dat identiteitsvorming plaatsvindt binnen een sociale context en binnen een gemeenschap die bevestigt en herbevestigt. Hij poneert dan ook volgende stelling: "an individual judges himself in the light of what he perceives to be the way in which others judge him in comparison to themselves and to a typology significant to them..." (Iborra, 2005, p. 92). Dit is precies wat een samenleving probeert te bereiken door iemand op te sluiten: dat de persoon zal inzien dat hij verkeerd was en dat hij zichzelf zal beoordelen/veroordeelen omdat de samenleving hem beoordeelt/veroordeelt. M. zelf stelde tijdens één van onze gesprekken: "Stilstaan bij uw daad en verleden is wezenlijk om de tijd de in gevangenis zo goed mogelijk door te brengen en te werken aan de toekomst".

Erikson's theorie behelst ook de spanning tussen 'being' (zijn) en 'becoming' (worden) (Iborra, 2005, p. 92). Nadat de gevangene inziet 'ik ben verkeerd' (being), moet hij ook nog de volgende stap nemen 'ik wil een betere man worden' (becoming). Dit kan gerelateerd worden aan de (eveneens psychologische) theorie van Tappan. Het moment waarop een gedetineerde zal toegeven dat hij een fout gemaakt heeft en beslist om zijn leven te beteren zou door Tapan een 'turning point' genoemd worden. Hij definieert zo een *turning point* als volgt: "a subjective perception of an experience that entails a change in the developmental direction of that person" (Iborra, 2005, p. 92). Het probleem dat zich hierbij echter stelt, zoals geïndiceerd door Iborra, is dat zulk een *turning point* niet zichtbaar of tastbaar is: het kan niet geïdentificeerd worden totdat het een gevolg heeft. Daarenboven bekritiseert hij het feit dat, eens we een turning point hebben kunnen vaststellen, het ons nog steeds in het ongewisse laat betreffende het proces dat vorm geeft en vooraf gaat aan die veranderingen (Iborra, 2005, pp. 92-93). Tapan probeert aan deze bezwaren tegemoet te komen door het proces van *ideologische verworping* (*ideological becoming*) te introduceren, zijnde het proces van de 'toe-eigenings ideologie' (the process of appropriation ideology). *Ideologische verworping* verwijst naar de manier waarop iemand zich selectief de woorden, taal en vorm van discours van een ander toe-eigent. Ondanks de door Tapan geleverde inspanningen om de kritiek die tegen hem geuit werd te weerleggen, houdt Iborra vol dat Tapan's proces van *ideologische verworping* niet overtuigend is. Allereerst verklaart het niet het *turning point* op zich en hoe het tot stand komt. Bovendien doet het niets meer dan een beschrijving te geven van de

veranderingen die plaatsvinden zonder ze ook uit te leggen of de oorzaken ervan te kunnen aanduiden (Iborra, 2005, p. 93).

De inzichten die Iborra echter geeft met betrekking tot '*het rituele proces paradigma*' ('the ritual process paradigm') (de *rite de passage* zoals hierboven reeds vermeld) zijn naar mijn mening wel nuttig en meer bepaald in het licht van de vraag die ik eerder al stelde: 'wat gebeurt er in de liminale sfeer waardoor iemand verandert?' Iborra onderscheidt vier stadia in dit centrale deel van de *rite de passage*. Allereerst is er een conflictueus, ongedefinieerd stadium dat gekarakteriseerd wordt door ambiguïteit, conflict en angst. Volgend op deze initiële fase, moet het subject 'numinosity' ondergaan: een houding van respect en openheid om te leren en (be)geleid te worden. Het subject zal nu de nieuwe situatie waarin hij zich bevindt aanvaarden en het gevoel ervaren 'de bodem bereikt te hebben'. Na deze '*numinosity*' zal er een zogeheten proces van aanpassing (*accomodation*) plaatsvinden. Dit proces brengt een gemakkelijkere incorporatie van nieuwe rollen en leerprocessen voort. Tijdens het laatste stadium tenslotte neemt de persoon met succes zijn nieuwe status en rol op en vindt hij zichzelf opnieuw in een stabiele en veilige toestand terug. Zowel de ingewijde (*initiate*) als de samenleving erkennen dat zijn 'oude' identiteit plaats gemaakt heeft voor een ontluikende nieuwe identiteit (Iborra, 2005, pp. 93-94). Volgens mij past dit alles precies binnen het plaatje van de gevangenis. Een gedetineerde zal allereerst, op het moment dat hij als nieuweling de gevangenis betreedt, overspoeld worden door gevoelens van angst. Hij bevindt zich immers plots in een volledig nieuwe situatie, ontdaan van zijn sociale status, geïsoleerd van familie en vrienden en niet wetende wat er nog komen zal (*conflictueuze stadium*). Deze fase zal uiteindelijk voorbijgaan en de gedetineerde zal zich beetje bij beetje openstellen voor het leven binnen de muren met de wil om te leren en al de nieuwe indrukken en ervaringen in zich op te nemen (*numinosity stage*). Na enige tijd zal hij (tot op zekere hoogte weliswaar, want zoals M. zegt 'je raakt nooit volledig gewend aan het opgesloten zijn') zich aanpassen aan deze nieuwe omgeving (*accomodation stage*). Tenslotte neemt de gedetineerde zijn nieuwe identiteit 'ik ben een beter mens' aan, wat hem zal toelaten om uiteindelijk succesvol te re-integreren in de maatschappij. De eerste fase van angst en weerstand heeft vooral betrekking op mensen in voorarrest. Zij komen binnen in een arresthuis niet wetende wat hen te wachten staat en worden geconfronteerd met een autoritair systeem waarbinnen zij moeten gehoorzamen. De drie daaropvolgende fases zullen zich vooral voordoen bij

veroordeelden. Zij weten wat hun straf is, kunnen daardoor de hele situatie beter plaatsen en vinden zo weer enige innerlijke rust terug.

Derhalve lijkt de eerste vraag ‘wat gebeurt er in de liminale sfeer?’ beantwoord te zijn. Een laatste belangrijke opmerking dient dan nog gemaakt te worden met betrekking tot de tweede vraag ‘hoe kan verklaard worden dat niet iedereen verandert tijdens zijn verblijf in de gevangenis?’. De vier stadia van Iborra zijn enkel toepasbaar op de gedetineerden die bereid zijn te veranderen. Zoals hierboven reeds vermeld moet iemand, nadat hij toegegeven heeft dat hij fout was (being), ook nog de wil hebben om zichzelf te beteren (becoming). Er hangt dus ook veel af van de actieve *agency* die vanuit de persoon zelf voortkomt. De gedetineerde zelf moet de stap nemen om cursussen te volgen binnen de muren om zo bijvoorbeeld zijn kansen op het verkrijgen van een job na vrijlating te vergroten. Deelname aan vormingsgroepen en het tonen van respect voor de omgeving (zowel naar penitentiair beambten als mede-gedetineerden) zijn eveneens zaken die vanuit de gedetineerde zelf moeten komen.

Inmates' identities do change in prison, but this change is as much a product of their own identity work as it is a passive result of their imprisonment. (Jones & Schmid, 2000, p. 145)

Ook Spinoza onderkent dat er een fundamentele interactie en wezenlijk samenspel bestaat tussen actieve en passieve *agency* (Deleuze, 1990). Ik ben het daar volledig mee eens: enkel wanneer iemand bereid is zichzelf open te stellen voor nieuwe ervaringen (actief), zal hij klaar zijn om het meeste te halen uit de kansen die hem door anderen geboden worden (passief). Na vrijlating moet hij dan tenslotte nog de kracht vinden om te leven volgens zijn nieuwe identiteit, zijn nieuwe leven te omarmen en zijn goede voornemens waar te maken en niet ten prooi te vallen aan de lokroep van zijn oude leven en gewoontes. Toch dient hier opgemerkt te worden dat, ook al wil iemand zijn leven beteren en weer re-integreren, er externe factoren kunnen zijn die dit proces bemoeilijken (dit zal in de verdere hoofdstukken nog verder uitgediept worden).

4.2 Wat doet een gevangenis?

Uit het voorgaande mag dus blijken dat de essentie van een gevangenisstraf erin bestaat dat iemand van zijn vrijheid beroofd wordt en voor een tijd niet meer mag deelnemen aan het leven buiten de muren. Maar detentie brengt veel meer gevolgen met zich mee dan het louter afnemen van iemands vrijheid.

Thus for many the reality of confinement is a reality of limitations. (Johnson & Toch, 1982, p. 53)

Vanaf het moment dat iemand binnenkomt in de gevangenis wordt niet alleen zijn vrijheid maar ook een stuk van zijn identiteit afgenomen. Of zoals Jones en Schmid het verwoorden: “A prison sentence constitutes a “massive assault” on the identity of those imprisoned” (Jones & Schmid, 2000, p. 145). Vanaf dit moment is de gedetineerde niet meer ‘Jaak de bakker, de man van Rina en de vader van Els en Jan, de hobbykok of de sympathieke buurman’ maar wordt hij gereduceerd tot ‘Jaak, de gevangene die dat gedaan heeft’. Vele van de vorige identificatiesystemen (echtgenoot zijn, vader zijn, kostwinner zijn,...) vallen weg en men wordt herleid tot één enkel facet, namelijk ‘de man die iets slechts deed en nu opgesloten zit’. De mens achter de daad wordt niet meer gezien. Niet enkel relaties worden abrupt verbroken. Ook persoonlijke bezittingen worden afgenomen en vaak moet de gedetineerde zijn eigen kledij inruilen voor een gevangenisplunje. De gedetineerde krijgt de rol van een onvolwassen persoon toebedeeld: voor alles moet toestemming gevraagd worden en het maken van eigen keuzes is uitgesloten (Buitelaar & Sierksma, 1972, p. 85). Dit alles zorgt voor een ontheemd en onthecht gevoel en roept gevoelens van angst, onmacht en frustratie op (Welzijnszorg, 2003, pp. 40-41). Gedetineerden zullen steeds trachten hun identiteit en persoonlijkheid te bewaren, iedere mens heeft immers een drang naar zelfbehoud, maar desondanks zal de individualiteit afnemen met de duur van het verblijf in de gevangenis. Er vindt op die manier een soort van psychische destructie plaats die vaak een ernstigere impact heeft dan de louter fysieke omstandigheden. De gedetineerden wordt geconfronteerd met zijn eigen ‘ik’ en niet zelden treedt er dan ook een identiteitsverwarring op en gaat hij zich afvragen wie hij is, wie hij was en of hij nog steeds deze persoon is of wilt blijven (Buitelaar & Sierksma, 1972, p. 85).

Buiten de muren kan iemand zijn zin doen, zijn eigen keuzes maken. In de gevangenis ligt dat anders. Overal moet toelating voor gevraagd worden en er

is continu controle. Privacy is onbestaande want ook al heeft een gedetineerde een cel voor zich alleen, hij kan dag én nacht in de cel bekeken worden. Bovendien wordt de post geopend en kan men maar in beperkte mate telefoneren en bezoek ontvangen. Alles wat een gedetineerde wil doen, iedere stap die hij wil zetten is aan strikte regels onderworpen. In een informatiebrochure van het Ministerie van Justitie wordt ondermeer het volgende hieromtrent vastgesteld⁹:

- > dat u bezoek mag ontvangen van uw bloed- en aanverwanten in de rechte lijn, uw echtgeno(o)t(e), broers en zusters, ooms en tantes, en uw voogd. U moet wel kunnen bewijzen dat zij familie zijn. Bezoek van andere personen (verloofde, partner, werkgever...) kan worden toegestaan, maar moet eerst schriftelijk aan de directeur van de gevangenis gevraagd worden. Er mogen maximum 3 personen tegelijkertijd op bezoek komen;
- > dat alle gedetineerden, behalve de administratief opgesloten vreemdelingen, de kledij van de gevangenis dragen;
- > dat de uitgaande briefwisseling onder gesloten omslag afgegeven mag worden (hier zijn uitzonderingen op);
- > dat het aan de gedetineerden toegestaan is sommige voorwerpen en bijkomende voedingsmiddelen op eigen kosten aan te schaffen;
- > dat, bij aankomst in de gevangenis alle voorwerpen in bewaring worden genomen, met uitzondering van strikt persoonlijke voorwerpen zoals trouwring, horloge, bril, enz.

Ondanks het feit dat als ultieme doel steeds de re-integratie van gedetineerden naar voren geschoven wordt, verliest een gedetineerde vaak de voeling met de buitenwereld: sociale contacten vallen vaak weg, in het begin krijgt men veel bezoek maar na een tijd vermindert dat, er is geen internet waardoor e-mailverkeer niet mogelijk is,... . Het zijn allemaal factoren die ervoor kunnen zorgen dat een gedetineerde ‘vervreemd’ van de wereld buiten de muren. Bovendien wordt vaak vastgesteld dat gedetineerden in het begin nog zeer betrokken zijn op de buitenwereld (zeker in voorarrest), maar zich na een tijd vooral richten op het leven binnen de muren (vooral de langgestraften) (Welzijnszorg, 2003, p. 43) C. gaf hiervoor volgende verklaring:

---

⁹ http://www.just.fgov.be/img_justice/publications. De weergave die ik hier geef is niet de volledige lijst.

Als je teveel denkt aan hierbuiten word je gek. In het begin probeer je alles te volgen van wat er buiten gebeurt. Ik volgde het nieuws op de voet om maar niets te moeten missen van het leven buiten. Maar na een tijd stop je daar vanzelf mee. Om hier te overleven moet je een zekere routine vinden, je weg vinden hierbinnen. (C, Mechelen)

Dit proces van socialisatie, het bewust en onbewust aangeleerd krijgen van de waarden, normen en cultuurkenmerken van het gevangenisleven, wordt door Donald Clemmer aangeduid met de term 'prisonization' (Clemmer, 1958, p. 299). Dit correspondeert met een studie van Wheeler waarin hij aangaf dat gedetineerden zich tijdens hun verblijf aanpassen en richten op de gevangencultuur, maar dat tegelijkertijd de 'conventionele cultuur', zijnde de maatschappij, de wereld achter de muren, op de achtergrond aanwezig blijft. Er is echter een verschuiving merkbaar in de mate waarin een gedetineerde zich richt op het leven binnen en buiten de muren. Wheeler vat dit samen in een zogenaamde U-curve: de meeste gevangenen geraken in het midden van hun detentie 'geprisoniseerd' en richten zich dan voornamelijk op het gevangenisleven, terwijl ze bij het begin van hun vrijheidsberoving en in de fase vlak voor de vrijlating sterker gericht zijn op de buitenwereld en de 'conventionele' normen en waarden (Buitelaar & Sierksma, 1972, p. 76).

Doordat gedetineerden de maatschappelijke evolutie niet meer mee volgen ontstaat er een vervormd beeld van de wereld achter de muren. P. gaf een treffend voorbeeld:

Ik heb bijvoorbeeld nog nooit met euro's betaald en ik hoor veel mensen over een I-pod spreken maar ik heb geen idee hoe het eruitziet. In de gevangenis lijkt het alsof de tijd stil blijft staan, je hebt een idee van hoe het buiten was toen je in de gevangenis belandde en je stelt je die buitenwereld nog steeds zo voor, ook al weet je dat er veel veranderd gaat zijn. (P, Leuven Centraal)

Veel gedetineerden kijken met angst naar het moment van hun vrijlating. De gevangenis was een veilige cocon die hen zekerheid bood: een dak boven het hoofd, een bed om in te slapen en genoeg eten en drinken. Gedetineerden werden in hun dagelijkse levensbehoeftes voorzien zonder zich daar zorgen over te moeten maken. Bij vrijlating vallen al die zekerheden weg, de ex-gedetineerde moet opnieuw huisvesting en werk zoeken en is zelf verantwoordelijk voor de invulling van zijn dagelijkse noden om te overleven. Bovendien moet hij dit alles doen binnen een samenleving die tijdens zijn

detentie sterk veranderd is. De buitenwereld die tijdens het verblijf in de gevangenis steeds utopisch voorgesteld werd, krijgt plotseling naast het plusteken van vrije wereld nu ook het minteken van de onzekerheid (Buitelaar & Sierksma, 1972, p. 82). Het is dan ook pas op dit moment dat de volle omvang van de opgelopen detentieschade duidelijk wordt (Welzijnszorg, 2003, p. 43). Irwin merkt hierbij op:

The initial confrontation with the 'streets' is apt to be painful and certainly is accompanied by some disappointment, anxiety, and depression. (Irwin, 1970, p. 114)

V. Infrastructuur

5.1 De Cel

5.1.1 Aantal celgenoten

Wegens de overbevolking waarmee onze Belgische gevangenen te kampen hebben, moeten veel gedetineerden een cel delen met twee, drie en soms zelfs vier personen. Wetende dat de afmetingen van een cel variëren tussen negen en twaalf vierkante meters, is het niet verwonderlijk dat dit voor problemen zorgt (Neys e.a., 1994, p. 160). Iedere gedetineerde waarmee ik gesproken heb, geeft aan dat twee personen per cel het absolute maximum is om de situatie leefbaar te houden. C. uit Mechelen verwoordt het als volgt:

Met drie op één cel hou je misschien een maand vol maar daarna ontstaan er sowieso conflicten door het gebrek aan privacy. Als er teveel mensen op een cel zitten heb je sneller rellen.

Bij de aanvang van mijn onderzoek dacht ik dat iedere gedetineerde liever een cel voor zichzelf alleen zou hebben dan de kleine ruimte te moeten delen met een celgenoot. De meningen blijken hieromtrent echter uiteen te lopen. Sommige gedetineerden verkiezen inderdaad een ‘privécel’ wegens de nood aan privacy en rust. Anderen geven daarentegen aan liever de cel te delen met een celgenoot om zo toch wat sociaal contact te hebben. Deze nood aan het gezelschap van een celgenoot leeft vooral in de gevangenen met een gesloten deur regime. Desalniettemin geeft deze tweede groep aan dat het gedwongen samenleven met iemand anders steeds voor problemen kan zorgen:

Sommige gedetineerden hebben er geen probleem mee om met twee op cel te zitten. Dit gaat goed als je een fijne celgenoot hebt met wie je goed kan communiceren maar je kan ook pech hebben door met iemand samen te zitten wiens karakter botst met dat van jezelf. Bovendien maakt de kleine ruimte het sowieso niet gemakkelijk om samen te leven, zelfs al heb je de leukste celgenoot die je maar wensen kan. (C., Mechelen)

De gedetineerden waarmee ik gesproken heb in Leuven Centraal, hebben een oplossing bedacht voor dit probleem. Zij stellen voor om van twee cellen één

cel te maken door een deur tussen de twee cellen te plaatsen. Het ene gedeelte zou zo dienst kunnen doen als slaapgedeelte en het andere als leefruimte. Op die manier is het mogelijk dat twee gedetineerden samenleven en zo de nood aan sociaal contact wordt ingevuld, terwijl tegelijkertijd de totale leefoppervlakte wordt verdubbeld. Daarnaast zouden ook een aantal 'privécellen' blijven bestaan. Aan gedetineerden zou zo de keuze gegeven kunnen worden tussen alleen op cel zitten of samen met een celgenoot. Bovendien zouden de penitentiaire beampten meer aandacht moeten hebben voor onderlinge spanningen tussen celgenoten.

5.1.2 Indeling/ Accommodatie

Tijdens de gesprekken kwam sterk de behoefte aan betere celaccommodatie naar voren. Veel cellen zijn dringend aan renovatie toe: het meubilair is verouderd en de verf bladdert van de muren af. Er is op iedere cel een lavabo maar meestal enkel met een koudwaterkraan. Daarnaast geven alle gedetineerden, zonder uitzondering, aan dat de hygiëne in de gevangenissen naar hun mening te wensen over laat. Hieronder enkele getuigenissen:

Er is een lavabo op cel maar alleen koud water: de afwas moet ge dus ook doen met koud water. En ik kan u verzekeren: u 's ochtends met koud water moeten wassen is, vooral in de winter, allesbehalve aangenaam . Hygiëne is een probleem, 3x per week douchen is niet genoeg, als ge werkt moogt ge wel alle dagen douchen.. Het eten en de hygiëne in de keuken laat ook te wensen over: vaak maar halfgebakken vlees. We krijgen ook maar 1x per week product om het toilet te kuisen. Ge kunt ook wel zelf product kopen maar alles is veel te duur. (J. Leuven Hulp)

Hetgeen het hevigst leeft onder gedetineerden wanneer het gaat over de indeling van de cel is de nood aan een afgesloten wc. In veel cellen staat vandaag de wc immers gewoon open en bloot in de kamer. Dat dit niet aangenaam is, zeker niet wanneer de cel gedeeld wordt, behoeft geen verdere uitleg. Bovendien kan een penitentiaire beampte op ieder moment de cel binnenkomen en velen ervaren het als vernederend om, letterlijk, zo blootgesteld te worden.

Verder hechten veel gedetineerden belang aan de mogelijkheid om hun cel zelf te mogen schilderen en aan te kleden volgens hun eigen smaak. Vooral langgestraften voelen de behoefte om de cel een meer persoonlijke invulling te kunnen geven, door bijvoorbeeld plantjes op cel te mogen houden

Deze wensen kwamen uit alle gesprekken die ik had naar voren. Dit is ook logisch: de cel betekent voor veel gedetineerden hun eigen plekje, hun eigen cocon waarin ze zich kunnen terugtrekken en zichzelf kunnen zijn. Sommige gedetineerden zitten meer dan 20 uren per dag op cel en een zo aangenaam mogelijke inkleding daarvan is dan ook belangrijk. Voor langgestraften wordt de cel voor vele jaren hun ‘tweede thuis’ en het is nodig dat ze zich daarin zo goed mogelijk kunnen voelen. Simpele zaken, zoals zelf de kleur van de muren mogen bepalen, een plantje op de vensterbank of eigen beddengoed mogen kopen, kunnen hierbij al een groot verschil maken. Er moet dus niet enkel nagedacht worden over hoe de nieuwe gevangenis eruit moeten gaan zien, maar ook hoe de reeds bestaande gevangenis meer leefbaar gemaakt kunnen maken. Tenslotte blijkt uit al deze gesprekken dat er ook dringend meer aandacht moet komen voor nieuwe sanitaire voorzieningen en een beter hygiëne in onze, huidige en toekomstige, gevangenis.

5.1.3 Naar Scandinavisch voorbeeld?

Met het oog op de gevangenis van de toekomst, stellen alle gedetineerden dat het cellulaire regime best zo veel mogelijk verlaten zou worden. Mensen in hokjes opsluiten heeft geen zin. In Brugge spraken de gedetineerden met veel minachting en frustraties over dit ‘ophokregime’, zoals zij het daar benoemden. Dat het ook anders kan, bewijst men in Scandinavië.

Een groepje medewerkers van De Rode Antraciet, waaronder Fredrik Janssens, kreeg dankzij een Europees Grundtvig-leerpartnerschap de kans gevangenis in Denemarken en Noorwegen te gaan bezoeken.¹⁰ In navolging van het bezoek aan een open gevangenis in Noorwegen werd Frederik Janssens, samen met toenmalig minister van Justitie Jo Vandeurzen, uitgenodigd voor een debat in het programma Volt (9 januari 2008). In dit programma werden ook beelden getoond van die open gevangenis in Noorwegen op het eiland Ulvsnesoy, 40 kilometer van Bergen. Er is te zien hoe de gedetineerden verspreid over het eiland in groepsverband in verschillende huizen leven. Ieder gedetineerde heeft zijn eigen kamer in het huis die hij naar eigen smaak en behoeften kan inrichten. Enkel internet is niet toegestaan. Per huis is er een gemeenschappelijke leefruimte, ingericht als een gezellige woonkamer, waar gedetineerden ’s avonds samen televisie kunnen

---

¹⁰ Voor een uitgebreider verslag over dit bezoek verwijs ik graag naar de bijlage (11.3)

kijken. Er zijn ook dieren die door de gedetineerden verzorgd worden. Op het eiland worden beroepsopleidingen voorzien en functioneren ook twee bedrijfjes (zogenaamde “student-run businesses”): een koekjesbedrijf, waarvan de koekjes in heel Noorwegen in de winkel liggen, en een bedrijfje dat de vis verwerkt die de gedetineerden zelf vangen op het water rond het eiland. In Noorwegen begint iedere gedetineerde zijn staf in een strengere, gesloten instelling. Na enige tijd verhuizen de gedetineerden dan naar zo een open instelling om op die manier hun terugkeer naar de samenleving voor te bereiden. De gedetineerden in de open gevangenis in Noorwegen zitten daar de laatste fase van hun straf uit en verblijven er meestal tussen de zes maanden en twee jaar. Dit systeem van ‘graduated release’, waarbij een gedetineerde verschillende opeenvolgende ‘detentiefasen’ doorloopt, werd reeds door Morris (1976) naar voren geschoven. In de gevangenis van Butner werd dit idee concreet gemaakt door voor iedere gedetineerde een persoonlijk en individueel ‘graduated release plan’ op te maken (Johnson & Toch, 1982, p. 250).

In de gevangenissen van Mechelen, Dendermonde en Leuven- Hulp heb ik deze reportage aan de gedetineerden getoond. Ik wou op die manier hun beeld over wat een gevangenis kan zijn wat opentrekken. In eerdere gesprekken in Leuven Centraal merkte ik immers dat gedetineerden het moeilijk vinden om los te komen van het bestaande Ducpétiauxmodel, wanneer ik hen vraag na te denken over hoe een gevangenis er in de toekomst uit zou moeten zien. De reacties op de reportage waren, verrassend genoeg, uiteenlopend. Mijn verwachting was dat alle gedetineerden dit Scandinavische voorbeeld als het ideale zouden beschouwen. Voor de meesten was dit inderdaad het geval. C. uit Mechelen maakt daarbij wel een bepaald voorbehoud:

Zo een systeem als in Noorwegen is enkel mogelijk voor mensen die vrijheid aankunnen. Het is enkel mogelijk voor mensen die de verantwoordelijkheid aankunnen. Langgestraften houden het het beste vol in zo een open instelling want daar wordt er iets met je gedaan, perspectief geboden. Een open gevangenis is socialer, zorgt voor minder agressie.

Het gegeven dat zo een open instelling inderdaad enkel functioneert als mensen hun verantwoordelijkheid opnemen, is precies wat men in Noorwegen probeert te bereiken. De huizen staan op een eiland en er is geen buitenmuur. Gedetineerden kunnen in principe zo in een bootje stappen en naar het vasteland varen om te ontsnappen. Een gedetineerde in de reportage zegt

echter dat het geen zin heeft om het risico te nemen. Eens de gedetineerde namelijk een misstap begaat (door drugs te gebruiken, een ontsnappingspoging...) en het vertrouwen schendt dat het personeel in een open gevangenis in hem gesteld heeft, moet hij onverbiddelijk terug naar een gesloten instelling. Het regime stoelt dus op een 'beloningssysteem': indien een gedetineerde zich goed gedraagt zal hij naarmate zijn straf vordert in een lossere regime, een open instelling terecht komen. Hervalt hij echter in slechte gewoontes of breekt hij de regels, dan valt die beloning weg en wordt hij terug opgesloten in een gesloten gevangenis. Ook dit werd reeds door Morris ingecalculeerd:

These 'steps toward release' required only that the inmate maintain a level of behavior that complied with Butner's rules. (Johnson & Toch, 1982, p. 250)

Er waren daarentegen ook gedetineerden die vonden dat de open instelling in Noorwegen een stap te ver gaat en niet meer lijkt op een gevangenis. D. uit Dendermonde is van mening dat de gevangenis nog steeds een straf moet blijven en tot afschrikmiddel moet dienen. Hij stelt:

Ik heb het nodig om boete te doen. Ik moet voelen dat ik gestraft wordt. In zo een gevangenis als Noorwegen, waar de gedetineerden op hun gemak in bootjes rondobberen en vissen, zou ik vergeten dat ik in een gevangenis zit en dat kan niet de bedoeling zijn.

Alle gedetineerden zijn het er echter wel over eens, zoals hierboven reeds vermeld, dat het cellulaire regime grotendeels plaats zou moeten maken voor andere vormen van samenleven in detentie. Naar Scandinavisch model zou het beter zijn gesloten instellingen met celregime enkel te behouden voor de eerste fase van de straf. Daarna moet het mogelijk zijn dat gedetineerden overgeplaatst worden naar een lichter regime. Op mijn vraag hoe de gedetineerden zo een soepeler regime zien in België, vinden de meesten dat dit niet meteen de extreme vorm aan moet (kan) nemen van de open gevangenis in Noorwegen. Er kan nog steeds een buitenmuur zijn, maar in plaats van cellen zouden er dan studio's rond een gemeenschappelijke leefruimte gebouwd kunnen worden. Op die manier kunnen gedetineerden ook in ons land in leefgroepen zo veel mogelijk het 'normale leven' van buiten de muren nabootsen om zo hun kansen op een succesvolle re-integratie te bevorderen.

Bovendien is de open instelling in Noorwegen een kleinschalige gevangenis: op het moment van de reportage van Volt in 2008 werd er onderdak geboden aan ‘slechts’ eenendertig gedetineerden: drieëntwintig mannen en acht vrouwen. Dit staat in schril contrast met de meeste van onze ‘massa-instellingen’ waar honderden gedetineerden op een hoopje bij elkaar zitten. De steeds toenemende overbevolking doet hier dan nog eens een schep bovenop. Zo dicht op elkaar leven zorgt natuurlijk voor agitatie en frustratie. M. uit Mechelen pleit dan ook voor kleinere gevangenissen:

Er zouden ook kleinere instellingen moeten zijn. Als mensen (gedetineerden en pb's) elkaar kennen met naam en toenaam gaat dat agressie tegen en dat zorgt voor respect. Nu is er ook een onveilig gevoel bij gedetineerden want wat als er rellen uitbreken met 100 man en er zijn maar twee ‘cachotten’?!

Elke gedetineerde waar ik mee gesproken heb, sluit zich bij dit standpunt aan en iedereen is van mening dat het oprichten van kleinere instellingen en de verdeling van gedetineerden in leefgroepen het toenemende onveiligheidsgevoel, zowel bij gedetineerden als personeel, voor een groot deel kan wegnemen.

5.2 ‘De Wandeling’

Als men nu een blik werpt op de buitenruimtes, de zogeheten ‘wandeling,’ in de gevangenissen is de aanblik meestal nogal triestig. Ik kan natuurlijk niet spreken voor alle gevangenissen maar in die gevangenissen waar ik geweest ben (Antwerpen, Mechelen, Dendermonde, Leuven Hulp en Leuven Centraal) is het buiten even grijs en grijs als binnen. Geen wonder dan ook dat veel gedetineerden vragen om wat meer groen tussen de muren.

Deze wens naar meer groen is niet iets waar enkel in de gevangenis van de toekomst rekening mee gehouden kan/moet worden. Ook in de bestaande gevangenissen is dit relatief gemakkelijk realiseerbaar. De gedetineerden in Leuven Centraal hebben het idee om de verschillende buitenplaatsen die er reeds bestaan in te richten als verschillende ‘wandelingen’, elk met een specifieke functie. Allereerst zou er een tuin voor de gedetineerden aangelegd kunnen worden met beplanting en indien mogelijk een paar bomen. Daarnaast stellen ze voor om ook een buitenplaats te maken met een klein boerderijtje.

De gedetineerden zouden dan zelf de dieren kunnen verzorgen en dit zou hen naar eigen zeggen helpen om nuttig bezig te zijn en tegelijkertijd meer verantwoordelijkheidsgevoel te krijgen. Op deze buitenplaats zou ook een moestuin aangelegd kunnen worden zodat gedetineerden de mogelijkheid krijgen zelf groenten te telen. Een derde ‘wandeling’ zou ingericht worden als sportkoer met een ruim aanbod aan sportieve activiteiten. Een vierde en laatste buitenplaats zou fungeren als bezoekerstuin waar de bezoeker rechtstreeks op uitgaat en waar ook een kinderspeeltuintje zou zijn en eveneens een winkeltje waar gedetineerden producten (zoals bijvoorbeeld eitjes van de legkippen uit het boerderijtje, de groenten uit de moestuin,...) zouden kunnen verkopen aan de bezoekers.

Met het oog op de gevangenis van de toekomst haalden de gedetineerden van Leuven Centraal grotendeels dezelfde ideeën aan. Het enige verschil zou zijn dat er één grote centrale tuin voor de gedetineerden zou zijn, ook met bomen en liefst ook een vijver, waar al de ‘woonblokken’ met studio’s op uit zouden geven. Op die manier kan iedere gedetineerde vanuit zijn kamer de tuin zien.

Deze wensen werden niet alleen in Leuven Centraal geuit maar kwamen in elk gesprek dat ik had in de verschillende gevangenissen naar boven. De natuur en het kunnen zien van een beetje groen is dus blijkbaar iets waar de meeste gedetineerden veel belang aan hechten. Eén van de gedetineerden geeft er de volgende uitleg voor:

Hierbinnen geraak je alle besef van tijd kwijt. De buitenplaats is het hele jaar door even grijs en grijs. Als er een boom zou geplant worden zou je tenminste al kunnen zien welk seizoen het is. Bovendien zorgt groen bij mij voor rust en kalme. (G. Dendermonde)

In Dendermonde kwamen de gedetineerden met het idee op de proppen om een ‘groene fatik’ aan te stellen. Deze persoon zou dan verantwoordelijk zijn voor het onderhoud van de tuin en het verzorgen van de planten en bloemen. Deze functie zou dan na enige tijd doorgegeven worden aan een andere gedetineerde zodat er een ‘beurtrollensysteem’ zou ontstaan. Op die manier krijgt elke gedetineerde de kans de verantwoordelijkheid voor het onderhoud van de groenpartijen op zich te nemen.

De wandeling is voor alle gedetineerden belangrijk omdat dit hen de kans geeft even uit de beslotenheid van hun cel te ontsnappen. Vooral de zomer is

voor hen moeilijk en vergroot de drang om buiten te kunnen zijn. S. uit Leuven Hulp getuigt:

Het is heel zwaar om binnen te moeten zitten, vooral in de zomer. Ik vind dan ook dat gedetineerden meer uren per dag buiten door zouden moeten kunnen brengen. Gedetineerden die geen werk hebben zitten vaak tot 22 uren per dag op cel. Ge moet u dat eens voorstellen, dat is letterlijk om tegen de muren op te lopen. Zeker aan deze mensen zou de kans gegeven moeten worden om een groot deel van de dag in openlucht te kunnen doorbrengen.

Deze wensen van gedetineerden zijn naar mijn mening niet exorbitant. Ze vragen immers geen buitensporige zaken maar slechts wat meer groen, de mogelijkheid om, zeker in de zomer, bezoek ook buiten te kunnen ontvangen, indien mogelijk een moestuin om nuttig en productief bezig te zijn, een betere sportaccommodatie en de kans om meer uren per dag in openlucht te kunnen doorbrengen. Dit zijn denk ik allemaal wensen die, zelfs met een beperkt budget, gerealiseerd kunnen worden.

5.3 Afdelingen/ Vleugels

Veel gevangenen kampen met structurele problemen en de overbevolking neemt alsmaar grotere proporties aan waardoor veel categorieën van gedetineerden, die normaal gezien gescheiden zouden worden, noodgedwongen bij elkaar worden geplaatst. Zo worden veroordeelden ook in de arresthuizen ondergebracht met als gevolg dat mensen in voorarrest onvermijdelijk in contact komen met veroordeelden en vice versa. Daarnaast is ook de toestand van vele geïnterneerden schrijnend. Deze mensen worden, wegens een gebrek aan opvangplaatsen in speciale instellingen, ondergebracht in de gevangenen waardoor ze niet de zorg en begeleiding krijgen die ze nodig hebben. Tenslotte is het huidige systeem een ‘mix-and-match’ regime. Met deze term wil ik aangeven dat er geen onderscheid gemaakt wordt naar welk soort delict iemand begaan heeft: alle gedetineerden worden op een hoopje bij elkaar gegooid. Dieven, fraudeurs, moordenaars, drugsdealers, zedendelinquenten, ..., ze leven allemaal onder hetzelfde dak, gaan samen wandelen en sporten en zijn elkanders celgenoten. C. uit Mechelen verwoordt dit alles als volgt:

Men zou meer naar categorieën van gedetineerden moeten werken. Speciale instellingen voor speciale categorieën mensen: gedetineerden vs geïnterneerden, kortgestraften vs langgestraften, voorarrest vs veroordeelden en specifieke afdelingen per soort delict (drugs, diefstal, moord, fraude,...).

5.3.1 Van gesloten naar open

Het is dus belangrijk dat bij het bouwen van de nieuwe gevangenissen bedachtzaam te werk gegaan wordt. Natuurlijk is het verleidelijk om in ijl tempo nieuwe gevangenissen op te richten en op die manier zo snel mogelijk de overbevolking weg te werken. Het gevaar schuilt er dan echter in dat men niet de tijd zal nemen om na te denken over een nieuw detentieconcept maar zal overgaan tot een louter ‘klonen’ van de reeds bestaande gevangenissen.

Gedetineerden geven, zoals hoger reeds aangehaald, aan dat idealiter het Scandinavische model als voorbeeld genomen zou moeten worden. Allereerst horen mensen in voorarrest in gesloten arresthuizen opgenomen te worden, gescheiden van reeds veroordeelden, met een specifiek zorgaanbod. Mensen in voorarrest hebben immers andere zorgen en angsten dan reeds veroordeelden. Ze weten nog niet waar ze aan toe zijn, ze worden plots weggerukt uit hun sociale omgeving en zitten met veel vragen en frustraties. Het is dan ook nodig dat ze degelijk opgevangen worden, voldoende en duidelijke informatie krijgen en op emotioneel vlak een degelijke begeleiding krijgen. Daarnaast worden veroordeelden volgens dit model in de eerste fase van hun straf opsloten in een gesloten instelling. In een volgende etappe worden de gedetineerden getransfereerd naar een halfopen of open gevangenis. De bedoeling is dus dat, naarmate de invrijheidstelling meer en meer in zicht komt, de gedetineerde meer vrijheid en verantwoordelijkheden krijgt, zodat hij zo goed mogelijk voorbereid wordt op de terugkeer naar de samenleving.

5.3.2 Categorisering volgens delict

Bovendien geeft iedere gedetineerde waarmee ik gesproken heb aan dat het beter is mensen volgens delict op te delen en niet iedereen samen te zetten. Dit zou gerealiseerd kunnen worden door, ofwel aparte instellingen te bouwen, ofwel binnen één en dezelfde instelling aparte afdelingen of compartimenten te voorzien. Drugsdelinquenten hebben een heel ander soort zorg nodig dan bijvoorbeeld mensen die een moord gepleegd hebben. Met betrekking tot die eerste groep heb ik ook vaak de opmerking te horen gekregen dat

drugsverslaafden eigenlijk niet thuis horen in een gevangenis. Zij zouden beter opgenomen worden in een gesloten afkickcentrum waar ze een degelijke begeleiding krijgen. Door mensen op te delen volgens delict zou er per afdeling of instelling een specifiek zorg- en begeleidingsaanbod voorzien kunnen worden en worden mensen opgesloten met 'lotgenoten', waardoor een samenhangsgevoel ontstaat. Samen werken aan dezelfde problemen werkt motivatie in de hand en kan ook agressie verminderen, meent D. uit Dendermonde:

Als je mensen gaat opdelen volgens delict krijg je als resultaat dat mensen gaan samenleven met lotgenoten die 'in hetzelfde schuitje zitten'. Dat schept een band en je kan elkaar dan oppeppen en aanmoedigen om te werken aan jezelf. Je merkt dat trouwens nu ook al dat er klikjes gevormd worden binnen de gevangenis: mensen die (ongeveer) hetzelfde feit begaan hebben, hebben een soort sympathie voor elkaar en zoeken elkaar op. Je zal ook minder snel agressie vertonen ten opzichte van iemand waarvan je weet dat hij hetzelfde doorgemaakt heeft als jijzelf.

Een gevangene uit Leuven Centraal ziet nog een ander voordeel. Volgens hem komen mensen altijd slechter uit de gevangenis dan toen ze binnenkwamen:

Hier leer je de kneepjes van elkaar. Iemand die voor drugs dealen binnenkomt, vertrekt hier met de kennis hoe hij een auto kan stelen zonder het alarm af te laten gaan. Wat denk je dan dat die man gaat doen als hij geld nodig heeft? Uren werken voor een minimumloon of snel een auto jatten?! Zet mensen apart en dan lost dit probleem zichzelf al voor een stuk op.

5.3.3 'Worst case scenario': Internering

In hoofdstuk IV heb ik reeds kort de problematiek betreffende het gebrek aan degelijke zorg voor geïnterneerden aangehaald. Deze mensen worden, wegens een tekort aan plaatsen in psychiatrische afdelingen, vaak gewoon te midden van de andere gedetineerden geplaatst, waardoor ze de hulp en zorg moeten ontberen die ze zo hard nodig hebben. In het achtergrondossier 'Gevangen in armoede' (2003) van de vzw Welzijnszorg is volgende getuigenis opgenomen:

Hier in Turnhout spreken ze over een psychiatrische vleugel, maar in feite bestaat er geen enkel verschil tussen die afdeling en de andere gevangenisvleugels. 't Zit allemaal bij mekaar: veroordeelden en geïnterneerden. Er is geen onderscheid tussen die twee... (...) Op papier zijn geïnterneerden zieke mensen en die moeten dus een medische, psychiatrische

verzorging krijgen. Maar die verzorging is totaal niet aanwezig in de structuur van de gevangenen. (Welzijnszorg, 2003, p. 109)

In datzelfde achtergrond dossier bevestigt Henri Heimans, voorzitter van de Commissie ter Bescherming van de Maatschappij, dat geïnterneerden in België voor een groot stuk aan hun lot worden overgelaten:

De internering is (...) een zware, zo niet de zwaarste maatregel, omdat er geen tijdslimiet op staat en geïnterneerden in ons land, vooral door hun psychische handicap, nog minder rechten hebben dan andere gedetineerden, laat staan dat zij een kans op een beter toekomst hebben. Want van therapie is in Belgische gevangenen en de zogenaamde instellingen voor sociaal verweer nauwelijks sprake. Erger nog. Een geestesgestoorde kan bij ons voor zeer banale feiten in het strafrechtelijk circuit terecht komen en langdurig worden opgesloten, terwijl in Nederland bijvoorbeeld dergelijke daders onmiddellijk in het zorgcircuit worden opgenomen. (Welzijnszorg, 2003, pp. 110-111)

Hoewel dit achtergrond dossier dateert van 2003 en we intussen zeven jaar later zijn, blijkt er bitter weinig veranderd te zijn. Nog steeds primeert veiligheid waardoor er niet aan een degelijke behandeling toegekomen wordt. In ieder gesprek dat ik hierover gevoerd heb met gedetineerden werd met verontwaardiging gesproken over de toestand waarin geïnterneerden leven binnen de muren. Eén van de gedetineerden uit Dendermonde formuleert het als volgt:

Daders en hun advocaten denken vaak wanneer ze voor assisen komen dat ze er goed aan doen ontoerekeningsvatbaarheid aan te voeren en voor internering te gaan. Maar dat is het slechtste wat ge kunt doen. Ten eerste betekent internering een langere vrijheidsberoving dan wanneer ge levenslang krijgt want er wordt geen maximum termijn aan internering verbonden. Ge zijt volledig aangewezen op de beslissing van psychiaters die kunnen bepalen dat ge uw hele leven geïnterneerd moet blijven. Ten tweede denken veel mensen dat internering inhoudt dat ge in een mooie instelling terecht gaat komen met mensen die voor u zorgen en u willen helpen en vriendelijk voor u zijn. In werkelijkheid vliegt ge echter even goed de gevangenis in want er zijn gewoonweg geen plaatsen voor geïnterneerden. (D, Dendermonde)

Niet alleen voor de geïnterneerden zelf is deze toestand problematisch. Ook de andere gedetineerden dragen er de gevolgen van. Het is immers allesbehalve gemakkelijk om de cel te moeten delen met iemand die geestesgestoord is.

Iedere gedetineerde waarmee ik sprak was dan ook van mening dat er in de gevangenis van de 21ste eeuw werk gemaakt moet worden van degelijke opvangplaatsen voor deze mensen. De psychiatrische afdelingen zitten overvol dus er moeten dringend meer plaatsen gecreëerd worden. Dit zien zij realiseerbaar door ofwel in toekomstige gevangenissen speciale afdelingen te voorzien met voldoende opvangmogelijkheden voor geïnterneerden ofwel door nieuwe instellingen specifiek voor geïnterneerden buiten de gevangenis op te richten.

5.3.4 Zedendelinquenten: een categorie apart

Prisoners who have been convicted of sexual offences can cause problems within prison. Just as the press and the public condemn sexual offences, so do other prisoners, particularly where the victims of the offence were very young or very old. (Cook, Baldwin & Howison, 1990, p. 25)

Dat deze auteurs het hier bij het rechte eind hebben wanneer ze stellen dat seksuele delinquenten door andere gedetineerden geïsoleerd worden, heb ik zelf kunnen ondervinden toen ik in Mechelen de kans kreeg om met twee zedendelinquenten te spreken. Zedendelinquenten vormen werkelijk een categorie apart en worden door de andere gedetineerden met minachting bekeken:

Er wordt met een grote boog om u heen gelopen. Er wordt geroepen en we worden bedreigd. In de zomer staan de ramen van de cellen open en er wordt dan geroepen 'als ge buiten komt slaan we u kapot'.

Zedendelinquenten staan machteloos tegenover dit verbaal en fysiek geweld. Zij zijn immers in de minderheid en kunnen tegen zo een grote groep niets beginnen. Dit zorgt ervoor dat zedendelinquenten zich vaak geïsoleerd voelen en zich in stilzwijgen hullen:

Ge reageert beter niet want dat maakt het erger, dan slaan ze erop los. Ge moet wat ze zeggen en doen over u heen laten gaan.

Beiden getuigen dat deelname aan het sociale leven binnen de muren voor hen onmogelijk is:

Wij kunnen niet gaan werken in een atelier of keuken: ge loopt steeds de kans slaag te krijgen of neergestoken te worden. Wij krijgen celwerk maar dat zorgt enkel voor nog meer ongenoegen bij de andere gedetineerden die dat

oneerlijk vinden. Deelname aan sport is ook onmogelijk voor ons. Er werd ons gezegd dat we daarom apart zouden mogen gaan fitnessen maar dat is uiteindelijk niet doorgegaan. We kunnen zelfs niet meer naar buiten want op de wandeling kunnen we makkelijk aangevallen worden door andere gedetineerden en voordat de cipiers bij je zijn kan je al bewusteloos op de grond liggen.

Samen douchen met andere gedetineerden is bijvoorbeeld ook een groot probleem. Enerzijds loopt de zedendelinquent steeds het risico slachtoffer te worden van geweld en anderzijds weigeren de andere gedetineerden vaak simpelweg om samen met zo iemand te douchen. Toch is apart gaan douchen ook geen oplossing want:

's Ochtends alleen gaan douchen, zonder andere gedetineerden, haalt ook niets uit want doordat de cipiers je een aparte behandeling geven wordt bevestigd 'ja, dat is een zedendelinquent'

Niet enkel mensen die effectief zedenfeiten begaan hebben worden geïsoleerd. Van sommige gedetineerden wordt gewoonweg verondersteld dat ze zo een feiten begaan hebben en zij worden eveneens uitgesloten. Vroeger was er in Mechelen een volledige vleugel voorbehouden voor zedendelinquenten. Dit is niet langer het geval, maar omwille van de nog steeds negatieve connotatie willen gedetineerden niet op cel in die vleugel zitten. Het sterkst weegt het stigma echter op cel 036, de zogenaamde 'pedofielen cel'. Iedereen die in deze cel 'gehuisvest' wordt, krijgt automatisch het label 'zedendelinquent' opgeplakt door de andere gedetineerden, ongeacht of dit ook werkelijk zo is of niet.

Op mijn vraag naar wat er gedaan zou kunnen worden om de gevangenis ook voor zedendelinquenten leefbaar te maken formuleren zij twee oplossingen. Ten eerste zouden zedendelinquenten over de gehele gevangenis verspreid kunnen worden en dus niet meer in een bepaalde cel (zoals 036) of bepaalde afdeling opgesloten worden. Op die manier zouden zedendelinquenten zich 'anoniem' onder de andere gedetineerden kunnen mengen en zelf een verhaal kunnen ophangen over de toedracht van hun opsluiting. Tevens zouden zo andere gedetineerden ook niet meer als zedendelinquent bestempeld kunnen worden omdat ze op een bepaalde afdeling op cel zitten. Ten tweede zou er ook een aparte instelling gebouwd kunnen worden waar enkel zedendelinquenten ondergebracht worden. Op die manier kunnen

zedendelinquenten ook samenleven in leefgroepen met gespecialiseerde therapie. Het maken van een aparte afdeling voor zedendelinquenten binnen een gevangenis vinden zij absoluut geen goed idee, aangezien ze zich dan nog steeds gestigmatiseerd en geïsoleerd zouden voelen door de andere gedetineerden. Ook Cook formuleert een aantal ongelukkige gevolgen die het onderbrengen van seksuele delinquenten in een aparte afdeling met zich mee kan brengen. Allereerst vereist het extra middelen om een aparte accommodatie en afgescheiden werkplaatsen voor deze mensen te voorzien. Daarnaast betekent dit dat de zedendelinquent lange tijd in een kleine groep moet leven met lotgenoten waardoor de verveling sneller kan toeslaan. Tenslotte wordt hij in deze beschermende omgeving niet meer geconfronteerd met de afkeur van anderen waardoor hij misschien nooit het stigma dat aan zijn overtreding kleeft kan overwinnen (Cook, 1990, p. 25).

VI Persoonlijke Ontwikkeling

6.1 Sociaal-culturele activiteiten

Een gevangenisstraf betekent niet dat het recht op sport, ontspanning en cultuur vervalt. Integendeel, het is van groot belang dat er een degelijk sociaal- cultureel aanbod, waaronder ondermeer cursussen, films, toneel, optredens, sport en gespreksgroepen begrepen worden, binnen de muren aanwezig is, aangezien dit de kansen op sociale re-integratie van gedetineerden vergroot (Welzijnszorg, 2003, p. 99).

6.1.1 Cursussen

De Rode Antraciet voorziet een gespecialiseerd cursusaanbod voor gedetineerden in de (Vlaamse) gevangenissen.¹¹ Door deze cursussen te volgen krijgen gedetineerden de mogelijkheid om nieuwe vaardigheden aan te leren en worden hen onder andere hulpmiddelen aangereikt voor het organiseren van hun leven binnen de muren, voor het onderhouden van relaties met hun familie en voor het leven na detentie voor te bereiden.

In ieder groepje gedetineerden waarmee ik sprak, zat er telkens wel minstens één iemand die reeds deelgenomen had aan zo een cursus. Ieder van hen spreekt zonder uitzondering met veel enthousiasme over die ervaring.

Mijn deelname aan de cursus ‘Slachtoffer in beeld’ heeft me veel bijgebracht. Het was confronterend maar het was een confrontatie, met mezelf en met mijn slachtoffer, die ik nodig had om met mezelf weer in het reine te komen. Ik vind dit één van de belangrijkste cursussen en als het van mij afhangt zou dit voor alle gedetineerden verplicht gemaakt worden. Iedereen zou op deze manier geconfronteerd moeten worden met zijn daden en het leed dat we onze slachtoffers toegebracht hebben want sommige mannen zitten hier met

---

¹¹ Dit aanbod omvat volgende cursussen: ‘Omgaan met lastige situaties’, Sociale vaardigheden en assertiviteit’, ‘Omgaan met eigen agressie’, ‘Slachtoffer in beeld (SIB)’, ‘Over leven op cel’, ‘Hoe kijk ik naar mijn straf?’, ‘Vader of moeder zijn in de gevangenis’, ‘Gedetineerd, sta ik nu alleen?’, ‘Lessen in levenskunst, een inleiding in de filosofie’, ‘Maskers’, ‘Ervaar je kracht vanuit creativiteit en beweging’, ‘Creatieve cursussen beeldend werk’.

een ‘je m’ en fous’ attitude gewoon te wachten tot ze terug vrij komen. (X, Leuven Centraal)

Er blijkt desalniettemin een drempel te bestaan om aan zulke cursussen deel te nemen. De cursussen zijn, in de vorm zoals georganiseerd door De Rode Antraciet, een groepsgebeuren. Het is de bedoeling een veilige ruimte te creëren waarbinnen deelnemers vrijuit en in vertrouwen kunnen spreken, ook over emotionele en persoonlijke onderwerpen. Toch wordt dit opgebouwde vertrouwen soms geschonden en wordt vertrouwelijke informatie toch naar buiten gebracht. Eén van de gedetineerden uit Leuven Centraal stelt daarom dat er zowel individuele als cursussen in groepsverband zouden moeten bestaan:

Een cursus zoals ‘Slachtoffer in beeld’ is heel nuttig: ‘waarom hebt ge dat gedaan? waarom hebt ge niet gedacht aan de nabestaanden?’ Confrontatie aangaan is noodzakelijk en helend! Maar ik zou er niet naartoe gaan want 5 à 10 daders volgen die cursus samen in één groepje en alles zou binnenskamers moeten blijven maar nadien weet toch de halve gevangenis wat ge gedaan hebt. Ik zou liever een individuele aanpak hebben. K. (een medegedetineerde) heeft er wel deugd van gehad dus er zouden twee wegen moeten zijn: zowel persoonlijke aanpak met begeleider als met lotgenoten moet mogelijk zijn. (M, Leuven Centraal)

Natuurlijk zijn er ook altijd wel gedetineerden die enkel naar een cursus komen om even van hun cel weg te zijn. Dit probleem stelt zich minder in bijvoorbeeld Leuven Centraal waar er een open deur regime is. In gevangenissen waar een gesloten regime in voege is en niet werkende gedetineerden tot 22 uren per dag op cel zitten, is het logisch dat deze mensen elke kans benutten om hun cel te kunnen verlaten en even uit de verveling te ontsnappen. Dit kan hinderlijk zijn voor gedetineerden die wel gemotiveerd aan de cursus deelnemen met de intentie er werkelijk iets van op te steken:

Sommige mensen volgen een cursus gewoon om van hun cel af te zijn en dat kan een storende factor zijn voor de mensen die de cursus wel echt willen volgen. Het is niet leuk als sommige mensen continu op het matje geroepen worden en de sessie daardoor steeds onderbroken moet worden. (C, Mechelen)

Deze groep ‘ongemotiveerden’ is echter in de minderheid. H. wijst er in deze context ook op dat het opendeur- regime in de centrale gevangenis van

Leuven ervoor zorgt dat vooral gemotiveerde mensen deelnemen aan de cursussen. Gedetineerden zitten in deze gevangenis immers geen 22 uren per dag op cel en krijgen doorheen de dag sowieso de mogelijkheid om een aantal uren buiten de beslotenheid van hun cel door te brengen.

De meeste gedetineerden vinden het volgen van een cursus waardevol voor hun persoonlijke ontwikkeling binnen de muren en cursussen staan zelfs op de eerste plaats als meest populaire activiteit. Dit kan verklaard worden door het feit dat cursussen aan gedetineerden de kans geven om herhaaldelijk op vaste tijdstippen de cel te verlaten en bovendien een persoonlijke verrijking en nuttige bezigheid bieden (Welzijnszorg, 2003, p. 103).

Er zijn echter grote verschillen waarneembaar tussen de verschillende gevangnissen wat betreft de omvang en frequentie van het cursusaanbod. Een waaier van oorzaken ligt hier aan de basis: infrastructuur (cellulair regime met een gebrek aan gemeenschappelijke ruimten), de visie van de directie, de medewerking van penitentiaire beampten, de aanwezigheid van aanbodsverstrekkers in de regio, het gebrek aan eenduidige visie,... . Bij het bouwen van nieuwe gevangnissen moet volgens de gedetineerden hiermee rekening gehouden worden door voldoende cursuslokalen te voorzien en ook zouden ze graag het cursusaanbod nog verruimd zien worden.

6.1.2 Sport

Het aanbieden van sportactiviteiten binnen een gevangenis is van groot belang. Door te sporten krijgen gedetineerden de kans zich af te reageren, hun agressie te kanaliseren en het vele uren stilzitten op cel te compenseren (Welzijnszorg, 2003, p. 108). Het doorbreekt de dagelijkse sleur en heeft daarenboven een positief effect op de algemene gezondheid en de lichamelijke fitheid. Bovendien kan sporten de verstandhouding tussen de gedetineerden onderling bevorderen: sport is universeel, overschrijdt taalbarrières, brengt mensen samen en leidt vaak tot vriendschap en een dosis gezonde competitie.¹²

Sport is ook belangrijk, sport is ook vrijheid, zorgt voor ontspanning en geeft de mogelijkheid om uw gedachten te verzetten. (C, Mechelen)

---

¹² Infobrochure De Rode Antraciet, p 26

Het sportaanbod is tweeledig: enerzijds is er in (sommige) gevangenis de mogelijkheid om tijdens de wandeling te sporten (te voetballen, basketballen, een partijtje tafeltennis te spelen,..) en anderzijds worden er begeleide sportactiviteiten aangeboden (fitness, zumba,..). De Rode Antraciet is ook actief op dit gebied en heeft een aantal sportfunctionarissen in dienst die sportieve activiteiten in gevangenissen begeleiden. In theorie klinkt dat allemaal mooi, maar gedetineerden geven aan dat er in werkelijkheid nog een lange weg te gaan is:

Er is 2x per week mogelijkheid tot fitness. We kunnen ook voetballen maar slechts enkelen kunnen deelnemen. De info hieromtrent loopt ook niet goed: er zijn bijvoorbeeld voetbaltrainingen gestart zonder dat ik dat wist. (K, Mechelen)

Er zouden meer sport- en ontspanningsactiviteiten georganiseerd moeten worden voor meer mensen. Nu is het aanbod te beperkt en vallen veel mensen uit de boot. Dat zou in de toekomst moeten veranderen want de mogelijkheid om te sporten zou voor iedereen open moeten staan . (C, Mechelen)

Er zouden meer activiteiten moeten komen. We zouden iedere dag de mogelijkheid moeten krijgen om te sporten: fitness, voetbal etc. Ook zouden we 1x per week moeten kunnen zwemmen want zwemmen is een sport voor iedereen, ook oudere mensen van wie de gewrichten niet meer zo mee willen en voor wie een sport als bijvoorbeeld voetbal te intensief is, kunnen meestal wel nog zwemmen. (K, Dendermonde)

De vraag naar sportieve activiteiten overstijgt vandaag duidelijk het sportaanbod, zowel wat betreft variatie (meer verschillende sporten), frequentie (vaker sporten) als aantal deelnemers (meer mensen de mogelijkheid geven om deel te nemen). De strenge veiligheidsvoorschriften, strakke dagindeling van het gevangenisregime en de vaak gebrekkige en ontoereikende infrastructuur maken het niet eenvoudig om sportactiviteiten te organiseren.¹³ Bij het bouwen van nieuwe gevangenissen zou toch in ieder geval aan dat laatste punt tegemoet gekomen kunnen worden door voldoende en aangepaste ruimte om te sporten te voorzien, zowel binnen als buiten. Slechts weinig gevangenissen hebben een ‘indoor sportzaal’ waardoor voetbal, basketbal, enzovoort enkel bij droog weer buiten gespeeld kunnen worden. Vaak is er ook een tekort aan ruimte buiten. Een voetbalveld en basketbalveld

---

¹³ Infobrochure De Rode Antraciet, p.27

nemen immers veel plaats in beslag. Dit zou opgelost kunnen worden door een ‘multifunctioneel’ sportveld¹⁴ aan te leggen waar verschillende sporten op gespeeld kunnen worden.

6.1.3 Cultuur en Ontspanning

Het kunnen bekijken van een film of eens een optreden of toneelvoorstelling kunnen bijwonen, vormen voor gedetineerden een welgekomen afwisseling van het routineuze gevangenisleven. Het is net als sport universeel, iedereen kan deelnemen, en er wordt weinig of geen input van de gedetineerden zelf verwacht wat de drempel om deel te nemen verlaagt. Bovendien zijn deze activiteiten, in tegenstelling tot cursussen, een eenmalige gebeurtenis waardoor ze ook gemakkelijk in arresthuizen, waar er een groot verloop is, georganiseerd kunnen worden (Welzijnszorg, 2003; p. 108).

De Rode Antraciet is één van de spelers in dit culturele veld en tracht film, theater en muziek binnen te brengen in de gevangenis. Zo zijn ze bijvoorbeeld medeorganisator geweest van het muzikale theaterproject ‘Hotel California’ (2009)¹⁵ in de gevangenis van Gent en tevens van het theaterproject ‘Heroes and Villains’ (2009)¹⁶ in de hulpgevangenis van Leuven. Andere initiatieven omvatten ondermeer ‘Dranouter achter tralies’¹⁷ in de gevangenis van Ieper,

---

¹⁴ Bij multifunctionele sportvelden kunnen meerdere sporten gebruik maken van één sportveld. Zo kunnen bijvoorbeeld hockey- en tennisbelijning of de lijnen van een basketbalveld worden uitgezet op een voetbalveld. Met name scholen en kleinere clubs maken vaak gebruik van deze optie, omdat het budget (of de ruimte!) meestal niet toereikend is voor aparte velden.

¹⁵ Samen met de Gevangenis Gent, CAW Artevelde- afdeling Justitieel Welzijnswerk, Victoria DeLuxe, en het Festival van Vlaanderen was De Rode Antraciet medeorganisator van dit project. Samen met 44 gedetineerden brachten Tom Dupont en Walid Ben Chikha (medewerkers Victoria DeLuxe) muziektheater binnen de gevangensmuren.

¹⁶ In 2009 ging dit theaterproject met een aantal gedetineerden van start onder begeleiding van twee jonge theatermakers. Er waren verschillende organisaties betrokken bij de verwezenlijking van dit project: CAW Leuven, Vormingplus Oost-Brabant en De Rode Antraciet.

¹⁷ Dranouter achter tralies is een gezamenlijk initiatief van de gevangenis van Ieper, Dranouter Folkfestival en De Rode Antraciet. En ging in 2008 voor de eerste keer door.

‘Marktrock binnen de muren’¹⁸ in Leuven Centraal en ‘JailTv’¹⁹ in de gevangenis van Mechelen. Ondanks deze acties blijven gedetineerden nog steeds op hun honger zitten zoals blijkt uit volgende getuigenissen:

Er wordt wel al wat georganiseerd (Nederlands leren, computerles, Kaffee Detinee, gespreksgroep 1x per week, bibliotheek 2x per week open, fitness) maar er zouden nog meer activiteiten georganiseerd moeten worden. Ze hebben hier een theaterzaal/filmzaal maar er wordt niets mee gedaan! (Leuven Hulp)

Er zou ook een playstationtoernooi georganiseerd kunnen worden, 1x per week een filmavond. Ieder dag zouden we moeten kunnen snookeren, poolen, kickenen, darts,... Er is een zaal maar er wordt niets mee gedaan!! Er zou een zaal moeten zijn voor optredens, muziek, comedy, film, toneel. Dat is hier wel maar ze doen er niets mee!!(K, Dendermonde)

Weer spelen een gebrek aan infrastructuur, personeel en (financiële) middelen daarin een grote rol. Hierdoor wordt het zeer moeilijk een algemene visie of beleid uit te bouwen, wat resulteert in een gefragmenteerd aanbod in de verschillende gevangnissen. Cultuur en ontspanning worden vandaag vaak stiefmoederlijk behandeld. Veiligheid primeert steeds en het is nu eenmaal gemakkelijker gedetineerden op te sluiten op cel dan een gezamenlijke activiteit te organiseren. Dit brengt immers meer beweging met zich mee waardoor de werklust van de penitentiare beambten verhoogd wordt en de planning van andere activiteiten (bezoek, douchen,...) in het gedrang komt. De extreme voorrangspositie die aan beveiliging en het garanderen van de veiligheid toebedeeld wordt, maakt dat vele activiteiten in het gedrang komen. Garland poneert in dit opzicht volgende kritiek:

The immediate point is no longer to improve the offender’s selfesteem, develop insight, or deliver client centred services, but instead to impose restrictions, reduce crime, and protect the public. (Garland, 2001, p. 176)

Het is dan ook belangrijk dat in de gevangenis van de toekomst een betere infrastructuur voorzien wordt, er extra (financiële) middelen vrijgemaakt

---

¹⁸ Marktrock binnen de muren is intussen een vaste waarde geworden die ieder jaar met stip terugkeert.

¹⁹ JailTv, een intern televisiekanaal voor en door gedetineerden, is opgestart op initiatief van De Rode Antraciet en is toe aan zijn derde seizoen.

worden en dat het personeel gesensibiliseerd wordt over het belang zulke activiteiten aan te bieden en betrokken worden bij de planning en organisatie daarvan (Welzijnszorg, 2003, p. 100).

De verbetering van het gevangenisbibliotheekwerk in Vlaanderen is tevens iets waar De Rode Antraciet zich voor inzet. Gedetineerden zitten vele uren per dag op cel, vervelen zich en zoeken manieren om zich bezig te houden. Lezen is dan ook een populaire bezigheid om de tijd te verdrijven. De infrastructuur laat op dit vlak echter ook weer te wensen over. Veel gevangenisbibliotheken zijn sterk verouderd en bovendien is het aanbod vaak zeer beperkt. Om aan dit laatste probleem tegemoet te komen, werken sommige gevangenisbibliotheken samen met de plaatselijke bibliotheek. Niettemin geven gedetineerden aan dat het nog beter kan. Veel boeken zijn verouderd en het aanbod is soms niet meer up-to-date. Verder zou er ook meer werk gemaakt moeten worden van het opkalefateren van de bibliotheken om er aangename ruimtes van te maken.

6.2 Onderwijs en opleiding

Het merendeel van de gedetineerden is laaggeschoold en komt uit sociale milieus die minder kansen bieden. Als gevolg hiervan zijn hun tewerkstellingskansen na vrijlating beperkt. Door onderwijs en de mogelijkheid tot het volgen van een beroepsgerichte opleiding aan te bieden in gevangenschappen hoopt men de kansen van deze mensen te verhogen. Onderwijs in de gevangenis vervult verschillende doeleinden: de kennis en vaardigheden van gedetineerden vergroten, de mogelijkheid bieden om de detentietijd zinvol in te vullen en gedetineerden motiveren om gericht aan hun toekomst te werken. Verder zorgt het volgen van een opleiding er ook vaak voor dat de eigenwaarde van de gedetineerde opgekrikt wordt en hij een beter zelfbeeld krijgt. Het onderwijsaanbod in de gevangenschappen is dual: enerzijds is er de mogelijkheid tot individueel studeren en anderzijds worden er klassikale cursussen gegeven.²⁰ Beide vormen kunnen ook gecombineerd voorkomen.

---

²⁰ De verschillende studievormen die in gevangenschappen worden aangeboden zijn: Begeleid Individueel Studeren (B.I.S.), de Centra voor Basiseducatie (CBE), Onderwijs voor Sociale Promotie, de Examencommissie van de Vlaamse Gemeenschap en de Open Universiteit.

Ook hier is er weer fragmentatie in het aanbod merkbaar tussen de verschillende gevangnissen en overstijgt de vraag het aanbod aanzienlijk (Welzijnszorg, 2003, pp. 22 en 100). Een gedetineerde uit Dendermonde vat dit mooi samen:

Het zou toch mogelijk moeten zijn om een diploma te behalen in de gevangenis. Er worden veel te weinig opleidingen aangeboden, we krijgen veel te weinig kansen om hier iets te leren. Als je niet werkt zit je minimum 20 uur per dag op cel. Dat is toch belachelijk! Met 12 uur per dag studeren, groepsgesprekken, cursussen en workshops volgen kan je veel meer bereiken maar die mogelijkheid is er gewoonweg niet. Nu zijn er ook enkel taalcursussen die we hier kunnen volgen geloof ik. Er zou meer de mogelijkheid gegeven moeten worden tot het aanleren van verschillende zaken. Dit zou verwezenlijkt kunnen worden door werkgevers in de gevangnissen binnen te halen die een beroepsgerichte opleiding komen geven. Nu hangt het er ook nog eens sterk vanaf in welke gevangenis je terecht komt: in sommige gevangnissen worden er veel verschillende opleidingen aangeboden terwijl er in andere gevangnissen zo goed als niets is. (K, Dendermonde)

Bovendien geven gedetineerden aan dat er momenteel te weinig niveaus binnen één en dezelfde cursus zijn. Dat zouden ze in de toekomst ook graag zien veranderen:

Het is frustrerend dat computerlessen enkel aangeboden worden aan beginnelingen. Als je al weet hoe je een computer moet aanzetten en een brief intypt op Word kan je daar niets meer gaan doen. Waarom ook geen computerlessen voor gevorderden aanbieden? (C, Mechelen)

Tenslotte dient bij dit alles opgemerkt te worden dat ook met de problematiek van de anderstaligen rekening gehouden moet worden. In onze gevangnissen zitten namelijk ook veel gedetineerden met een andere nationaliteit en een aanzienlijk aantal van hen zijn de Nederlandse taal niet machtig of niet voldoende machtig om een Nederlandstalige opleiding te volgen.

Het is jammer dat de opleidingen slechts een klein deel van de gedetineerden bereikt. Anderstaligen vallen eigenlijk bij voorbaat al uit de boot doordat ze geen Nederlands spreken. (M, Leuven Centraal)

In de gevangenis van de 21ste eeuw zouden daarom degelijke opleidingscentra gebouwd moeten worden met een gevarieerd, constant en meertalig aanbod.

Tevens zou het verschil tussen de gevangenen weggewerkt moeten worden zodat mensen niet meer benadeeld worden omdat ze toevallig in gevangenis X zitten waar er weinig of geen onderwijs aangeboden wordt.

6.3 Arbeid

De mogelijkheid krijgen om te werken binnen de gevangensmuren is voor gedetineerden belangrijk. Het is een nuttige dagbesteding en biedt de gedetineerde de mogelijkheid even te ‘ontsnappen’ uit de beslotenheid van zijn cel. Bovendien heeft het ook een positieve invloed op het zelfbeeld van de gedetineerde omdat hij het gevoel krijgt constructief bezig te zijn en er aanspraak gemaakt wordt op zijn verantwoordelijkheidgevoel.

Werk is belangrijk voor ons, werken betekent vrijheid. Het werkt als een ‘beloningssysteem’ op kleine schaal voor goed gedrag. Dat werk zorgt voor vrijheid hangt ook af van het soort werk dat ge doet. (C, Mechelen)

Werk betekent uw zinnen kunnen verzetten, iets verdienen en u erin uitleven. De tijd vliegt als ge’t graag doet en ge krijgt er meer vertrouwen door. Ge moet ook zoveel mogelijk vrijheid krijgen om uw werkmethode zelf in te vullen: creativiteit!! Op die manier krijgt een gedetineerde het gevoel ‘op dit kleine terrein kan ik zelf beslissingen nemen’ en dat is heel belangrijk!! Verantwoordelijkheidsgevoel geven aan gedetineerden is van groot belang! (H, Leuven Centraal)

Daarnaast geeft het de gedetineerde de kans te voorzien in zijn dagelijkse levensbehoeftes. Van het geld dat hij verdient kan hij een televisie huren, telefoneren, zelf eten kopen, sigaretten aanschaffen, enzovoort.

Vrijheidsberoving heeft echter ernstige financiële gevolgen voor de gedetineerde. Hij wordt geconfronteerd met een hoge schuldenberg: de reeds bestaande schulden van voor de detentie (belastingen, huurgelden, openstaande leningen, hypotheek, boetes,...), waar nu nog eens geldboetes en de schadevergoeding aan de burgerlijke partij bovenop komen. Het loon dat gedetineerden ontvangen voor hun werk in de gevangenis is echter zo laag dat het voor de meeste gedetineerden onmogelijk is om reeds tijdens de detentie te beginnen met de afbetalingen om hun slachtoffers te vergoeden. Bijna alles wat men verdient wordt opgesoupeerd aan kantine, televisie, telefoon,

enzovoort. Door de interesten wordt deze schuldenput bovendien alsmaar dieper en is zelfs na vrijlating de schuldenlast dermate hoog dat ex-gedetineerden er zelfs met loonbeslag niet in slagen deze schulden af te lossen (Welzijnszorg, 2003, pp. 36 en 56). Dit is niet echt een bemoedigend vooruitzicht als je in de gevangenis zit en veel gedetineerden zien dan ook met angst het leven na detentie tegemoet.

Er zou verloning naar werk moeten zijn. Telefoneren kost bijna 1 euro per minuut! Tien minuten bellen kost me twee dagen werk! Daarom zou je de mogelijkheid moeten krijgen gratis te bellen naar je advocaat. Televisie huren op cel kost 20 euro per maand en de kantine is veel te duur. (D, Dendermonde)

Per maand verdien ik ongeveer 80à90 euro en dat is maar net voldoende om in mijn eigen levensbehoefes te voorzien. Mijn burgerlijke partij kan ik daardoor nu nog niet beginnen af te betalen en daarom kijk ik nu al tegen een enorme schuldenput op die ik nooit meer afbetaald ga krijgen als ik hier buiten kom. Mensen worden na vrijlating eigenlijk terug het criminele milieu in gedwongen. Met braaf te gaan werken krijgt ge uw schulden nooit meer afbetaald, zelfs niet met loonbeslag. Ge zijt gestraft voor het leven, ge krijgt nooit meer de mogelijkheid iets op te bouwen of u terug op te werken. Is het dan verwonderlijk dat veel gedetineerden hervallen en ervoor kiezen om snel veel geld te verdienen door bijvoorbeeld opnieuw drugs te gaan dealen?! Ja, dan loop je het risico opnieuw gepakt te worden maar het is vaak de enige manier om je schulden afbetaald te krijgen en terug kans te maken op een normaal schuldenvrij leven. (P, Dendermonde)

Dupont gaf reeds meer dan tien jaar gelden aan dat gedetineerden een behoorlijke honorering zouden moeten ontvangen:

Van het opnemen van verantwoordelijkheden ten aanzien van het thuisfront, of van materieel herstel aan slachtoffers van misdrijven kan uiteraard geen sprake zijn, wanneer de arbeid niet gehonoreerd wordt zoals dat behoort. In re-integratieperspectief is een behoorlijke honorering ook een noodzakelijke voorwaarde voor het kunnen inlossen van schulden, die – wanneer zij onbetaald blijven – de veroordeelde kunnen blijven achtervolgen. (Dupont, 1998, p. 217)

Een gevangenisstraf heeft niet enkel financiële repercussies voor de gedetineerde zelf maar ook voor zijn familie. De kostwinner zit achter tralies waardoor plots het gezinsinkomen wegvalt. De gedetineerde is niet meer in

staat zijn gezin te onderhouden en het gezin komt in een bestaansonzekere situatie terecht (Welzijnszorg, 2003, p. 35).

Mijn echtgenote wordt harder gestraft dan ikzelf want zij moet mij helpen en onderhouden. Telefoon, televisie, kantine,... dat kost allemaal veel geld. Zo goed als alles wat ge verdient gaat op aan uw dagelijkse levensonderhoud (kantine, tv,...). Gewoon al iets meer verdienen zodat ge ook wat geld naar huis kunt sturen en beetje bij beetje uw slachtoffer zou kunnen vergoeden zou al enorm verschil maken. Ge hebt het gevoel niet meer mee te spelen in de maatschappij en veel gedetineerden zijn gefrustreerd omdat zedendelinquenten meer werk op cel krijgen.(Mechelen)

Tenslotte kwam uit de gesprekken ook heel sterk de frustratie naar voren dat er te weinig werk aangeboden wordt. Slechts een deel van de gedetineerden krijgt de kans te werken, de anderen zitten noodgedwongen bijna volledige dagen op hun cel. De economische crisis speelt natuurlijk een rol bij dit lage werkaanbod, maar daarnaast is er het gegeven dat gevangenen moeten ‘concurreren’ met beschutte werkplaatsen. De gedetineerden stelden met het oog op de toekomst voor meer gedetineerden de kans te geven om overdag ook buiten de gevangenis te gaan werken, met bijvoorbeeld een enkelband:

Ik snap dat de infrastructuur van de gevangenis niet voldoet om alle gedetineerden hier tewerk te stellen. Maar waarom dan aan gedetineerden niet de kans geven om ook buiten de muren te gaan werken? Door bijvoorbeeld gedetineerden in te schakelen in de fruitpluk ofzo. De beveiliging kan dan gebeuren door een enkelband. (J, Leuven Centraal)

VII. Sociaal Contact

7.1 Gedetineerden onderling

7.1.1 Een asociaal systeem

Het Belgische gevangenisstelsel is naar de mening van gedetineerden, en ik ben het hiermee eens, een asociaal systeem. Gedetineerden leven, zeker in gesloten deurenregime, niet met elkaar maar naast elkaar. Ze worden voor het grootste deel van de dag in hokjes naast elkaar opgesloten, dit is in het bijzonder het geval voor de niet-werkende populatie, waarbij de wandeling en de sportactiviteiten vaak de enige kans zijn om met elkaar in contact te treden. Nochtans geven alle gedetineerden aan dat sociaal contact met medegedetineerden zeer belangrijk is om te overleven.

Een mens is niet gemaakt om alleen te zitten. Als ge 23 uren per dag alleen op cel zit, met niets anders dan uw eigen gedachten, wordt ge gek op den duur. De muren komen op u af als ge niet regelmatig eens kunt babbelen met iemand anders. Mensen hebben het nodig om hun ellende te delen en het gevoel te hebben 'we gaan hier samen door en samen geraken we er wel uit'. Dat ligt voor gedetineerden niet anders. (C, Mechelen)

De omvangrijke gevangenispopulatie en de schaarse contactmomenten maken het leven binnen er niet gemakkelijker op. Gedetineerden kennen elkaar niet bij naam en toenaam waardoor het moeilijker wordt elkaar te vertrouwen, zoals een gedetineerde uit Mechelen aangeeft:

Hier is het ook vaak 'horen, zien en zwijgen', moeilijk in te schatten wie ge kunt vertrouwen en dat bemoeilijkt sociaal contact. (J, Mechelen)

Gedetineerden hebben, net als iedereen, behoefte aan steun van lotgenoten. Het adagium 'misery loves misery' of 'misery loves company' geldt ook binnen de muren. Toch is het voor gedetineerden niet gemakkelijk om bij mekaar te rade te gaan. Bij binnenkomst heeft een gedetineerde de keuze. Aan de ene kant kan hij zich tolerant opstellen ten aanzien van zijn medegedetineerden en zo tot een relatie van wederzijdse hulp, loyaliteit, affectie en respect komen. Groepscohesie en solidariteit vormen hier de sleutelwoorden. Aan de andere kant kan hij deelnemer worden in een oorlog

van allen tegen allen waarbij hij enkel en alleen zijn eigen belang nastreeft zonder rekening te houden met de noden en belangen van de andere gedetineerden. Individualisme en een solitair bestaan staan hier dus centraal. In de realiteit is het echter niet zo zwart-wit. De patronen van sociale interactie fluctueren tussen deze twee theoretische uitersten: er is noch perfecte solidariteit noch een continue toestand van oorlog tussen de gedetineerden. Dit is een moeilijke evenwichtsoefening voor gedetineerden en maakt interactie tussen gedetineerden er niet gemakkelijker op (Sykes, 1958, p. 82-83). Bovendien leeft er tussen mannelijke gedetineerden nog sterk het taboe om gevoelens te uiten ten opzichte van mekaar. Men wordt geacht een stoïcijnse houding aan te nemen en uitingen van angst worden gelijkgesteld met zwakte (Johnson & Toch, 1982, p. 35-36). Tenslotte kan het vormen van vriendschappen binnen de muren nog beperkt worden door problemen van uniformiteit en continuïteit. Langgestraften zullen andere zorgen hebben dan kortgestraften en oudere gedetineerden vinden moeilijker aanknopingspunten met gedetineerden die een stuk jonger zijn (Johnson & Toch, 1982, pp. 119-120).

Bij het uitdenken van nieuwe gevangenissen moet met deze moeilijkheden rekening gehouden worden. Het sociaal contact zou bevorderd kunnen worden door gedetineerden in leefgroepen in te delen. Op die manier zou er een sterk contact opgebouwd kunnen worden tussen mensen en is er meer ruimte voor onderling vertrouwen. Uit de gesprekken kwam, zoals hoger reeds vermeld, inderdaad naar voren dat gedetineerden de 'ideale' gevangenis zien als een instelling naar Scandinavisch model, waar gedetineerden leven in aparte studio's, gelegen rond een centrale gemeenschappelijke ruimte. Op die manier zou alles intenser in groep beleefd worden aangezien gedetineerden dan samen koken, televisie kijken, sporten enzovoort.

7.1.2 De zedendelinquenten

In hoofdstuk V heb ik reeds de problematische situatie waarin vele zedendelinquenten verkeren toegelicht. Ze worden voortdurend bedreigd door de andere gedetineerden en sommigen aarzelen daarbij zelfs niet om geweld te gebruiken. Hierdoor is het voor seksuele delinquenten uitermate moeilijk om contact te hebben met andere gedetineerden en voelen ze zich vaak geïsoleerd en afgesneden van het gevangenisleven. Het bouwen van aparte instellingen voor zedendelinquenten zou dit probleem kunnen verhelpen.

7.2 Contact met penitentiaire beamtben

7.2.1 Houding naar gedetineerden toe

De penitentiaire beamtben staan op de eerste lijn: met hen komen de gedetineerden het meest in aanraking. Hoe dit veelvuldige contact verloopt, is iets dat van de visie van elke individuele penitentiaire beamtbe afhangt. Zoals reeds eerder vermeld wordt in ons huidige systeem absolute prioriteit gegeven aan het bewaren van de veiligheid waardoor het personeel vooral gericht zal zijn op het verrichten van beveiligingstaken (Buitelaar & Sierksma, 1972, p. 56). Sommigen nemen de invulling van hun job dan ook heel eng op en zien hun opdracht beperkt tot het louter bewaken van gedetineerden, het bewaren van de orde en het garanderen van de veiligheid. Anderen daarentegen tonen een groot inlevingsvermogen en empathie. Ze zijn behulpzaam en geëngageerd en nemen de tijd om naar de gedetineerden te luisteren. Het hoeft niet te verwonderen dat de houding van die eerste groep vaak frustraties opwekt bij gedetineerden, terwijl de tweede groep op veel sympathie kan rekenen:

Het gedrag van (sommige) cipiers naar gedetineerden moet veranderen, er lopen cipiers rond die gewoon hun strepen willen verdienen. Het hangt echt af van cipier tot cipier. Van iemand die pas als pb begint kan ik het begrijpen dat die strikt het boekje volgt maar van sommige 'anciens' vind ik hun gedrag naar ons toe echt niet kunnen. Is het zoveel teveel gevraagd om af en toe een extra minuutje uit te trekken om een babbeltje te slaan of eens een beetje interesse in ons te tonen?!. (B, Leuven Centraal)

Naast deze tegenstelling wat betreft de visie omtrent de inhoud van de job en wat het betekent om penitentiair beamtbe te zijn, hekelen gedetineerden ook de manier waarop sommigen hun job uitoefenen. Ondanks het feit dat er een vastliggende sociale omgang is, erin bestaand dat de penitentiaire beamtben bevelen uitdelen en de gedetineerden dienen te gehoorzamen, zijn er grote verschillen merkbaar tussen de bewakers aangaande de manier waarop dit gebeurt (Buitelaar & Sierksma, 1972, p.57). Veel gedetineerden geven aan het gevoel te hebben als kinderen behandeld te worden en niet gerespecteerd te worden door een aantal beamtben. Bovendien ontbreekt het volgens hen veel penitentiaire beamtben aan de juiste motivatie. J. uit Leuven Centraal bestempelt het gedrag van sommige penitentiaire beamtben zelfs als zijnde onprofessioneel:

Sommige pb's hier gedragen zich onprofessioneel: ze spelen, lachen, doen onnozel...enfin ze doen alles behalve zich op een deftige manier met ons bezig te houden. Ik bedoel daarmee dat sommige zich echt onbeschoft gedragen naar ons toe en ons behandelen alsof we kleine kinderen zijn die ze zomaar in het rond kunnen commanderen. Vooral vrouwelijke cipers kunnen nogal 'betuttelend' doen alsof ze een tweede moeder voor ons zijn ofzo. Een menselijke aanpak is nochtans zo belangrijk voor ons, het is belangrijk dat we het gevoel krijgen gewaardeerd te worden in ons mens-zijn. Voor veel pb's is de motivatie voor deze job het hebben van werkzekerheid en zeker niet de begeleiding van gedetineerden. (J, Leuven Centraal)

Cook e.a. merken op dat "orders should not be used to make you feel big or the prisoner feel small". Kalme en vriendelijke verzoeken zijn veel effectiever dan harde, gedreunde bevelen (Cook, e.a., 1990, p. 88). Logisch, dat is overal in de maatschappij zo: leerlingen in een school zullen ook meer respect hebben voor een leerkracht die hen vriendelijk benadert dan voor een leraar die de tiran uithangt.

Naar de toekomst zouden gedetineerden graag dit gedrag van sommige penitentiaire beambten bijgestuurd zien. Kleine handelingen, waar de meeste penitentiaire beambten al niet meer bij stilstaan, kunnen voor gedetineerden als bijzonder onrespectvol en zelfs vernederend overkomen, zoals bijvoorbeeld niet kloppen vooraleer een cel te betreden. Als een gedetineerde dan toevallig net op het toilet zit kan dit een bijzonder beschamende situatie zijn en krijgt de gedetineerde het gevoel niet gerespecteerd te worden. Er zijn grote verschillen merkbaar tussen de penitentiaire beambten en het is dan ook 'een kwestie van geluk te hebben' met wie ze voor zich hebben staan.

Gedetineerden zijn daarom van mening dat er in de toekomst een betere opleiding voor penitentiaire beambten voorzien zou moeten worden met een strengere 'screening'. Niet iedereen zou zomaar penitentiaire beambte moeten kunnen worden, enkel de gemotiveerde kandidaten met de instelling om gedetineerden werkelijk bij te staan zouden weerhouden mogen worden. Alle gedetineerden zijn het er dan ook over eens dat de opleiding voor penitentiaire beambten bijgesteld zou moeten worden in de toekomst: ze moet zwaarder gemaakt worden en penitentiaire beambten moeten beter gescreend worden vooraleer ze aan de slag mogen gaan. Dit zou volgens gedetineerden kunnen verhelpen aan de onverschilligheid waarmee sommige beambten in de gevangenis staan. Mensen die gewoon 'hun uurtjes komen kloppen' als

penitentiaire beampte en dus duidelijk met de verkeerde instelling die job willen uitoefenen zouden dan ook niet meer in aanmerking mogen komen stellen ze.

7.2.2 Informatie en Communicatie

Uit de interviews bleek dat de informatiestroom naar gedetineerden vaak mank loopt. Dit is allereerst het geval bij de ‘nieuwkomers’. Iemand die nieuw binnenkomt in een gevangenis wordt overspoeld door nieuwe indrukken en is vaak overdonderd en angstig voor wat hem te wachten staat. Het is dan ook belangrijk dat deze mensen degelijk opgevangen worden en voldoende informatie krijgen over het reilen en zeilen in de gevangenis. Toch blijkt dit in de praktijk vaak allerm minst het geval te zijn. Een gedetineerde getuigt:

Als ge pas binnenkomt wordt ge in een ‘wachtcel’ gestoken. Ik heb daar uren gezeten zonder water of iets om te eten, niet wetende wat er aan de hand was. Ik zag niemand en kreeg niets van informatie behalve een blaadje papier wat het reglement moest voorstellen. (M, Dendermonde)

Dit gebrek aan duidelijke informatie blijkt niet enkel een probleem te zijn voor de ‘nieuwkomers’, ook de gedetineerden die al langer in de gevangenis verblijven klagen deze problematiek aan. In de gevangenissen is er wel een intern infokanaal op de televisies maar dat wordt vaak niet bijgewerkt zodat er verouderde berichten op staan. Daarnaast schort er blijkbaar ook regelmatig iets aan de informatiestroom naar penitentiaire beampten toe aangezien gedetineerden aangeven dat ze ook bij hen vaak niet terecht kunnen met vragen omdat de beampten zelf van niets op de hoogte zijn:

We krijgen over alles maar weinig info: kan beter dmy infokanaal maar dat heeft 5à6 weken platgelegen. Er zijn ook wel prikborden in de gang maar wij hebben geen kans om die te zien, enkel de werkers die regelmatig in de gangen komen hebben daar wat aan. De cheffen weten ook vaak van niks, de communicatie naar en tussen cheffen loopt ook mank. Ze worden niet of slecht geïnformeerd, geven informatie niet door aan elkaar of willen simpelweg de moeite niet doen. We kunnen bijvoorbeeld een ‘noodoproep’ doen vanuit onze cel maar de cheffen komen pas een halfuur later kijken, wat is dan het nut daarvan?! (Mechelen)

Naast deze tekortkomingen voor wat betreft de informatieverstrekking binnen de muren, blijkt de communicatie tussen gedetineerden en penitentiaire

beambten ook vaak stroef te verlopen. Het voornaamste communicatiemiddel binnen de muren zijn de zogenaamde ‘rapportbriefjes’. Telkens wanneer een gedetineerde een vraag of verzoek heeft, dient hij dit via zulk een briefje te rapporteren aan de penitentiaire beambte. Deze zal dan op zijn beurt ervoor zorgen dat het briefje bij de juiste instantie terecht komt. Dit lijkt in de praktijk echter niet zo eenvoudig te zijn want de rapportbriefjes worden soms kwijtgespeeld. Vaak gaan die briefjes immers door tien verschillende handen vooraleer ze bij de juiste persoon terecht komen. Het is dan ook niet verwonderlijk dat er op die manier al eens een briefje verdwijnt. Het enige wat een gedetineerde kan doen, is een schriftelijke bevestiging vragen zodat hij achteraf kan bewijzen het briefje wel degelijk afgegeven te hebben.

Het is dus een omslachtig systeem dat in de ogen van de gedetineerden achterhaald is en te vaak faalt. Samen met de gedetineerden in Mechelen heb ik even gebrainstormd over hoe het dan beter zou kunnen, maar het blijkt niet eenvoudig te zijn een alternatief te bedenken voor dit briefjessysteem. Het enige idee waarmee ze op de proppen kwamen was een intern gesloten e-mailcircuit zodat gedetineerden rechtstreeks hun vraag zouden kunnen verzenden naar degene die daar bevoegd voor is. In de praktijk is zo een systeem echter (momenteel) niet haalbaar aangezien het niet degelijk te beveiligen valt.

Het is dus weinig waarschijnlijk dat de rapportbriefjes in de toekomst snel zullen verdwijnen. Het binnenbrengen van internet binnen de muren stuit immers op heel wat praktische obstakels. Dit betekent echter niet dat het systeem niet wat vereenvoudigd kan worden volgens sommige gedetineerden. Zij stellen voor om slechts een aantal penitentiaire beambten bevoegd te maken voor de ontvangst en het op de juiste plaats afleveren van de briefjes. Op die manier zou er meer duidelijkheid zijn wie verantwoordelijk is voor het rondbrengen van de briefjes en dus aangesproken kan worden als er een briefje ‘verdwijnt’ of fout afgeleverd wordt.

7.2.3 Een transparant beleid

Er ontbreekt volgens alle gedetineerden waarmee ik sprak eveneens een duidelijk reglement waardoor een transparant beleid onmogelijk wordt. Er is teveel willekeur en er bestaat geen duidelijkheid omtrent de rechten en plichten van zowel gedetineerden als personeel. Penitentiaire beambten

spreken elkaar tegen en ook de vele directeurs zorgen voor onduidelijkheid met betrekking tot wat kan en wat niet. Hieronder enkele getuigenissen:

Mijn moeder is terminaal ziek en heeft moeite om veel te spreken. Ze heeft daarom telkens een glas water nodig als ze een gesprek heeft zodat ze om de paar zinnen die ze zegt een slok kan nemen. Toen mijn moeder hier onlangs bij me op bezoek kwam, vroeg ik dan ook of ik een flesje water voor haar mee naar de bezoekszaal mocht nemen. De ene directeur gaf zijn toestemming, maar de andere zei dan weer nee en uiteindelijk mocht het niet. Zo'n kleine dingen zorgen allemaal voor frustraties. (Leuven Hulp)

Er is geen transparantie binnen het beleid. Toen ik na verlof terug binnenkwam in de gevangenis wou ik een pakje sigaretten mee naar binnen brengen: de ene zegt ja en de andere zegt nee en de directie is raad gaan vragen aan de adjudant, dat kan toch niet!! De communicatie loopt mank. Er zou beter 1 directeur zijn in de plaats van 4, dat zou de zaken al een pak eenvoudiger maken. (Leuven Hulp)

Dit zorgt natuurlijk voor wrevel en frustraties bij de gedetineerden. Dit zijn echter frustraties die vermeden kunnen worden door een duidelijk beeld te geven van wat kan en wat niet kan. Het is daarom belangrijk dat in de toekomst binnen iedere gevangenis, zowel wat betreft de reeds bestaande als de toekomstige instellingen, werk gemaakt wordt van een duidelijk reglement waarin duidelijk de rechten en plichten van zowel gedetineerden als penitentiaire beampten en ander personeel gestipuleerd worden.

Er moet een duidelijk gevangenisreglement opgesteld worden van wat kan en wat niet kan. Nu ontbreekt een helder reglement waardoor kleine frustraties zich opstapelen. Op den duur zijn mensen zo meer met die frustraties bezig dan zich bezig te houden met dat wat belangrijk is: persoonlijke ontwikkeling en gericht werken naar de vrijlating en re-integratie. (M, Leuven Centraal)

Bovendien zijn alle penitentiaire beampten nu bevoegd voor alles en niets. Hierboven gaf ik reeds het voorbeeld van de rapportbriefjes die door iedere penitentiaire beampte ontvangen kunnen worden. Het is daardoor voor gedetineerden vaak onduidelijk bij wie ze terecht kunnen en wie wat beslist. Ze stellen daarom voor om meer structuur binnen te brengen in de gevangnissen door meer met vaste functies te werken: iedere penitentiaire beampte zou een vaste plaats en specifiek opdrachtenpakket krijgen zodat het

voor gedetineerden duidelijk is bij wie ze moeten zijn met een bepaalde vraag of probleem.

Tenslotte hebben veel gedetineerden het gevoel ‘monddood’ gemaakt te worden en geen recht van spreken te hebben. Indien er zich een probleem met een penitentiaire beampte voordoet (bijvoorbeeld doordat men geen toelating krijgt voor iets en dat een willekeurige beslissing lijkt), kan de gedetineerde eigenlijk nergens terecht om dit aan te kaarten. Hij kan natuurlijk bij de directie zijn verhaal gaan doen maar de penitentiaire beampte zal zelden of nooit op de vingers getikt worden. Zijn woord weegt immers zwaarder dan dat van een gedetineerde. Althans, dit is hoe het overkomt bij de gedetineerden. Zij stellen daarom voor een soort ‘ombudsman’ binnen te brengen in de gevangenis, een onafhankelijk en onpartijdig persoon. Deze ombudsdienst zou dan alle klachten en grieven van gedetineerden ontvangen, bijvoorbeeld door op ieder afdeling een ‘klachtenbus’ te installeren, en die bijvoorbeeld één keer per maand voorleggen aan een afgevaardigde van de penitentiaire beampten.

7.3 Contact met de wereld achter de muren

7.3.1 Bezoek

Vrijheidsberoving brengt een plotselinge breuk van sociale contacten met zich mee: de gedetineerde wordt losgerukt van zijn familie en vriendenkring. Tijdens de detentie is het allesbehalve evident om die bestaande relaties in stand te houden: vrienden wonen ver weg en komen daardoor weinig of niet op bezoek, de partner vraagt de scheiding aan, vriendschappen worden verbroken omdat het vertrouwen te ernstig geschonden is, enzovoort (Welzijnszorg 2003, p. 45). Vooral langgestraften worden geconfronteerd met een toenemende eenzaamheid want hoe langer de detentie duurt, hoe meer relaties dit niet overleven en banden doorgesneden worden. Het verlies van contact met familie en vrienden is een bron van angst en stress voor alle gedetineerden, maar vooral langgestraften hebben angst dat deze relaties voorgoed en onherstelbaar verbroken zullen worden (Johnson & Toch, 1982, p. 118). Deze angst is volgens Taylor en Cohen gegrond, want zij stellen dat zeer weinig langgestraften erin slagen om op regelmatige basis contact te houden met de buitenwereld (Taylor & Cohen, 1972, pp. 44 en 67). Twee studies van Richards (1978) en Flanagan (1980b) tonen aan dat het welzijn

van gedetineerden meer lijdt onder dit verlies van familiale en vriendschappelijke contacten dan onder de interne condities van het gevangenisleven (Johnson & Toch, 1982, p. 119). Ik heb zelf ook tijdens de gesprekken gemerkt dat dit een zeer emotioneel beladen onderwerp is en gedetineerden erg lijden onder het wegvallen van contacten met familie. Hier moet echter de opmerking gemaakt worden dat sommige gedetineerden er bewust voor kiezen geen bezoek te ontvangen en contacten te verbreken. Vooral gedetineerden die pas enkele weken of maanden in de gevangenis zitten, voelen nog veel schaamte en hebben angst voor de reacties van familie en vrienden. C. vertelde me bijvoorbeeld dat hij nu nog niemand van zijn familie 'onder ogen wilt komen' omdat hij pas drie maanden in de gevangenis zit. Hij wil eerst de tijd nemen om zelf alles op een rijtje te zetten vooraleer hij de confrontatie met andere kan en durft aangaan. De meeste gedetineerden zullen dan ook, naargelang hun detentieperiode vordert en ze hun detentie zelf een plaats hebben kunnen geven, opnieuw contact opnemen met de buitenwereld:

... this idea of terminating outside contacts because they are too stressful is undoubtedly a protective rationalization. Outside contacts continue to be important to inmates at midcareer: thus, although many inmates contemplate terminating their outside contacts at this time, few inmates actually do. (Jones & Schmid, 2000, p. 30)

De familie van de gedetineerde vormt voor hem de sterkste link met de buitenwereld en familie en vrienden zijn ook vaak de enige mensen waar hij nog vertrouwen in heeft (Cook, e.a., 1990, p. 56). Het feit dat de familie achter de gedetineerde blijft staan, ondanks de fouten die hij gemaakt heeft, biedt hem veel steun. Veel gedetineerden zijn dan ook heel dankbaar en voelen de nood zichzelf te bewijzen tegenover hen, wat hen tevens de motivatie geeft om aan zichzelf te werken in de gevangenis:

Mijn kinderen zijn mijn drijfveer. Ik wil hen bewijzen dat hun papa geen slechterik is. Ik wil er natuurlijk alles aan doen om hier zo snel mogelijk buiten te komen maar ik wil vooral als een beter persoon buiten komen zodat mijn kinderen trots op me kunnen zijn. (X, Leuven Centraal)

Het bezoek is dan ook vanzelfsprekend iets waar elke gedetineerde naar uitkijkt en waar alle andere zaken voor moeten wijken. Toch heeft het bezoek nog altijd een bitter kantje. Gedetineerden worden immers constant met de

neus gedrukt op het feit dat ze onderworpen blijven aan controle. Het bezoek is tot in de puntjes geregeld: waar gedetineerden bezoek kunnen ontvangen, wanneer er bezoek kan komen en ook wie ze kunnen ontvangen is allemaal nauwkeurig gestipuleerd. Hillier & Hanson merken in dit verband op:

A building may therefore be defined abstractly as a certain ordering of categories, to which is added a certain system of controls, the two conjointly constructing an interface between the inhabitants of the social knowledge imbedded in the categories and the visitors whose relations with them are controlled by the building. (Hillier & Hansen, 1988, p. 146)

Er zijn een aantal zaken die gedetineerden aangaande de regeling van het bezoek graag zouden zien veranderen.

Allereerst geven gedetineerden aan dat de bezoeksalen vaak geen aangename ruimtes zijn om te vertoeven: ze zijn grauw, ouderwets of te klein. Een gedetineerde uit Mechelen vertelde me dat bezoekers soms letterlijk in de kou blijven staan omdat er te weinig bezoekplaatsen zijn. Dit zorgt onvermijdelijk voor frustraties, zowel bij gedetineerden als bij hun familie en vrienden.

Bovendien zouden de gedetineerden hun kinderen graag in een kindvriendelijke ruimte ontvangen. De Roefelzaal in Leuven Centraal biedt een mooi voorbeeld hiervan maar een dergelijke ruimte ontbreekt nog in veel gevangenissen.

In de toekomst zou dus werk gemaakt moeten worden van aangenamere, meer modern ingerichte bezoekerszalen en aangepaste, op kinderen afgestemde, ruimtes waar speelgoed, knutselmateriaal en dergelijke voorhanden zijn. Zoals in hoofdstuk V (5.2) reeds aangegeven werd, zouden gedetineerden in de gevangenis van de toekomst graag de mogelijkheid krijgen om hun bezoek in de zomermaanden buiten te ontvangen in een 'bezoekerstuin'. Hier zou ook een kinderhoek met speeltuintje voorzien zijn zodat het bezoek op een zo kindvriendelijk mogelijke manier doorgang kan vinden.

Daarnaast klagen veel gedetineerden over de weinige en korte bezoekmomenten. Dit verschilt bovendien van gevangenis tot gevangenis waardoor het weer een kwestie is van 'geluk hebben' waar je als gedetineerde terecht komt, zoals een gedetineerde uit Dendermonde opmerkt:

We zouden iedere dag bezoek moeten kunnen krijgen en er zou meer privacy moeten zijn voor familie en vrienden. Nu is de bezoekszaal veel te klein, er is geen privacy. We zouden langer en meer bezoek moeten kunnen krijgen (nu maar max 3x per week bezoek, in Gent elke dag en zaterdag 2x). (K, Dendermonde)

Tenslotte schort er volgens gedetineerden nog heel wat aan de manier waarop het ongestoord bezoek geregeld wordt. Gedetineerden kunnen immers pas na een aantal maanden detentie ongestoord bezoek aanvragen. Ongestoord bezoek is verder enkel mogelijk indien de gedetineerde kan aantonen dat hij een bestendige relatie met die persoon heeft en gedetineerden mogen dus geen beroep doen op een prostituee. Door deze voorwaarde is ongestoord bezoek voor veel gedetineerden niet mogelijk en worden hun behoeftes op seksueel vlak niet bevredigd, wat ook weer zorgt voor frustraties. Twee gedetineerden uit Mechelen en Leuven Centraal geven hun mening:

Ongestoord bezoek bijvoorbeeld is hier pas mogelijk na drie maanden en pas dan kunt ge eens een uurtje rustig babbelen terwijl ge toch ook heel wat uit te leggen hebt aan uw partner, familie,... (C, Mechelen)

Seksualiteit is in de gevangenis voor veel gedetineerden onbestaand. In Nederland mogen ze 'meisjes van plezier' laten langskomen, maar in Belgische gevangenissen is dat niet toegelaten. Ge geraakt hier gefrustreerd. Beeld u maar eens in om tien jaar opgesloten te zitten zonder enige vorm van intimiteit of seksueel contact.(M, Leuven centraal)

Een gedetineerde uit Leuven Hulp merkt bij dit alles nog op dat het ongestoord bezoek beter geregeld zou moeten worden en men extra aandacht zou moeten besteden aan de persoonlijke integriteit van de bezoekende partner:

Op dit moment is het vernederend voor uw vriendin als ze op ongestoord bezoek moet komen want ze moet door de bezoekszaal waardoor iedereen ziet dat ze op ongestoord komt. Een aparte wachtruimte zou dan ook wenselijk zijn. (Leuven Hulp)

Er is geen groot budget nodig om aan deze verzuchtingen tegemoet te komen. Gewoon gedetineerden sneller de kans geven eens rustig en in alle privacy met hun partner te kunnen spreken, de mogelijkheden van ongestoord bezoek uitbreiden en meer aandacht voor de bezoekende partner zijn denk ik realiseerbare doelstellingen.

7.3.2 Telefoon

Naast bezoek is telefonisch contact de enige mogelijkheid die gedetineerden hebben om rechtstreeks in verbinding te treden met de buitenwereld. Vooral als familie te ver woont om regelmatig op bezoek te komen, is het voor de gedetineerde belangrijk met het thuisfront te kunnen bellen. Daarnaast hebben gedetineerden, en dan vooral de mensen in voorarrest, ook veelvuldig telefonisch contact met hun advocaat. Telefoneren in de gevangenis is echter niet gratis en telefoonkosten kunnen dan ook hoog oplopen. Een veelgehoorde klacht van gedetineerden is dat telefoneren te duur is. De gedetineerden in Leuven Centraal hekelen ook het feit dat gsm's niet toegelaten zijn. Volgens hen zou het in de toekomst mogelijk moeten zijn dat gedetineerden een gsm ter beschikking hebben, maar dat er wel controle is op het gebruik daarvan door bijvoorbeeld slechts vijf voorgeprogrammeerde nummers toe te laten. Deze mogelijkheid zou alleen gegeven mogen worden aan veroordeelden, maar mensen in voorarrest zouden wel de hele dag moeten kunnen bellen zonder dat daar al te hoge telefoonkosten tegenover zouden staan.

7.3.3 Relaties met buiten

Niet alleen het onderhouden van reeds bestaande relaties met familie en vrienden is voor gedetineerden belangrijk. Ook het kunnen aangaan van nieuwe relaties met mensen van buiten de muren is iets waar ze veel nood aan hebben, zoals bleek uit onze gesprekken. Vooral bij langgestraften en gedetineerden die weinig of geen bezoek krijgen, laat deze behoefte zich sterk voelen. Eén van de gedetineerden in Leuven Centraal vertelde me dat hij op een gegeven moment wel twintig pennenvriend(inn)en had. Naar eigen zeggen helpt schrijven hem om het contact met de buitenwereld niet te verliezen. Het zorgt ook voor troost en de gedachte dat er buiten mensen zijn die hem niet enkel als dader maar ook als mens en zelfs als vriend zien, biedt voor hem een enorme steun. Veel mannelijke gedetineerden hopen op deze manier ook een toekomstige partner te vinden, maar toch geven de meesten aan dat vooral vriendschap en een luisterend oor voor hen het allerbelangrijkste zijn. Moest er een relatie uit voortvloeien is dat natuurlijk mooi meegenomen. K uit Leuven Centraal drukt het als volgt uit:

We zouden meer kansen moeten krijgen om iemand van buiten te leren kennen. Kunnen schrijven met iemand maakt de detentie minder zwaar, ge kunt uw hart al eens uitstorten. Ook zouden we op die manier misschien een

partner kunnen vinden en een relatie aangaan. Nu bestaat er wel prisoners.be maar het contact met buiten zou vergroot moeten worden. Al is het maar schrijven met iemand. We zouden dus meer kansen moeten krijgen om iemand te leren kennen en dus weer hoop te krijgen om ooit een eigen gezin te kunnen stichten.

Prisoners.be waarnaar hij hier verwijst, is een internetsite waarop gedetineerden een profiel kunnen aanmaken. Gedetineerden kunnen er een foto van zichzelf op plaatsen, persoonsgegevens weergeven (geslacht, leeftijd, educatie, hobby's, religie, geaardheid,...), aangeven naar wat ze op zoek zijn (vriendschap, pennen, relatie, bezoek of seksueel contact) en er een boodschap op plaatsen die wat meer over henzelf vertelt. Dit is een mooi initiatief maar het is niet voldoende. Veel mensen weten immers niet van het bestaan van deze site af. Het publiek dat ermee bereikt wordt is dus niet zo groot. M. uit Leuven Centraal merkt op dat het vroeger voor gedetineerden mogelijk was om zoekertjes te plaatsen in 'Blik', maar dat dit initiatief stopgezet is. Er zouden naar de toekomst meer wegen verkend moeten worden om gedetineerden in contact te brengen met de buitenwereld. Dit zou de vereenzaming van onze gedetineerden kunnen tegengaan en hen met meer hoop de toekomst tegemoet doen zien.

VIII Zorg en Begeleiding

Vrijheidsberoving mag er niet toe leiden dat een gedetineerde ook zijn aanspraak op aangepaste zorg en hulpverlening verliest. Alle diensten die buiten de muren aanwezig zijn, moeten ook binnen de muren een plaats krijgen:

(...) there would seem no reason why any treatments available in the community should not also be available to the freely consenting prisoner. (Morris, 1976, p. 24)

In wat volgt bespreek ik de psychische en medische hulpverlening waar gedetineerden dus in principe, net zoals de vrije burgers, een beroep op moeten kunnen doen. Daarnaast bespreek ik hier ook nog een ander soort van begeleiding, specifiek in het leven geroepen voor gedetineerden met het oog op hun vrijlating: het individuele detentietraject.

8.1 Psychosociale hulpverlening

De psychosociale hulpverlening is in de gevangenis ondergebracht in twee diensten: enerzijds de psychosociale dienst (PSD) van de gevangenis en anderzijds het Justitieel Welzijnswerk (JWW) van het Centrum Algemeen Welzijnswerk (CAW) (Welzijnszorg, 2003, p. 94). Ik heb tijdens de gesprekken gemerkt dat vooral de PSD zwaar onder vuur ligt bij gedetineerden en dat ze vooral deze dienst graag hervormd zouden zien naar de toekomst. Omwille van deze reden zal ik uitvoerig ingaan op de grieven die gedetineerden hebben met betrekking tot de psychosociale dienst en zal ik het Justitieel Welzijnswerk slechts kort even aanstippen.

8.1.1 PSD

De psychosociale dienst heeft een tweeledige functie: zij staat zowel in voor de psychologische (P) als voor de sociale begeleiding (S) van gedetineerden. De PSD is samengesteld uit een team van maatschappelijk werkers, psychologen en in de meeste gevallen wordt het team vervolledigd door een

psychiater. Ook de opdracht van de PSD is tweevoudig (Welzijnszorg, 2003, p. 94).

Aan de ene kant staan de medewerkers van de PSD in voor de algemene begeleiding van gedetineerden. Bij binnenkomst in de gevangenis heeft iedere gedetineerde in principe eerst een onthaalgesprek met de PSD. Hier loopt het al een eerste keer fout. Wegens de toenemende overbevolking en het tekort aan medewerkers wordt slechts een deel van de gedetineerden opgeroepen voor zo een intakegesprek (Welzijnszorg, 2003, p. 94). Tijdens dit onthaalgesprek wordt in theorie informatie gegeven omtrent het verblijf in de gevangenis, wordt de rol en inhoud van de PSD en van andere diensten (zoals JWW, CGG, enzovoort) voorgesteld en worden de directe sociale gevolgen van de vrijheidsbeneming toegelicht (Welzijnszorg, 2003, p. 96). In de praktijk blijkt die informatieverstrekking echter allesbehalve duidelijk:

In theorie kunt ge terecht bij dokter, psycholoog, psychiater, JWW, PSD maar als ge net binnenkomt weet ge niet waar JWW en PSD voor staan. Er is onvoldoende informatie en alle initiatief moet uit jezelf komen. (C, Mechelen)

In elk van de vier gevangnissen waar ik geweest ben, blijken gedetineerden dit zo te ondervinden. Zij stellen dan ook dat bij binnenkomst in de gevangenis de PSD veel duidelijker zou moeten zijn, zowel over wat haar functie is, als waarvoor men bij die dienst terecht kan. Na deze onthaalfase is het de taak van de PSD om gedetineerden bij te staan wanneer er slecht nieuws overgebracht wordt en gedetineerden ter hulp te schieten wanneer zij daarom vragen. Daarnaast kunnen gedetineerden terecht bij de psycholoog van de dienst waar er over persoonlijke en emotionele zaken gepraat kan worden (spijt, twijfel, angst, onzekerheid,...). Toch blijkt in de praktijk deze psychologische hulpverlening slechts in beperkte mate of zelfs helemaal niet aanwezig te zijn. Hierover zal ik in wat volgt zo dadelijk iets meer uitweiden. Tenslotte behoort het tot haar takenpakket om de gedetineerde te begeleiden bij de uitwerking van een reclasseringsplan en dus mee de re-integratie voor te bereiden (Welzijnszorg, 2003, p. 96).

Aan de andere kant heeft de psychosociale dienst een rapporteringplicht: ze dient aan de bevoegde overheden, zijnde de Commissie voor Voorwaardelijke Invrijheidstelling, de Commissie tot Bescherming van de Maatschappij en de Dienst individuele gevallen, informatie te verschaffen en advies te geven over

de gedetineerden. Op die manier beslist ze mee over het verschaffen van verlof of voorwaardelijke vrijlating (Welzijnszorg, 2003, p. 96). Eén van de kernopdrachten van de psychosociale dienst is het voeren van een persoonlijkheidsonderzoek. Op basis daarvan wordt dan een diagnose opgesteld met als doel de slaagkansen van mogelijke strafuitvoeringsmaatregelen af te wegen (Van Camp, e.a., 2004, p.58).

De dienst heeft dus twee gezichten: enerzijds hulpverlening naar gedetineerden (psychologische hulp en begeleiding van de re-integratie) en anderzijds een adviesplicht naar de bevoegde overheden en een medebeslissingsbevoegdheid (inzake verloop en voorlopige invrijheidstelling) (Welzijnszorg, 2003, p. 97).

Het is precies omwille van die rapporteringplicht dat de psychologische hulp aan gedetineerden in werkelijkheid een hol begrip blijft. Waarom zouden gedetineerden zich immers kwetsbaar opstellen bij de psycholoog als dat nadien tegen hen gebruikt kan worden?! Bovendien kruipt er enorm veel tijd in de adviesverlening aan de overheden waardoor er, mede door onderbezetting van de dienst, nauwelijks toegekomen wordt aan de effectieve (psychologische) begeleiding van gedetineerden (Welzijnszorg, 2003, p. 97). Op dit moment wordt de psychologische hulpverlening dan ook voornamelijk opgevangen door gespreksgroepen en de aalmoezenier:

Aangezien de PSD de P niet kan waarmaken, wordt P nu opgevangen door aalmoezenier, gespreksgroep,... Psychiaters schrijven veel te snel en veel te vaak pillen voor. (B, Leuven Hulp)

Er blijkt eveneens een tekort aan daadwerkelijke opvolging door de PSD te zijn. Alhoewel haar takenpakket eveneens de begeleiding van de re-integratie inhoudt, wat betekent op regelmatige basis met de gedetineerde werken en hem opvolgen, loopt ook dit in de praktijk volledig mank, vertelt M. uit Leuven Centraal:

Bij binnenkomen in de gevangenis moet ge bij PSD komen, ge moet dan lange vragenlijsten invullen (karaktertesten,...) en dan hoort ge er jaren niets meer van (in M's geval 9 jaren stilte!). Pas als uw vrijlating in zicht komt zijn ze opnieuw daar, dus geen opvolging van PSD gedurende jaren. Pas vanaf het moment dat ge uitgangspemissie krijgt gaan ze uw dossier behandelen, dat is veel te laat! (M, Leuven Centraal)

In praktijk kan de psychosociale dienst slechts één luik van haar functie waarmaken, namelijk de sociale begeleiding (S). De psychologische hulpverlening (P) daarentegen is zo goed als onbestaande. De gedetineerden zijn het er dan ook allemaal over eens dat dit naar de toekomst bijgesteld dient te worden door een onafhankelijk orgaan in het leven te roepen dat de psychologische begeleiding (P) voor zijn rekening neemt. Gedetineerden pleiten er dus voor de PSD te herleiden tot een orgaan van enkel sociale begeleiding:

P gaat niet waargemaakt kunnen worden zolang ze rapporteringplicht hebben. De psycholoog zit in het team van PSD maar die kan geen fatsoenlijk werk leveren zolang er rapporteringplicht is DUS onafhankelijke dienst nodig die de P invult. (Leuven Hulp)

In de toekomst moet dus dringend meer aandacht komen voor de psychologische begeleiding van gedetineerden. Zoals zij zelf aangeven is dergelijke hulpverlening noodzakelijk, zowel om met de detentie om te kunnen gaan als om recidive tegen te gaan. Een herstructurering van de psychosociale dienst zou daarbij een belangrijke stap in de goede richting kunnen zijn.

8.1.2 JWW en CAW

Het Justitieel Welzijnswerk (JWW) is een onderdeel de Centra Algemeen Welzijnswerk (CAW) en staat zowel verdachte of dader als slachtoffer of naastbestaanden bij op het vlak van maatschappelijke hulp- en dienstverlening. Deze dienst werkt niet in opdracht van justitie maar op vraag van de cliënt. Naar gedetineerden toe betekent dit concreet dat zij diensten die in de vrije samenleving aangeboden worden op vlak van gezondheid, welzijn, arbeid en tewerkstelling, onderwijs en vorming, cultuur en vrije tijd aanspreken en introduceren binnen de muren en instaan voor de organisatie, coördinatie en ondersteuning van dat aanbod in de gevangenis. Er vindt een individuele begeleiding plaats van gedetineerden en naastbestaanden en een waaier van thema's kunnen hierbij aan bod komen: sociaaladministratieve moeilijkheden, gezins- of relationele problemen, druggebruik, omgaan met detentie,.. (Welzijnzorg, 2003, p. 97).

In tegenstelling tot de psychosociale dienst hebben de medewerkers van het Justitieel Welzijnswerk geen rapporteringplicht of adviesbevoegdheid naar de

overheid en gevangenisautoriteiten toe (Welzijnszorg, 2003, p. 97). Gedetineerden kunnen hier dus wel in vertrouwen hun verhaal kwijt zonder angst te moeten hebben dat dit ooit tegen hen gebruikt kan of zal worden. Logisch dan ook dat, zoals ik hierboven reeds aanhaalde, vooral de psychosociale dienst onder vuur ligt, terwijl de meningen over de werking van JWW en CAW over het algemeen redelijk positief zijn.

Toch werden ook in verband met de werking van CAW enkele negatieve puntjes of punten van verbetering aangehaald. Allereerst vinden gedetineerden dat ze nog te lang moeten wachten vooraleer ze bij een medewerker van het CAW (JWW) terecht kunnen. Er is altijd een wachttijd van een paar dagen. Indien gedetineerden dus met een urgent probleem zitten of dringend nood hebben aan een gesprek of de kans om hun hart te luchten, kunnen ze hier dus niet onmiddellijk terecht. Gedetineerden keren zich dan ook vaak tot de aalmoezenier die, zoals ook al eerder in verband met de PSD werd vermeld, daardoor vaak tot belangrijkste psychologische begeleider gebombardeerd wordt. Een gedetineerde uit Leuven Hulp zei in dit verband het volgende:

CAW trajectbegeleidster is er wel maar daar moet ge 2à3 dagen op wachten. Aalmoezenier is enige luisterend oor en hij biedt mij de meeste emotionele en psychische steun. (Leuven Hulp)

Verder geven gedetineerden aan dat ze begrijpen dat de CAW een relatief nieuwe dienst is en dat er reeds een vooruitgang op het vlak van dienstverlening naar gedetineerden toe merkbaar is, maar dat alles toch nog beter uitgewerkt moet worden. Bijvoorbeeld de communicatie tussen de psychosociale dienst en de Centra Algemeen Welzijnswerk is een heikel punt. Naar de toekomst zouden alle diensten dan ook beter geïntegreerd moeten worden zodat men kan komen tot een gemeenschappelijke visie en een duidelijke en coherente informatiestroom en hulpverlening naar gedetineerden en naastbestaanden.

8.2 Medische zorg

Zo goed als onze gezondheidszorg in de vrije samenleving is uitgebouwd, zo erbarmelijk gaat het er soms aan toe binnen de gevangenis muren. Medische hulpverlening is nochtans iets waar iedereen recht op heeft en gedetineerden

mogen daarop geen uitzondering zijn. Artikel 88 van de Basiswet stipuleert immers:

De gedetineerde heeft recht op een gezondheidszorg die gelijkwaardig is met de gezondheidszorg in de vrije samenleving en die aangepast is aan zijn specifieke noden²¹

De gevangenis is dus verantwoordelijk voor het behoud van de gezondheid van haar bewoners en voor de verlening van medische zorgen. Doch in de praktijk laten die zorgen vaak zwaar te wensen over. Ook hier is de overbevolking van onze gevangenissen daar medeverantwoordelijk voor. De geneesheer in de gevangenis krijgt de enorme toeloop van patiënten simpelweg niet gebolwerkt. Een uitgebreide consultatie en grondig onderzoek zijn daardoor vaak niet mogelijk en gedetineerden klagen dat ze vaker wel dan niet gewoon met een aantal pijnstillers weer weggestuurd worden.

In Hoofdstuk V besprak ik ook reeds de toestand van drugsdelinquenten en geïnterneerden. Alhoewel gevangenissen een broedplaats zijn van druggebruikers (ze kennen immers de hoogste concentratie van druggebruikers op één plaats) blijft gespecialiseerde hulp uit (Crighton & Graham, 2008, p. 159). Drugverslaafden ontberen degelijke hulpverlening bij het afkicken waardoor een gedetineerde al een zeer sterke wil en doorzettingsvermogen moet hebben om dat te kunnen realiseren. Gedetineerden waren het er dan ook over eens dat drugsdelinquenten beter ondergebracht zouden worden in gesloten afdelingen van een afkickcentrum waar ze een begeleiding op maat krijgen en dat daar dus in de toekomst meer mogelijkheden toe gecreëerd moeten worden. Ook geïnterneerden krijgen niet de zorgen die ze nodig hebben. Ze horen dan ook niet thuis in een gevangenis maar in speciaal daartoe opgerichte instellingen. In de toekomst moet daarom dringend geïnvesteerd worden in specifieke afdelingen of instellingen om deze mensen op te vangen en te begeleiden.

---

²¹ Basiswet betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van de gedetineerden, B.S. 12 januari 2005, Titel V, Hoofdstuk VII, Afd. 1, art. 88, p 22

8.3 Detentietraject en Voorwaardelijke Invrijheidstelling

8.3.1 Detentietraject

Volgens de Basiswet doorloopt elke gedetineerde een “detentie-traject” waarbinnen hij zich kan voorbereiden op de terugkeer in de samenleving. De bedoeling is om samen met de gedetineerde toe te werken naar rehabilitatie en re-integratie en hem voor te bereiden op het leven na detentie. In artikel 38 Basiswet wordt bepaald dat er een individueel detentieplan voor iedere veroordeelde opgesteld dient te worden. Volgens datzelfde artikel houdt zulk een detentieplan het volgende in:

Het individueel detentieplan bevat een schets van het detentietraject en, in voorkomend geval, van de activiteiten die op herstel gericht zijn, met name de schade die de slachtoffers opgelopen hebben. Het detentieplan bevat ook eventuele adviezen over overplaatsingen die voor de veroordeelde redelijkerwijze in het vooruitzicht kunnen worden gesteld, rekening houdend met de duur van de uitgesproken straffen, met de criteria voor de toepassing van bijzondere wijzen van tenuitvoerlegging en van vervroegde invrijheidstelling of met de datum van definitieve invrijheidstelling. Dit plan bevat bovendien voorstellen van activiteiten waaraan de veroordeelde zal deelnemen, zoals :

- 1° in het kader van de strafuitvoering beschikbare of beschikbaar te stellen arbeid;
  - 2° onderwijs- of vormingsprogramma's, opleidings- of omscholingsactiviteiten en andere activiteiten die op reïntegratie gericht zijn;
  - 3° psychosociale begeleidingsprogramma's of medische of psychologische behandelingsprogramma's.
- Het detentieplan wordt opgesteld rekening houdend met de mogelijkheden van de gedetineerde en van de penitentiaire administratie.²²

Volgens dit artikel zou dus iedere gedetineerde vanaf het begin van zijn detentie begeleid worden in het toewerken naar het moment van vrijlating. In praktijk blijkt dit echter allerm minst het geval te zijn. Gedetineerden geven immers aan dat dergelijke begeleiding de eerste jaren van hun detentie zelfs volledig afwezig is. Dit werd reeds hoger ook al aangestipt met betrekking tot

---

²² Basiswet betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van de gedetineerden, B.S. 12 januari 2005, Titel IV , Hoofdstuk II , art. 38, p

de werking van de psychosociale dienst, waarbij gedetineerden aangaven dat er pas met begeleiding gestart werd na vele jaren, namelijk pas op het moment dat (voorwaardelijke) invrijheidstelling in zicht komt. Het individuele detentieplan dat in de Basiswet zo mooi verwoord staat, blijkt dus vooralsnog niet meer te zijn dan dode letters op een blad papier:

Vanaf het moment dat iemand binnen komt zou traject naar vrijlating afgesproken moeten worden. Dit staat wel in de Basiswet maar in praktijk is daar geen sprake van. Als een persoon binnenkomt met een agressieprobleem, werk dan vanaf dag 1 met die persoon en wacht niet tot hij buitenkomt om eraan te werken. Zorg dat tijd in de gevangenis nuttig doorgebracht wordt. Er is te weinig op dat vlak om mensen te begeleiden. (Leuven Hulp)

Er wordt dus te weinig gedaan om samen met gedetineerden naar hun invrijheidsstelling te werken. Bovendien is het voor gedetineerden zeer moeilijk om gericht toe te werken naar het moment van vrijlating, aangezien ze niet precies weten wanneer die dag gaat aanbreken. In België weten gedetineerden immers niet de precieze datum waarop ze terug in vrijheid gesteld zullen worden, iets wat in Nederland bijvoorbeeld wel het geval is. Farber (1944) stelde in dit verband reeds meer dan zestig jaar geleden vast dat ongedetermineerde detentieperiodes in een positieve correlatie staan met de mate waarin gedetineerden lijden (Johnson & Toch, 1982, p. 120). De onwetendheid met betrekking tot de einddatum van de straf maakt het er voor gedetineerden dus niet gemakkelijker op en zorgt voor veel frustraties, zoals M. uit Leuven Centraal aangeeft:

Het zou beter zijn om op een vaste datum buiten te komen. Dat is beter voor jezelf en, beter voor je familie en vrienden want dan weet iedereen precies waar ze aan toe zijn. Bovendien kan je dan gericht werk zoeken en een huis zoeken. Het is beter om gericht aan je toekomst te werken. Levenslang is vooral moeilijk want je hebt geen getal waarnaar je je kan richten. (M, Leuven Centraal)

Dit systeem van niet-gefixeerde detentieperiodes kan teruggetraceerd worden tot het einde van de negentiende eeuw. Toen vond er immers een shift plaats van vaste straftijden naar een systeem van grotere flexibiliteit door minimum- en maximumperiodes voor straffen te voorzien in plaats van een vaste datum van invrijheidstelling. Er kwam meer nadruk te liggen op de behandeling en rehabilitatie van gedetineerden en straffen met een verschuifbare einddatum

werden hiertoe meer nuttig geacht. Het is immers op voorhand niet te voorspellen hoe kort of lang de therapeutische behandeling van een individuele gedetineerde zal duren en David Rothman (1981) argumenteerde in dit verband dat ‘the therapeutic encounter works to a different clock from industrial or even medical time’ (Matthews, 1999, p. 42). Dit systeem komt nu echter onder vuur te liggen aangezien dit ‘stretchen’ van de detentietijd leidt tot onnodige angst en frustraties bij gedetineerden aangezien ze nooit zekerheid hebben over de datum waarop ze terug een vrij mens zullen zijn (Matthews, 1999, p. 42).

8.3.2 Voorwaardelijke Invrijheidstelling

Alle gedetineerden, zonder uitzondering, geven aan dat ze liever een vaste datum van vrijlating zouden krijgen. In dit kader klagen gedetineerden ook over het gebrekkige systeem van voorwaardelijke invrijheidstelling.²³

Voorwaardelijke Invrijheidstelling houdt in dat iemand die veroordeeld is tot een vrijheidsstraf onder bepaalde voorwaarden vervroegd in vrijheid gesteld wordt. Het is echter geen recht, noch een automatisme: het is en blijft een gunstmaatregel. Een gedetineerde kan dus nooit zeker zijn dat hij vervroegd vrijgelaten zal worden. Om in aanmerking te komen dient een gedetineerde die voor de eerste keer veroordeeld is minimum een derde van zijn straf reeds ondergaan te hebben. Voor recidivisten wordt deze verplichte detentieperiode verhoogd tot twee derde van de uitgesproken straf. Mensen die een levenslange vrijheidsstraf kregen, moeten minimum tien jaar hebben uitgezeten en bij wettelijke herhaling wordt deze periode herleid tot veertien jaar. Dit zijn echter slechts richtlijnen en geeft gedetineerden niet het recht om vrijlating te eisen, zoals ook Neys aangeeft:

Het is voor niemand, allerminst voor de gevangenen, duidelijk wie beslist op grond van wat. Dat een gevangene op één derde van zijn straf vrijgaat, gebeurt vrijwel nooit. Het statistische gemiddelde ligt eerder tussen de helft en twee derde van de ondergane straf. Omgezet in concrete straftermijnen

---

²³ De wet van 31 mei 1888 tot invoering van de voorwaardelijke invrijheidstelling in het strafstelsel (Wet Lejeune), werd vervangen door de wet van 5 maart 1998 betreffende de voorwaardelijke invrijheidstelling en tot wijziging van de wet van 9 april 1930 tot bescherming van de maatschappij tegen de abnormalen en de gewoontemisdadigers (B.S. 2 april 1998, verder genoemd WVI

komt dit in gevangenissen waar mensen zitten met doodstraf, levenslang, tien of vijf jaar, neer op maanden- of jarenlange spanning en onzekerheid. Dit weegt zwaar op de detentiebeleving. De gevangene wacht maandenlang op een gunstig antwoord, wordt uitgesteld zonder duidelijke motivering, de procedure begint na x tijd opnieuw en niets garandeert enige zekerheid in verband met de vraag: wanneer kom ik eruit? (Neys, e.a., 1994, p. 182)

Daarnaast moet de gedetineerde een reclasseringsplan kunnen voorleggen, waarin hij ondermeer moet aantonen woonst en werk te hebben bij buitenkomst. Hij doet deze aanvraag tot voorwaardelijke vrijlating voor de Strafvueroeringsrechtbank.²⁴ In de praktijk blijkt dit echter allemaal niet zo vlot te verlopen en gedetineerden hebben soms het gevoel dat ze aan het lijntje gehouden worden zoals M. uit Leuven Centraal getuigt:

Iemand die levenslang gekregen heeft en tien jaar van zijn straf erop heeft zitten kan aanvraag doen om voorwaardelijk vrij te komen. Ge gaat dan op zoek naar werk en een woning en ge ziet dat ge met alles in orde zijt voor uw aanvraag. Dan komt ge bij de strafvueroeringsrechtbank, trots dat ge werk en woonst hebt, en dan zeggen ze daar doodleuk ‘sorry, maar we vinden het nog te rap voor u, kom over X aantal tijd nog maar eens terug’. Dan kunt ge dus helemaal opnieuw beginnen he want die job en die woonst die ge gevonden had kunt ge niet vasthouden he, er is geen werkgever of huisbaas die zal zeggen ‘geen nood, we houden uw plaatske hier vrij tot ge buitenkomt’. Dus vanaf nul beginnen is ’t dan. Dat is ontzettend frustrerend, ge hebt dan al die moeite voor niets gedaan, ze hebben u hoop voor niets gegeven en ge krijgt echt het gevoel dat ze met uw voeten spelen. (M, Leuven Centraal)

Gedetineerden zouden dan ook graag de procedure zien veranderen in de toekomst. Nu moet een gedetineerde eerst werk en woonst hebben om dan misschien voorwaardelijk vrij te komen. Hij loopt dus steeds het risico al die moeite te doen en dan toch het deksel op de neus te krijgen. Het zou daarom volgens gedetineerden beter zijn dit om te draaien: eerst zou uitspraak gedaan moeten worden over de voorwaardelijke invrijheidsstelling en als die toegezegd wordt zou dat gebeuren onder voorwaarde van het vinden van werk en een woning. Een gedetineerde zou dus nog in detentie blijven zolang hij geen werk en woning gevonden heeft. Vanaf het moment dat die voorwaarden dan echter

---

²⁴ De vroegere Commissies voor Voorwaardelijke Invrijheidsstelling werden vervangen door de Strafvueroeringsrechtbanken, die in werking zijn sinds 1 februari 2007

vervuld zijn, zou hij vrijgelaten worden. Op die manier is een gedetineerde er zeker van dat de moeite die hij doet ook effectief zal lonen en rechtstreeks zal leiden tot zijn voorwaardelijke invrijheidstelling.

De procedure is echter niet het enige dat schort aan het huidige systeem volgens gedetineerden. Zij geven immers aan dat sommige voorwaarden waaraan zij zich dienen te houden te moeilijk zijn om na te leven. Voorwaarden als ‘zich goed gedragen’, ‘geen misbruik maken van alcohol’, ‘meewerken aan de justitiële begeleiding’, enzovoort zijn voorwaarden die relatief makkelijk na te leven zijn. Er is echter één voorwaarde in het bijzonder waar gedetineerden moeite mee hebben, namelijk ‘niet omgaan met ex- gedetineerden’. Want hoe kan iemand immers weten dat hij een ex- gedetineerde voor zich heeft staan? Het is niet zo dat de gevangenen een gezellig mannenclubje zijn waar iedereen elkaar bij naam en toenaam kent en bovendien is er een groot verloop. Het is daarenboven bijna onmogelijk om nooit eens een ex-gedetineerde tegen het lijf te lopen. Gedetineerden die bijvoorbeeld in de centrale gevangenis van Leuven hun straf uitzitten en zelf ook van de omgeving van Leuven zijn, zullen hoogstwaarschijnlijk na detentie ook weer een woning zoeken in of rond Leuven. Het is dan onwaarschijnlijk dat deze mensen elkaar nooit eens toevallig zullen tegenkomen. De voorwaarde ‘geen contact met een ex-gedetineerde’ is dus een voorwaarde die gemakkelijk verbroken wordt, zelfs zonder dat iemand ook effectief de intentie heeft deze te breken.

Bij dit alles wil ik ook nog even opmerken dat een heel aantal gedetineerden er bewust voor kiest om einde straf te doen en dus geen aanvraag tot voorwaardelijke invrijheidstelling in te dienen:

Als ik moet kiezen tussen nog vier jaar detentie of nu voorwaardelijk vrijkomen, kies ik voor het eerste. Ik kom liever over vier jaar buiten zonder blok aan mijn been en volledig vrij, dan nu vrijgelaten te worden met nog tien jaar voorwaarden te moeten naleven. Dat is zes jaar meer straf dan die vier jaren detentie die ik nu nog moet uitzitten. (X, Leuven Centraal)

IX CONCLUSIE

Uit de interviews kwam allereerst heel sterk de vraag naar een humane detentie, een detentie in menswaardige levensomstandigheden, naar voren. Het feit dat gedetineerden qua infrastructuur de installatie van een toiletdeur op cel, om zo toch een minimum aan privacy te hebben, aangaven als meest prioritaire aanpassing naar de toekomst, vond ik een zeer schrijnende vaststelling. Bij aanvang van mijn onderzoek had ik verwacht veel utopische en onrealistische voorstellen voorgeschoteld te krijgen. Ik heb echter moeten constateren dat gedetineerden geen exorbitante zaken wensen zoals een discotheek, een indoor skipiste of een topless bar, maar integendeel heel menselijke en begrijpelijke wensen koesteren zoals de wens voor meer groen, meer mogelijkheid tot sociaal contact en een beter zorg- en begeleidingssysteem. Zij zouden dit naar de toekomst, en met het oog op de constructie van nieuwe gevangenissen, graag gerealiseerd zien door een afschaffing van het cellulaire regime en de oprichting van ‘huizen’ waar gedetineerden in kleine leefgroepen verblijven. Ze zijn van mening dat kleinschaligheid zowel het sociaal contact tussen gedetineerden onderling als de relatie tussen gedetineerden en penitentiaire beampten zou bevorderen. Tevens zou het op die manier mogelijk zijn gedetineerden meer verantwoordelijkheden te geven en hen een meer persoonlijke, intensievere en meer op maat gemaakte zorg en begeleiding te verschaffen. Ook zou er meer in ‘detentiefasen’ gewerkt moeten worden, waarbij de gedetineerde naarmate zijn straf vordert en het moment van invrijheidsstelling dichterbij komt, naar een meer open regime verhuist. Een andere wens die sterk tot uiting kwam was de vraag naar een strengere selectie van en beter opleiding voor penitentiaire beampten. Tenslotte gaven gedetineerden aan dat naar de toekomst willekeur en onzekerheid zoveel mogelijk vermeden moeten worden door de invoering van een vaste einddatum van detentie en een herziening van het systeem van voorwaardelijke invrijheidstelling.

Over de grenzen van het veldwerk heen

Ik wil hier nog even de gelegenheid nemen om deze onderzoeksresultaten en de opvattingen van gedetineerden kort te toetsen aan de visie van enkele auteurs zoals weergegeven in het themanummer ‘Gevangenissen van de 21ste eeuw: opportuniteit of gemiste kans?’ van het tijdschrift ‘Orde van de Dag’

(december 2009).²⁵ Aan de auteurs werd in dit nummer de volgende vraag gesteld: “Als er bijgebouwd wordt, welke gevangenis hebben we dan nodig om tegemoet te komen aan de huidige visie op vrijheidsbeneming die we terugvinden in de basiswet op het gevangeniswezen, namelijk het uitwerken van een regime gericht op normalisering, re-integratie en herstel. Welke vertaling krijgt het spanningsveld tussen beveiliging enerzijds en normalisering en humanisering anderzijds?”

In Hoofdstuk III gaf ik reeds kort de visie van Kristel Beyens, professor aan de vakgroep Criminologie van de Vrije Universiteit Brussel, en Frederik Janssens, beleidsmedewerker bij de Rode Antraciet, weer. Zij pleiten voor een poreuze gevangenis, een gevangenis die de buitenwereld toelaat (Beyens & Janssens, 2009, p. 13). Dit betekent dat activiteiten en begeleiding van buiten de gevangenis binnengebracht worden. België zou volgens hen een voorbeeld moeten nemen aan het Scandinavische model, het ‘dorp achter de muren’, in de plaats van het model ‘stapelhuis van mensen’ als uitgangspunt te nemen (Beyens & Janssens, 2009, p. 12).

Hans Claus, directeur van de gevangenis in Oudenaarde, gaat in tegen deze visie van de ‘poreuze gevangenis’ omdat zo een concept volgens hem nog steeds vertrekt vanuit een beveiligingsidee. Hij stelt daarentegen de gebouwen waarin voortdurend activiteiten plaatsvinden centraal en is fervent voorstander van de ontwikkeling van ‘huizen’ waarbij het cellulaire concept verlaten wordt. De huidige architecturale structuur van de Dupétiouxgevangenis accentueert de statische, technische veiligheid. Claus benadrukt echter dat naar de toekomst werk gemaakt moeten worden van een dynamische veiligheid, zoals beschreven in art. 105§1 basiswet, en waarbij “de dynamische wisselwerking tussen het gevangenispersoneel en de gedetineerden enerzijds en een evenwichtige verhouding tussen de technische middelen die worden ingezet en een constructief detentieregime anderzijds als essentieel wordt geduid.” (Claus, 2009, p. 41). Ook de gefaseerde detentie is terug te vinden in zijn concept. Er zouden immers verschillende huizen zijn: enerzijds huizen binnen de muren (huizen met klassieke fysieke beveiliging en huizen met meer elektronische beveiliging) en anderzijds huizen buiten de muren (huizen

---

²⁵ Ik stip hier kort de voornaamste standpunten van deze auteurs aan. Voor een meer gedetailleerd overzicht verwijs ik graag naar het tijdschrift ‘Orde van de Dag’, #48, dec ’09

met uitsluitend toegangscontrole, nog verder een halfweghuis en daarna het elektronsich toezicht thuis en de voorwaardelijke invrijheidstelling). Iedere gedetineerde doorloopt dus een vooraf opgesteld detentieplan waarbij hij telkens naar een minder streng regime ‘verhuist’ (Claus, 2009, p. 42). Zijn visie accordeert dus perfect met de wensen die gedetineerden formuleren.

Sonja Snacken, professor aan de vakgroep Criminologie van de Vrije Universiteit Brussel, sluit zich aan bij de idee van kleinschaligheid en het belang van een dynamische veiligheid en pleit in haar artikel voor kleinere, op mensenmaat gemaakte en gemakkelijk bereikbare inrichtingen waar er meer mogelijkheden zijn voor interactie tussen gedetineerden en personeel. Concreet ziet zij dit verwezenlijkt worden door de bouw van inrichtingen met een maximale capaciteit van 150 bedden, waarbinnen gedetineerden ingedeeld worden in leefeenheden van tien tot twaalf personen. De nadruk moet daarbinnen gelegd worden op het aanbieden van constructieve activiteiten en de installatie van een overlegstructuur tussen gedetineerden en personeel (Snacken, 2009, p. 28 en 29). Daarnaast stelt ook zij, net zoals de gedetineerden, dat er in de toekomst dringend werk gemaakt moet worden van een goede selectie, opleiding en permanente vorming van penitentiaire beampten (Snacken, 2009, p. 29). Beyens en Janssens stellen zich in dit verband de vraag: “Hoewel de basisopleiding recentelijk is opgetrokken van twee naar zes weken, en sinds 2007 naar drie maanden, kun je je toch afvragen of er geen echte ‘penitentiaire school’ moet komen, of een opleiding in het reguliere onderwijs voor ‘penitentiair beampte’, een opleiding van het niveau ‘opvoeders’.” (Beyens & Janssens, 2009, p. 18).

Suggesties en kritiek

De onderzoeksresultaten in deze verhandeling aangaande de mening van gedetineerden betreffende uitzicht en inhoud van de gevangenis van de 21ste eeuw blijken dus te kunnen rekenen op ondersteuning en bijval uit verschillende hoeken. Doch, dit is niet voldoende. Dit biedt geen garantie dat het penale landschap ook effectief ingrijpend zal wijzigen de komende jaren. Er bestaat steeds het gevaar dat deze verzuchtingen op beleidsniveau (bewust?) niet gehoord worden en ondanks het feit dat de auteurs van het themanummer min of meer op één lijn zitten, is er ook tegenstand. De uiteindelijke beslissingsbevoegdheid ligt immers bij de Minister van Justitie Stefaan De Clerck en het is dan ook vooral daar dat het schoentje wringt. Op

het colloquium ‘Prison Make’, georganiseerd door Minister Stefaan De Clerck op 13 mei 2009, kwam vooral het ambitieuze bouwproject aan de orde: tussen vandaag en 2016 in sneltempo zeven nieuwe gevangenissen oprichten. Het is net die korte tijdspanne die de meeste auteurs zorgen baart. Het artikel van architect Peter Vermeulen draagt dan ook de sprekende titel ‘Prison make, take a break’. Het baart de auteur zorgen dat er geen heldere maatschappelijke visie op de nieuwe gevangenissen van de eenentwintigste eeuw bestaat. Er is nog geen sprake van concrete bouwprogramma’s en de uitgangspunten van de basiswet zijn nog niet vertaald in duidelijke visies en doelstellingen. Hij benadrukt echter dat daar eerst werk van gemaakt moet worden vooraleer de aanbestedingen effectief plaatsvinden (Vermeulen, 2009, p. 21). Vermeulen formuleert dan ook een sterke kritiek op de overhaasting bij het bouwen van de nieuwe gevangenissen en suggereert om het bouwproject van de minister van Justitie te onderbreken en eerst goed na te denken over een eenduidige visie op hoe die nieuwe gevangenissen eruit moeten zien. Bovendien uit hij zijn bezorgdheid dat de minister in zijn haast terug zal grijpen naar het Ducpétiauxconcept en er een eenvoudige ‘copy-paste’ van de huidige instellingen gehanteerd zal worden, iets dat volgens hem volledig uit den boze is (Vermeulen, 2009, p. 24). Ook Beyens en Janssens hekelen de gehaastheid waarmee de minister van Justitie tewerk gaat:

Het bouwen van nieuwe gevangenissen is een grote uitdaging en is dé gelegenheid bij uitstek om een specifieke ideologie of cultuur te installeren of aan te moedigen (...). Nieuwe gevangenissen zullen het regime en het leven in de gevangenis voor vele komende decennia vorm geven. Het masterplan zou dan ook aangegrepen moeten worden om een maatschappelijke discussie te voeren over waar we naartoe willen met de gevangenisstraf en het gevangenisregime. Veel tijd voor bezinning lijkt er echter niet te zijn. Voor de Minister kan het allemaal niet snel genoeg gaan. De plannen roepen nochtans heel wat vragen op. (Beyens & Janssens, 2009, p. 17)

Vertrekkende vanuit mijn bevindingen en met deze bemerkingsen in het achterhoofd, wil ik hier de vrijheid nemen een aantal suggesties te formuleren met het oog op de bouw van die nieuwe gevangenissen.

- Allereerst denk ik dat het inderdaad belangrijk is dat er niet overhaast te werk gegaan wordt en men niet overgaat tot een louter ‘klonen’ van de reeds bestaande gevangenissen. Het is mijns inziens belangrijk dat er, zoals Vermeulen aanhaalt, eerst een duidelijke visie geformuleerd wordt over hoe

die gevangenen eruit moeten zien. Een waaier van mensen (academici, praktijkmensen van justitie en van de hulp- en dienstverlening van de Vlaamse Gemeenschap, architecten, ...) dient hieromtrent geconsulteerd te worden en de gedetineerden zelf mogen daarbij niet over het hoofd gezien worden. Hier is denk ik een niet te onderschatten rol voor de antropologie weggelegd. Wie is er immers beter geplaatst om aan te geven wat er momenteel misloopt en wat er naar de toekomst moet veranderen dan de mensen die zelf dagelijks in die realiteit moeten leven? Het is daarbij van belang dat de minister van Justitie niet overgaat tot het spelen van *'paniekvoetbal'*, zoals Neys e.a. het verwoorden, maar de tijd neemt om alle spelers, gedetineerden inclusief, in dit debat een stem te geven en er aandacht en tijd besteed wordt aan de ontwikkeling van een planmatig gevangenisbeleid "waarbij de overheid, in casu de minister van Justitie, vooraf een bepaalde koers uitzet, prioriteiten bepaalt, daarvoor budgettaire voorzieningen treft en dan op de uitvoering ervan in het parlement wordt aangesproken." (Neys e.a., 1994, pp. 42-43).

- Daarnaast sluit ik me aan bij de idee dat het nodig is het concept 'statische veiligheid' zoveel mogelijk te verlaten en te komen tot een dynamische veiligheid waarbij de wisselwerking tussen gedetineerden en gevangenispersoneel centraal staat.

- Tenslotte denk ik dat het belangrijk is dat er niet enkel nagedacht wordt over 'de gevangenis van de 21ste eeuw', maar ook over 'het strafbeleid en strafuitvoeringsbeleid van de 21ste eeuw'. Want, zoals Dupont aanhaalt, is het evident dat 'een strafuitvoeringsbeleid gezien moet worden in het geheel van een gevangenisbeleid, dat op zijn beurt niet kan worden los gezien van het veel ruimer strafbeleid.' (Dupont, 1998, pp. 245-246).

Het zou goed zijn dat de bouw van een gevangenis niet stopt met het louter indienen van een behoefteprogramma bij de bouwheer. ... Het zou goed zijn dat bij de bouw van nieuwe gevangenen niet louter het veiligheidsdiscours het haalt, dat het niet enkel om tralies, sloten en veilige deuren gaat. Herstel, detentiefasering, detentietrajecten, enzovoort : dit moet maximaal vertaald kunnen worden in stenen. Alles begint met een doordacht bouwconcept. Men mag hier niet over één nacht ijs gaan: misschien moeten de nieuwe gevangenen wel net zo lang mee als de oude (Van Poecke, geciteerd door Beyens & Janssens, 2009, p. 11).

Dankwoord

Ik wil graag allereerst de gedetineerden van Leuven Centraal, Leuven Hulp, Dendermonde en Mechelen bedanken voor de open en eerlijke manier waarop ze met me in gesprek zijn willen gaan. Verder een woordje van dank aan het adres van mijn promotor, Professor Marie- Claire Foblets, en aan de Rode Antraciet voor de ondersteuning tijdens dit hele proces, en mijn bijzondere dank gaat daarbij uit naar Dirk Roelandts, Rinna Robben, Jan Vanherp, Frederik Janssens, Sabine De Bock, Dominique D'Haese, Lies Kortleven en Katrien Mestdagh. Daarnaast wil ik mijn dank betuigen aan Bart Schoovaerts en Kurt Blommé om me in de gevangenissen van Leuven Hulp en Mechelen mee op sleeptouw genomen te hebben. Ik wil hier ook de gelegenheid nemen om Tjeu Peters te bedanken voor zijn bereidwilligheid om drie gesprekken in Leuven Centraal in het teken van mijn onderzoek te stellen. Tenslotte bedank ik mijn vriend, Gertjan Ravyst, voor de steun en het luisterend oor dat hij me steeds geboden heeft.

X. BIBLIOGRAFIE

- BEYENS, K., & JANSSENS, F., 2009, '*Gevangenisbouw voor de 21ste eeuw. De missie is helder: méér capaciteit! Maar waar is de visie?*' [*Lokomotieftekst*], Orde van de dag , #48, Antwerpen: Kluwer, 7-20 p.
- BEYENS, K., SNACKEN, S., & ELIAERTS C., 1993, '*Barstende muren. Overbevolkte gevangenissen: omvang, oorzaken en mogelijke oplossingen,*' Antwerpen: Kluwer, 326 p.
- BENTHAM, J., 1791, '*Panopticon: Or the Inspection House*', Londen: T. Payne
- BUITELAAR, W., & SIERKSMA, R., 1972, '*Gevangen in de gevangenis. Beschouwingen over gevangenis, misdaad en maatschappij*', Meppel: Boom, 143 p.
- CAYLEY, D., 1998, '*The Expanding Prison. The crisis in crime and punishment and the search for alternatives*', Toronto: House of Anansi Press, 405 p.
- CLAUS, H., 2009, '*De huizen, een concept voor de Belgische gevangenis van de eenentwintigste eeuw*', Orde van de Dag, # 48, Antwerpen: Kluwer, 39-43 p.
- CLEMMER, D., 1958, '*The Prison Community*', New York: Rinehart, 341 p.
- COOK, D. J., BALDWIN, P. J., & HOWISON, J., 1990, '*Psychology in prisons*', Londen: Routledge, 147 p.
- CRIGHTON, D., & TOWL, G., 2008, '*Psychology in prisons*', Blackwell, 187 p.
- DAEMS, T., '*Baksteen in de maag, steengruis in de nieren. De beleidsnota Justitie en het Masterplan 2008-2012 voor een gevangenisinfrastructuur in humane omstandigheden*', Panopticon, 2008.4, jrg 29, 67-79 p.

- DELEUZE, G., *'Expressionism in Philosophy: Spinoza'*, 1990, New York, Zone Books, 445 p.
- DUPONT, L., 1998, *'Op weg naar een beginselenwet gevangeniswezen'*, Leuven: Universitaire Pers Leuven, 293 p.
- DUPONT, L., 2000, *'Voorontwerp van basiswet gevangeniswezen en rechtspositie van gedetineerden'*, Memorie van Toelichting, algemeen deel, Parl. St. Kamer 2000-01, nr.1076/001
- EPSTEIN, Y.M., 1981, *'Crowding Stress and Human Behavior'*, Journal of Social Issues, 37, 126-144 p.
- FOUCAULT, M., 1977, *'Discipline and Punish: the birth of prison'*, New York: Pantheon Books , 333 p
- GARLAND, D., 2001, *'The culture of control: crime and social order in contemporary society'*, Chicago: The University of Chicago Press, 307 p.
- HILLIER, B. & HANSON, J., 1988, *'The Social Logic of Space'*, Cambridge: Cambridge University Press, 281 p.
- IBORRA, A., *'Beyond Identity and Ideology: Processes of Transcendence Associated with the Experience of Conversion'*, 2005, Culture Psychology, Sage, London
- IRWIN, J., 1970, *'The Felon'*, Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall (Spectrum Books), 211 p.
- JOHNSON, R., & TOCH, H., 1982, *'The Pains of Imprisonment'*, Beverly Hills (Calif.): Sage Publications, 335 p.
- JONES, R. S., & SCHMID, T. J., 2000, *'Doing Time: prison experience and identity among first-time inmates'*, Contemporary ethnographic studies: 9, Stamford (Conn.): JAI, 216 p.
- LEWIS, J., 1926, *'Criminology and penology'*, Greenwood, New York Century, 873 p.

- MACHIELS, R., 2009, *'Is there anybody out there?'*, Orde van de dag , #48, Antwerpen: Kluwer, 45-51 p.
- MATTHEWS, R., & FRANCIS, P., 1996, *'Prisons 2000: an international perspective on the current state and future of imprisonment'*, Londen: Macmillan Press LTD, 269 p.
- MATTHEWS, R., 1999, *'Doing Time. An introduction to the sociology of imprisonment'*, London: Macmillan Press ltd., 288 p.
- MORRIS, N., 1976, *'The future of imprisonment'*, Chicago: The University of Chicago Press, 144 p.
- NEYS, A., Peters, T., Pieters, J., & Vanacker, J., 1994, *'Tralies in de weg'*, Leuven: Universitaire Pers Leuven, 425 p.
- SEMPLE, J., 1993, *'Bentham's prison: a study of the panopticon penitentiary'*, Oxford: Clarendon, 344 p.
- SNACKEN, S., 2002, *'Strafrechtelijk beleid in beweging'*, , Brussel, VUBPRESS, 7-14 p. en 131-137 p.
- SNACKEN, S., 2009, *'30 jaar Panopticon-30 jaar strafrechtelijk beleid in België'*, Panopticon. Tijdschrift voor strafrecht, criminologie en forensisch welzijnswerk, 2009.3, jrg 30, 17-27 p.
- SNACKEN, S., 2009, *'A liberal is a conservative who's been arrested'*, Orde van de Dag, # 48, Antwerpen: Kluwer, 27-32 p.
- SYKES, G. M., 1958, *'The Society Of Captives: A study of a maximum security prison'*, Princeton, NJ: Princeton University Press, 144 p.
- TAYLOR, L., & COHEN, S., 1972, *'Psychological survival: the experience of long-term imprisonment'*, Harmondsworth: Penguin, 217 p.
- TURNER, V., 1969, *'The Ritual Process: structure and antistructure'*, London : Routledge and Kegan Paul, 213p

- VAN CAMP, T., VAN WIN, T., AERTSEN, I., DAENINCK, P., HODIAUMONT, F., & MALEMPRE, H., 2004, '*Vademecum herstelrecht en gevangenis*', Gent: Academia Press, 355 p.
- VAN GENNEP, A, 1960, '*The Rites of Passage*', Chicago (Ill.): University of Chicago press, 198 p.
- VERMEULEN, P., 2009, '*Prison make, take a break*', Orde van de Dag, # 48, Antwerpen: Kluwer, 21-24 p.
- WELZIJNSZORG VZW, 2003, '*Gevangen in armoede*' [*Achtergrondossier*], Sint Eloois Vijve: Herwig Hermans, 150 p.
- Algemene beleidsnota van de minister van Justitie, *Parl. St. Kamer* 2007-2008, nr.0995/003
- Basiswet betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van de gedetineerden van 12 januari 2005, *B.S.*, 1 februari 2005
- <http://www.cdenv.be/actua/persberichten/masterplan-2008-2012-voor-een-gevangenisinfrastructuur-humane-omstandigheden>

XI. BIJLAGE

11.1 Vragenlijst interviews

1. Verschillende deelnemers aan het symposium zijn van mening dat er sprake is van onverschilligheid van het personeel naar gedetineerden toe en dat er een gebrek is aan degelijke coaching en begeleiding.

- Voelen jullie dit ook zo aan?

- Hoe zouden jullie dit graag zien veranderen?

- Welke stappen kunnen ondernomen worden om de relatie tussen personeel en gedetineerden te verbeteren?

- In een relatie ben je altijd met twee partijen. Respect moet er zijn van beide kanten. Denken jullie dan dat het ‘probleem’ enkel ligt bij de PB’s of moet er aan de houding van (sommige) gedetineerden ook iets veranderen?

2. Wat vinden jullie van de stelling: “gedetineerden worden (bijna) alle verantwoordelijkheden ontnomen”.

- Klopt dit?

- Voor wat zijn jullie wel nog verantwoordelijk binnen de muren?

- Willen jullie meer verantwoordelijkheid krijgen, en zo ja, op welke vlakken?

3. Arbeid in de gevangenis

- Hoe zou volgens jullie het werkaanbod geoptimaliseerd kunnen worden?

- Voelen jullie je gewaardeerd in het werk dat jullie doen?

- Welke positieve effecten brengt het verrichten van arbeid met zich mee? (bv verantwoordelijkheidsgevoel, zelfbeeld, zelfwaardering, groepsgevoel, relatie met personeel,...)
- Zijn er ook negatieve kantjes aan? (bv stress, conflicten met co-werkers en/of toezicht,...)

4. Zorg en begeleiding binnen de gevangenis

- Is er genoeg aandacht voor de emotionele gemoedstoestand van gedetineerden?
- Hebben jullie het gevoel degelijk begeleid te worden in het omgaan met stress, conflictsituaties, negatieve gedachten, emoties,...?
- Wat zou volgens jullie ondernomen kunnen worden om te komen tot een betere begeleiding? Wat zien jullie graag veranderen op dit vlak?

5. Het Scandinavische model wordt vaak gezien als het 'ideale' model om een gevangenis van de 21ste eeuw uit te bouwen.

- Wat zijn jullie gedachten hierover?
- Dit model kan grotere verantwoordelijkheden met zich meebrengen (zelf koken, de was doen, afwassen, de leefruimtes onderhouden,...). Zouden jullie een dergelijk engagement kunnen/willen opbrengen?
- Welke positieve affecten associëren jullie met dit model? (groepsgevoel, individuelere aanpak,...)
- Zijn er ook negatieve kanten?

6. Meer groen binnen de muren

- Op welke manier zou dit gerealiseerd kunnen worden?

- Zouden jullie bijvoorbeeld zelf een tuin willen aanleggen en nadien ook onderhouden? (dit brengt weer engagement en verantwoordelijkheden met zich mee).

7. Het gevangenisbeleid

- Hebben jullie het gevoel betrokken te worden in beslissingen van beleidsniveau of hebben jullie integendeel het gevoel dat alles boven jullie hoofden bedisseld wordt zonder met jullie wensen, vragen, ... rekening te houden?

-Is er voldoende transparantie van het beleid naar de gevangenisvloer?

- Zien jullie mogelijkheden om meer inspraak te krijgen in hoe de gevangenis zou kunnen/ moeten veranderen?

11.2 Verslag Symposium ‘De gevangenis van de 21ste eeuw’ 29 oktober 2009

Donderdag 29 oktober 2009. Om haar vijftigjarig bestaan te vieren organiseert vzw De Rode Antraciet een symposium met als titel ‘De Gevangenis van de 21ste Eeuw’. Om half twee ’s namiddags zwaaien de deuren van het provinciehuis in Leuven open om de meer dan tweehonderd deelnemers aan het symposium te verwelkomen. Bij binnenkomst krijgt iedereen aan de balie een mapje waarin onder meer de uitleg van de post-it-muur, de hand-outs van de geplande voordrachten, een evaluatieformulier en de nieuwe brochure van de Rode Antraciet terug te vinden zijn. Om stipt twee na twee, nadat iedereen een plaatsje in de aula gevonden heeft, verwelkomt directeur Dirk Roelandts de aanwezigen en vertelt wat er die dag zoal op het programma staat. Daarna wordt het startschot gegeven voor het eerste gedeelte van het symposium waarin drie visies aan bod komen.

Als eerste is Sonja Snacken (criminologe aan de VUB) aan de beurt. Zij is een radicale voorstander van een reductionistisch strafbeleid met een ‘front door’ en een ‘back door’ strategie en pleit voor een dynamische veiligheid (d.i. een veiligheid die niet enkel gebaseerd is op tralies maar ook op het personeel). Andere belangrijke punten in haar betoog zijn de normalisering van het gevangenisregime, een gerichtheid op de buitenwereld en de voorbereiding op re-integratie.

De tweede spreker is Leo van Garsse (pedagoog aan de UG). Hij merkt op dat een gevangenis geen verbeteringsgesticht is maar een ‘huis van de onopgelostheid’. Een goede gevangenis doet volgens hem aan ‘politiek’: “ze communiceert naar binnen en naar buiten de grote maatschappelijke zorg van democratische samenlevingen om het respect voor de menselijke waardigheid van elke burger te handhaven.” Een laatste overweging die hij maakt is dat een goede straf een uitvoerbare straf is waarbij transparantie een sleutelbegrip hoort te zijn.

Ten laatste wordt het woord gegeven aan het architectenduo Kristin Müller en Peter Vermeulen. Vertrekkende vanuit een voorbeeldproject, het Justizzentrum Leoben Oostenrijk, benadrukt Müller dat menswaardige leefomstandigheden voor de gedetineerden nagestreefd moeten worden waarbinnen er ruimte moet zijn voor een gerichte therapie, werk, sport, cultuur en ontspanning. Licht, lucht en ruimte staan daarbij centraal en ook de introductie van kunst, als teken van respect door non-verbale communicatie, krijgt daarbinnen een plaats. Het is reeds bewezen dat zo’n model zijn vruchten afwerpt: het vandalisme binnen de gevangenis daalt en ook de relatie van de gedetineerden met de penitentiair beampten verbetert. Vermeulen van zijn kant bekritiseert het nog steeds gehanteerde Ducpétiauxmodel en pleit voor dringende hervormingen met het oog op een maximale resocialisatie. Daarbij is volgens hem een participatie van de hele sector essentieel.

Na dit eerste deel is iedereen toe aan een welverdiende pauze. Alle deelnemers kunnen nu van een kopje koffie genieten en krijgen de gelegenheid de post-itsmuur te bezoeken. Het is de bedoeling dat men op deze muur post-its plakt waarom men zijn bedenkingen te kennen geeft over het huidige penitentiaire systeem (sterktes en zwaktes ervan) en ook suggesties naar de toekomst formuleert.

Na twintig minuten, om tien na vier precies, wordt er met het tweede deel van het symposium aangevangen. Dit deel bestaat uit een panelgesprek met Frank Verbruggen (KUL) als voorzitter.

Serge Rooman (directeur te Merksplas) krijgt als eerste het woord. Hij hamert op het belang van kleinschaligheid. Het Ducpétiauxmodel maakt het volgens hem onmogelijk om aan re-integratie te doen. Daarnaast stelt hij dat er meer oog moet zijn voor communicatieproblemen binnen de muren en men moet durven classificeren naar gedrag (aparte settings voor gedetineerden met psychische problemen).

Luc Neiryck (secretaris ACV Openbare Diensten_ Justitie) spreekt de visie van Rooman niet tegen maar pleit daarenboven voor realisme en daadkracht. De vraag naar capaciteitsuitbreiding moet naar zijn mening met een volmondig ja beantwoord worden aangezien de leefomstandigheden van de gedetineerden de werkomstandigheden van het personeel zijn.

Rudy Machiels (wetenschappelijk medewerker VUB) bemerkt dat het werken met leefgroepen steeds als quasi-ideaal naar voren geschoven wordt, maar heeft zijn bedenkingen bij het associëren van een thuisgevoel met het leven binnen de muren. Hij is daarentegen wel voorstander van een gefaseerde detentie (van een gesloten naar steeds meer open systeem). Tenslotte raakt hij nog even aan het ‘verwijderingsprincipe’ en stelt de vraag of we niet kunnen komen tot meer alternatieve straffen in de plaats van jarenlange vrijheidsberoving.

Luc Stas (kabinet van de Minister van Justitie) mag als ‘verdediging’ als laatste het woord nemen. Hij begint zijn betoog met te stellen dat de gevangenisadministratie al vijfentwintig jaar kampt met een tekort aan middelen. Er is een schrijnend gebrek aan infrastructuur en capaciteit. Hij benadrukt vervolgens dat er vandaag al vele varianten bestaan op het traditionele Ducpétiauxmodel: de basiselementen ervan zijn weliswaar in haast alle gevangnissen nog steeds waar te nemen maar toch is er reeds een sterke evolutie waarneembaar. De gevangenis van Hasselt is naar zijn mening dan ook geen ‘gemiste kans’ zoals velen het stellen, aangezien er al veel veranderingen doorgevoerd zijn en we ons moeten hoeden voor veralgemening. Tenslotte pleit hij voor een dynamische veiligheid: een gezonde interactie tussen gedetineerden en personeel.

Als afsluiter van het panelgesprek krijgt iedere spreker de kans om in één kernzin zijn hoofdbekommernis uit te spreken: Neiryneck ‘zet een boom in plaats van netten te spannen’, Machiels ‘in plaats van verwijdering na te streven, komen tot een re-integratie van in den beginne’ en Rooman ‘we moeten gevangenissen bouwen samen met de mensen die er moeten wonen en werken’.

Na deze debatronde geeft Tom Naegels, een ‘geïnformeerd burger’ die het symposium gevolgd heeft, zijn visie en wordt het slotwoord verzorgd door Gerda van der Plas (Adjunct-Kabinetschef Leefmilieu, Natuur en Cultuur). Allereerst is volgens haar respect is een kernbegrip: respect voor gedetineerden is respect voor burgers. Ze vermeldt tevens dat er voor het Strategisch Plan Hulp- en Dienstverlening een decretale verankering komt. Re-integratie staat voorop en alle hulp- en dienstverlening van ‘buiten’ moet dan ook ‘binnen’ aangeboden worden. Vervolgens pleit ze voor samenwerking tussen de vele actoren in een gevangenis. Daarbij is het belangrijk mensen te benaderen vanuit hun sterke punten (d.m.v. een benadering vanuit cultuur) en niet vanuit hun problemen en zwaktes. Tenslotte beklemtoont ze het belang van participatie: ook gedetineerden moeten een stem krijgen.

Nadat Directeur Roelandts nog een laatste keer ten tonele is verschenen om alle medewerkers, sprekers en deelnemers te bedanken, loopt het symposium definitief ten einde.

Auteur: Marie Baerten in opdracht van De Rode Antraciet (zie website www.derodeantraciet.be)

11.3 Verslag bezoek gevangenis Noorwegen

De weg naar huis voorbereiden vanuit gevangenissen in Scandinavië

Een groepje sociaal-culturele werkers van De Rode Antraciet kon dank zij een Europees Grundtvig-leerpartnerschap enkele gevangenissen in Denemarken en Noorwegen bezoeken.

Het thema “voorbereiden op een terugkeer naar de samenleving” is in beide Scandinavische landen érg belangrijk.

In Denemarken bezochten we de gesloten gevangenis te Ringe. Alle gedetineerden leven er in leefgroepen, de meeste zijn gemengd: mannen en vrouwen samen (met uitzondering is er soms een vrouwenleefgroep, omdat deze vrouwen hiervoor zelf kiezen). De kloof met de samenleving wordt zo klein mogelijk gehouden. Verantwoordelijkheden worden niet uit handen genomen, men moet blijven functioneren: opstaan, ontbijt klaar maken, naar de dagtaak, ’s avonds eten maken, ... De gevangenen eten meestal in groep. Penitentiaire beampten (PB’s) mogen mee-eten als ze hiervoor hun naam opgeven. Elke gedetineerde krijgt een beperkte som geld, waarmee inkopen kunnen gedaan worden in de superette van de gevangenis. De afwas wordt gedaan in de leefgroep. Elke gedetineerde is ingeschakeld in een full-time bezigheid: ofwel studeert men, ofwel gaat men werken, ofwel is men in therapie of in een afkick- programma. Elke gedetineerde heeft ook een PB die hem als vertrouwenspersoon is toegewezen. Die kunnen nieuw ondergoed of een nieuwe cd van een popartiest mee binnenbrengen. Er is ook een gedetineerdenoverleg met de directie: afgevaardigden uit alle secties bespreken knelpunten met de directie en er worden oplossingen gezocht voor probleempjes.

In Noorwegen bezochten we een “open” gevangenis op het eiland Ulvsnesoy. Verspreid over het eiland leven groepjes gedetineerden in een echt huis, met living, grote slaapkamer, ... Het eten gebeurt hier vanuit een centrale keuken. De school op het eiland organiseerde twee “student-run businesses”. Eén bedrijfje maakt koekjes die in heel Noorwegen in de winkel liggen. Een ander bedrijfje verwerkt de vis die gevangen wordt rond het eiland. Een erg fanatieke visser-gedetineerde is hier de drijvende kracht. Het is de bedoeling dat de gedetineerden al doende leren hoe ze geld kunnen verdienen buiten het misdaadcircuit om. We bezochten ook het ‘halverwege huis’ Lyderhorn. Dit huis is een appartementsblok in Bergen. Hier woonden een 17-tal gedetineerden aan het einde van hun detentie. Geen gevangenisplunje meer, maar gewone burgerkleren. Ze worden begeleid door een team van PB’s en maatschappelijk werkers om zich te re-integreren in de samenleving. Iedere gedetineerde heeft werk of volgt een opleiding. Opmerkelijk vonden wij dat

zijn geen activiteiten onder elkaar organiseren. Het is de bedoeling dat zij contact hebben met mensen in de vrije samenleving. Familie kan in het weekend op bezoek komen en blijven overnachten. De afspraak is natuurlijk om niet weer te kiezen voor een leven met drugs. Wie daarop betrappt wordt gaat terug naar de echte gevangenis.

Een verantwoordelijke van het Gevangenissysteem in de streek van Bergen (Noorwegen) zie over de gevangenis van Ulvsnesoy: “De belangrijkste troef om mensen te ondersteunen in hun terugkeer, is de kwaliteit van de relatie tussen de penitentiaire beambten en de gedetineerden. Daarin investeren we, en dat is nodig. Elke penitentiaire beambte heeft een opleiding van 3 jaar achter de rug. Zij zijn de eerstelijns actoren om gedetineerden te coachen, als zij hier arriveren. Vaak zijn de gedetineerden dan verslaafd aan drugs of alcohol, afwezig en ongemotiveerd. Wij (de hele staf van de directie en de penitentiaire beambten) proberen hen te overtuigen dat ze een kans krijgen in de gevangenis. De school op deze eiland-gevangenis is onze belangrijkste partner om dit te realiseren. Meestal verlaten de gedetineerden de gevangenis als vrije mens (vrij van verslavingen), aanwezig en gemotiveerd. Dit wordt ook door de samenleving gezien. Daarom kunnen we ons systeem verdedigen, ook tegen populistische stromingen die ook hier in Noorwegen aanwezig zijn.”

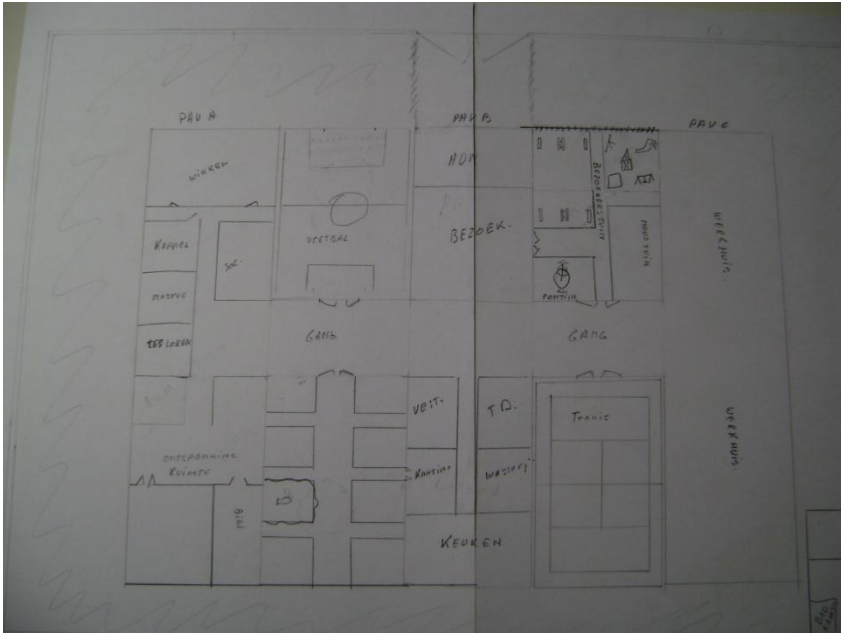
Auteur: Frederik Janssens ,Sociaal – cultureel werker, De Rode antraciet

Bron:<http://wvg.vlaanderen.be/welzinnenjustitie/gedetineerden/gevangeniskrant/krant20antw.pdf>

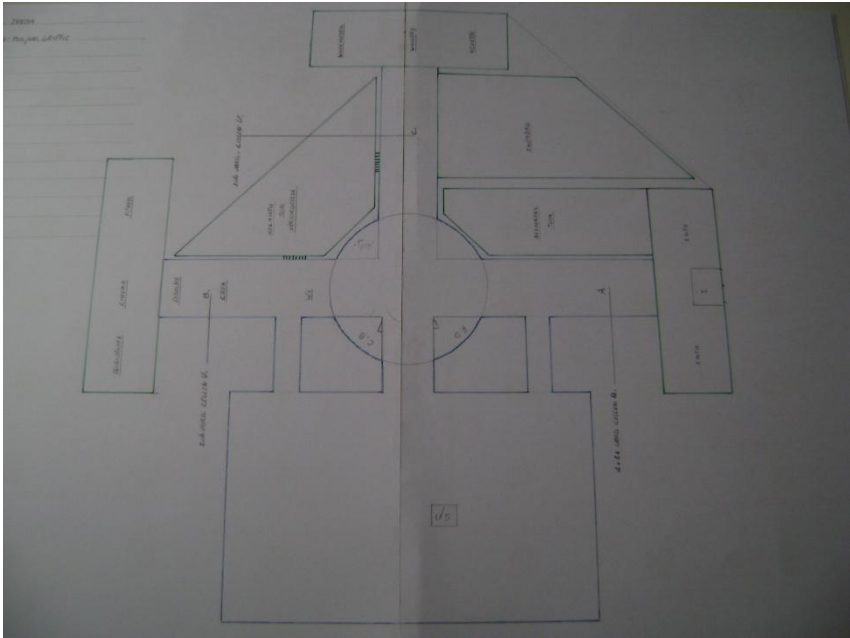

1.4 Plattegronden

Om op een speelse manier een gesprek op te starten, heb ik in sommige gespreksgroepen een creatieve opdracht geïntroduceerd: een plattegrond ontwerpen van de gevangenis van de toekomst. Aan sommige groepjes heb ik gevraagd vanuit de bestaande gevangenis te vertrekken en verbeteringen aan te brengen om de detentie leefbaarder te maken. Andere groepjes mochten daarentegen alle registers open trekken en een volledig nieuw gevangenisconcept uitdenken. Hieronder geef ik enkele plaatgronden weer waarmee ze op de proppen gekomen zijn.

Plattegrond gemaakt door gedetineerden uit Dendermonde (geheel nieuw concept)

Plattegrond gemaakt door gedetineerden uit Dendermonde (vertrekkend vanuit bestaande structuur)

Plattegrond gemaakt door gedetineerden Leuven Centraal (geheel nieuw concept)